КОРНЕЛИЈЕ НЕПОТ

КЊИГА О ОДЛИЧНИМ ВОЈСКОВОЂАМА ТУЂИХ НАРОДА

С ЛАТИНСКОГ ПРЕВЕО

М. Ј. МАЈЗНЕР

ПРОФЕСОР I БЕОГРАДСКЕ ГИМНАЗИЈЕ

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧ: КЊИЖАРА ГЕЦЕ КОНА

1. КНЕЗ МИХАИЛОВА УЛИЦА, 1.

1911.

Цена 1·50 дин.

Корнелије Непот: Књига о одличним војсковођама

ПРЕДГОВОР

Титу Помпонију Атику.

Не сумњам, Атиче, да ће бити много њих који ће држати да је овакав начин писања неозбиљан и недовољно достојан најугледнијих личности, кад ушчитају податак о томе ко је Епаминонду поучавао у музици, или како му се међ врлинама спомиње и то да је правилно играо и вешто у фрулу свирао. Али то ће бити већином они који ће, не познајући грчку књижевност, мислити да ништа није ваљано до оно што се слаже са њиховим обичајима. А они, да знају да није свима једно исто часно или срамно, већ да се о свему суди по обичајима својих предака, не би нам се чудили, што се износећи врлине великих Грка поводимо за њиховим обичајима. Тако и Кимону најугледнијем Атињанину, није било зазорно што се оженио својом сестром по оцу, јер су и његови суграђани имали исти обичај. А то се по нашим обичајима држи за грех... Велика је слава била готово по целој Грчкој помињати се као победилац у Олимпији; па и изићи на бину и показивати се гледаоцима, у том народу, никоме није било на срамоту. Међутим све то у нас уврштује се нешто у озлоглашене, нешто у презрене и нечасне ствари. Али на против, много шта што је по нашим обичајима дично у њих се сматра за срамно. Јер ко би се од Римљана стидео да на гозбу поведе своју жену? или чија домаћица није у првом одељењу куће или се не креће у друштву? А то бива мого друкчије у Грчкој: јер се она не прима на гозбу, сем ако нису званице само сродници; нити седи у другом ком делу куће до у оном што се зове гинеконит, куда нико нема приступа сем рода и пријатеља.

Али овде даље да то наставим, не допушта ми како величина саме књиге тако и хитња да опишем оно што сам почео. Стога вратимо се на оно што смо предузели, па ћемо у овој књизи изнети животе одличних војсковођа.

I. Милтијад.

1. Атињанин Милтијад, Кимонов син, када је и по старини свога рода и по слави својих пр дака, па и по својој скромности од свих био најугледнији, и кад је био у тим годинама да су се његови суграђани могли не само надати добру од њега, већ и уздати се да ће такав бити као што су га познали и оценили, догоди се да Атињани хтедоше послати насеобину на Херсон. Када се накупи много исељеника и када многи тражаху да се придруже овим исељеницима, послати су неколики, од њих одабрани, у Делфе на саветовање, да питају за савет Аполона, кога понајпре да изаберу за предводника. Јер тада у тим пределима живљаху Трачани, с којима је ваљало борити се. Њима, кад упиташе пророштво, Питија поименце нареди да узму Милтијада за вођа, говорећи, ако то учине, предузеће ће им бити поспешно. По том одговору пророштва, Милтијад пошавши на бродовљу са одабраном четом на Херсон, када дође до Лемна и када становнике овога острва хтеде потчинити атинској власти, и затражи да то Лемљани својевољно учине, они му одговорише ругајући се, да ће то учинити онда, кад им он пошавши од своје куће на бродовљу дође на Лемн са северним ветром. А овај ветар долазећи са севера дува у прса онима што се крену из Атина. Милтијад немајући времена за оклевање продужи тамо куда је потегао и стигне до Херсона.

2. Ту за кратко време растеравши варварску војску, докопавши се целога предела за којим је тежио, подесна места за тврђаве утврди, народ који беше са собом повео насели по земљи и обогати га чешћим испадима. У томе му не беше мање од помоћи мудрост но срећа. Јер пошто је храброшћу својих војника потукао непријатељску војску, земљу са највећом правичношћу доведе у ред, па се и сам реши да ту остане. А међ њима имао је краљевско достојанство, и ако није имао такво име, и то није постигао влашћу колико праведљивошћу. И ни у колико зато мање није Атињанима, од којих беше пошао, чинио услуге. Отуда је добио доживотну власт не мање по вољи оних, који га беху послали, но оних са којима беше пошао. Тако уредивши Херсон, врати се на Лемн и по договору затражи да му предаду град: (јер они бејаху казали, да ће му се предати, ако од своје куће пошавши са северним ветром тамо приспе) говорећи да му је кућа на Херсону. Карци, који тада становаху на Лемну, и ако се то догодило против њиховог мишљења, ипак будући ухваћени не својом речи већ успехом својих противника нису се усудили одупирати се, иселише се са острва. Исто тако сретно и остала острва, која се зову Кикладска, подвргао је под атинску власт.

3. Баш у то доба персиски краљ Дарије, пребацивши

војску своју из Азије у Европу, науми да зарати на Ските. Начини мост преко реке Истра, преко којега ће превести војску. Као чуваре овога моста, док се не врати, остави кнезове које је са собом водио из Јоније и Еолиде, и којима је дао доживотну власт над појединим градовима. Тако је мислио да ће најлакше задржати под својом влашћу све оне што грчки говоре, који живе у Азији, ако својим пријатељима преда градове на чување, јер им неће остати никаква нада на спас ако њега нестане. Међу овима (којима би поверено ово чување) био је и Милтијад. Ту, када чести гласници стадоше доносити вести да Дарију иде рђаво и да га Скити потискују, опомињао је чуваре моста, да не пропуштају прилику коју им даје *сама* срећа за ослобођење Грчке. Јер, говораше им он, ако са оном војском коју беше са собом превео, пропадне Дарије, не само да ће бити обезбеђена Европа, већ ће они Грци што живе у Азији бити ослобођени од персиског господарства и опасности. А то се лако може учинити, рече: јер ако се поквари мост, краљ ће за неколико дана пропасти било од непријатељског мача било од оскудице. Када многи приступише његовом мишљењу, успротиви се Милећанин Хестијеј, да се то не изврши, говорећи, да по њих који имају врховну власт, и по свет није једна иста ствар од користи, јер се њихово господарство ослања на Даријево краљевство, па ако Дарије погине они ће бити збачени са владе и платиће (за своје господство) суграђанима својим. Стога, говораше, толико се не слаже са намером осталих, да мисли да за њих ништа друго није корисније до да што више утврде персиско краљевство. Када се за његовим мишљењем многи поведоше, Милтијад, не сумњајући да ће његови савети, кад их толико њих знају, доћи до краљевих ушију, остави Херсон, па се понова пресели у Атину. Мада његов разлог не победи, ипак је веома за похвалу, пошто беше већи пријатељ општој слободи него ли своме господарству.

4. Дарије пак, пошто се врати из Европе у Азију, на опомену својих пријатеља да подвргне својој власти Грчку, опреми флоту од пет стотина бродова и стави јој на чело Дата и Артаферна, и да им двеста хиљада пешака и десет хиљада коњаника, наводећи за разлог да је непријатељ Атињанима, што су њиховом помоћу Јонци освојили Сарде и његову посаду побили. Ови краљеви Сатрапи, стигавши са флотом до Евбеје ускоро заузму Еретрију и све њене грађане поробе и краљу пошљу у Азију. Одатле приспу до Атике и војску изведу на поље Маратон. А оно је далеко од града око десет хиљада корака. Од ове тако блиске и велике граје Атињани се преплаше, па ни од кога другог не затраже помоћи до од Лакедемонаца и Фидипа тркача од оне врсте што се зову хемеродроме пошљу у Лакедемонију, да јави да им је потребна што преча помоћ. На дому изберу десет војвода,

међу којима и Милтијада. Између њих наста велика распра, хоће ли се бранити иза зидина или ће изићи на сусрет непријатељима и решити битку у отвореном боју. Једино је Милтијад наваљивао, да се што пре утаборе; јер, говораше, ако се то учини, онда ће се подићи дух у суграђана, кад виде да се не губи поуздање у њихову храброст, а и непријатељи ће изгубити наду ако опазе да се сме против њих борити са тако маленом војском.

5. У овој неприлици Атињанима не беше од помоћи ниједна држава сем Платеје. Она им посла хиљаду војника. Те тако њиховим доласком допуни се број од десет хиљада оружаника, која шака људи беше распаљена необичном жељом за бој. Отуда је Милтијад имао већи углед од својих другова. По његовом савету дакле склоне се Атињани те изведу своју војску и утаборе се на згодном месту. Затим сутра дан поставивши је у убојни ред не баш на отвореном пољу (јер на многим местима беше по неколико дрвета) ступише у бој у тој намери, да би их висока брда заклањала и да би низови дрвета сметали непријатељској коњици (како их не би у већем броју опколили). Дат и ако увиђаше да место није подесно за његову војску, ипак уздајући се у величину своје војске, желео је да се побије, тим пре, што мишљаше да је корисно ступити у бој пре но што Лакедемонци дођу у помоћ. Те тако постави у убојни ред сто хиљада пешака и десет хиљада коњаника па отпочне бој. У њему се Атињани у толико више храбро показаше што разбише десет пута већу силу непријатељску, и толико их застрашише, да Персијанци не потражише свој табор већ лађе. Од ове битке до сада ништа не постоји славније: јер никада тако малена војска не потуче толико велику силу.

6. Не изгледа неумесно рећи каква је награда дата Милтијаду за ову победу, не би ли се лакше могло увидети да су све државе једнаке. Јер као што некада у римском народу почасти бејаху ретке и незнатне и баш стога на гласу, а сада обилате и свакидашње, тако исто налазимо да је било некад и у Атињана. Јер овоме Милтијаду, који беше ослободио Атину и целу Грчку, одата је оваква пошта, што је у стоји која се зове шарена, када се сликала битка код Маратона, његов лик на првом месту међу десеторицом војсковођа, и што он соколи војнике и отвара бој. Исти тај народ, пошто је дошао до веће власти и пошто су га виши чиновници покварили својом издашношћу, одлучио је да се подигне триста кипова Фалерском Димитрију.

7. После овога боја Атињани дадоше истом Милтијаду флоту од седамдесет бродова, да зарати на она острва што су била помагала Варварима. За време овог војводства многа је приморао да се покоре, а неколика силом освојио. Међ овима острво Пар, поносито са своје силе, када није могао

лепим придобити, искрца војску са бродовља, опколи убојним справама град, пресече му сваки саобраћај, па саградивши убојне кровове и корњаче приђе ближе зидинама. Кад је већ дотле дошао, да се докопа града, далеко на копну запали се, не знам каквим узроком, ноћу један луг, који се видео са острва. Како угледаше пламен и опседнутим и опсадницима паде на ум да ће то бити знак поморских војника персискога краља. Отуда се Парани поплашише предаје а Милтијад, бојећи се да како краљева флота не искрсне, спаливши убојне справе које беше понамештао, са онолико исто бродова са колико беше пошао врати се у Атину, уз велико негодовање својих суграђана. Онда је оптужен за издају, што се, кад је Пар могао освојити, не извршивши посао и за мито од персиског краља, вратио натраг. У то је време боловао од рана које беше задобио при опсади града. И како се сам није могао бранити, за њега је говорио брат му Стесагора. Кад се ствар извидела, ослободе га смртне казне, али га казне новчано, а глоба је процењена четрдесет талената, колики је трошак учињен на флоту. Пошто овај новац није могао одмах положити, бачен је у државну тамницу, у којој је и преминуо.

8. И ако су га оптужили за парску кривицу, ипак је други узрок осуди. Јер се Атињани, због Писистратове тираније, која се десила недавно пре тога, бојаху превеликог уплива својих суграђана. Милтијад, вршећи много како грађанску тако и војну власт врховну, не изгледаше да би могао бити приватан човек, нарочито, пошто се видело да га је навика наводила на жудњу за врховном влашћу. Јер за све године што је провео на Херсону имао је доживотну власт те је био и тиранином називан, истина праведним. То није постигао силом, већ по вољи својих суграђана, а ту је власт одржавао својом добротом. А сви се и називају и сматрају тиранима који имају доживотну власт у оној држави, која ужива слободу. Али Милтијад беше како особито човечан тако и необично љубазан, тако да не беше нико тако низак да не би имао слободан приступ к њему; уживао је велики углед у свима државама, славно име, највећу гласовитост са војничког дела. Обзирући се на то атински је народ више волео да Милтијад буде кажњен него ли да и даље од њега страхује.

II. Темистокле.

1. Атињанин Темистокле био је син Неоклов. Пороке његове из прве младости поправиле су велике врлине тако да му се нико није претпостављао, а за мало њих, држало се, да су му равни. Али треба почети од почетка. Отац му Неокле био је племенита рода. За жену је узео акарнанску грађанку, која му роди Темистокла. Пошто је он био мање мио

својим родитељима, јер је слободније живео и био распикућа, отац га је искључио из наследства. Ова га срамота није сломила, него још уздигла. Јер кад је проценио да је не може скинути са себе без особите вредноће, сав се посвети држави, што марљивије служећи пријатељима и своме гласу. Много се бавио приватним расправама, често одлазио у народну скупштину; ни једна се озбиљнија ствар није водила без њега; брзо је налазио што је кад требало, а и то је лако објашњавао својим говором, ништа мање није био умешан у ономе што је ваљало чинити но у ономе што је ваљало измислити, јер је, као што вели Тукидид, и о садашњим стварима врло правично судио, а о будућим врло лукаво закључивао. Отуда се за кратко време прославио.

2. Први корак за заузимање највишег положаја у држави био је у коркирском рату, за вођење којега народ га изабере за војводу, а он не само у том рату већ и доцније учини да грађанство дигне главу. Јер пошто народни новац, који као приход долажаше од рудника, пропадаше сваке године услед издашности виших чиновника, убеди он народ да за тај новац сагради флоту од сто бродова. Ова убрзо саграђена прво сломи Коркирце, затим гонећи морске гусаре обезбеди море. Тиме је Атињане с једне стране обогатио, с друге их учинио најискуснијим ратницима на мору. Од колике је ово било користи по целу Грчку, видело се у персиском рату, када је Ксеркс заратио на целу Европу на мору и на копну, када на њу нападе с толиком војском, колику нико није имао ни раније ни доцније: јер његова флота беше од хиљаду двеста убојних бродова; за њом је ишло две хиљаде теретница, а сувоземна војска имала је седам стотина хиљада пешака и четрдесет хиљада коњаника. Када је глас о његовом доласку стигао у Грчку и када се говорило да понајпре смера на Атињане због маратонске битке, Атињани послаше посланике у Делфе да питају пророштво шта да чине у овој неприлици. Питија одговори онима што питаху, да се утврде дрвеним зидовима. Када нико не разумеде шта значи овај одговор, Темистокле убеди своје суграђане да Аполон саветује, да се са својим стварима укрцају на лађе: јер бог означује тај дрвени зид. Пошто усвојише овај савет, горе поменутим лађама додаду још толико бродова са три реда весала, па сву покретност пренесу нешто на Саламину, нешто у Трезену, тврђаву предаду свештеницима и неколиким старцима ради приношења жртава, а остали град напусте.

3. Темистоклов се савет није допадао многим државама, него им се већма допадало да се на суху ратује. Тако су послати одабрани борци са Леонидом, лакедемонским краљем, да заузму термопилски кланац и да не допусте варварима да даље продиру. Они не заустав‹и›ше непријатељску силу и на том месту сви изгибоше. А заједничка флота грчка од триста

бродова, мећ којима двеста беше атињанских, прво се сукоби са краљевом између Еубеје и копна. Јер Темистокле тражаше теснаце, да га множином не би опколили. И ако се ту растурише непобеђени, ипак не смедоше остати на истом месту, јер беше опасност, да их, ако један део непријатељских лађа обиђе Еубеју, не снађе опасност са две стране. Стога се повукоше од Артемисија па поставише флоту према Атини код Саламине.

4. А Ксеркс како освоји Термопиле сместа се упути у град (Атину) па га спали без икаквог отпора, пошто погуби свештенике што затече у тврђави. Атињани с бродова када, поплашивши се од овога пламена, не смедоше остати и када многи помишљаху да се разиђу кућама па да се бране иза зидова, једино се Темистокле одупирао и говорио да сви скупа могу непријатељу одолети, а ако се разиђу уверавао их је да ће пропасти, а да ће тако бити тврдио је и Еурибијаду, лакедемонском краљу, који је тада био врховни заповедник. Кад је овога мање гануо но што је хтео, ноћу од својих робова пошље највернијег краљу, да му усмено јави како се његови противници спремају за бегство: ако се ови разиђу, да ће довршити војну са већим трудом и за дуже време, кад буде приморан да их појединце гони; а ако их сместа нападне, убрзо ће све скупа савладати. Тиме је смерао на то да примора све на борбу и ако нису били за то расположени. Кад то дочу Варварин, држећи да се иза тога не крије никакво лукавство, сутрадан се на најнезгоднијем месту за њ, а на најзгоднијем за непријатеља упусти у борбу на тако тесном мору, да се множина његових лађа није могла ни развити. Победи га дакле управо Темистоклов савет а не грчко оружије.

5. И ако је овде зло прошао, ипак је имао толико остатка од своје војске, да је и тада њима могао сатрти непријатеља; али је и по други пут избивен из седла. Јер Темистокле бојећи се да не настане и даље ратовати, извести га да се на томе ради, не би ли мост, који краљ беше подигао преко Хелеспонта, разрушили те му осујетили повратак у Азију, и у то га убеди. И тако, куда је путовао шест месеци, туда се за мање од тридесет дана вратио у Азију, и држао да га Темистокле није победио већ спасао. Тако је мудрошћу једнога јединог човека спасена Грчка и Европи подлегла Азија. То је друга победа која би се могла поредити са миратонским трофејом. Јер исто тако мален број бродова одржа победу над највећом флотом од памтивека.

6. Важан је у овом рату био Темистокле, а ништа мањи у мирно доба, јер како се Атињани служаху ни великим ни добрим фалерским пристаништем, по његовом се савету удеси троструко пристаниште и опколи зидовима, тако да се по достојанству равнало са Атином, а по користи је прева-

зилазило. Он је и зидове атинске оправио излажући се особитој опасности. Јер Лакедемонци, уграбивши згодну прилику да кажу, како због варварских напада ни један град изван Пелопонеза не треба да има зидова, да не би било утврђених места, која би заузели непријатељи, покушали су да спрече Атињане у зидању. Овим су сасвим друго што мислили но што су желели да изгледа. Јер су Атињани двема победама, маратонском и саламинском, стекли толику славу међ свим племенима, да су Лакедемонци увиђали да им предстоји са њима борба око првенства. Стога су и желели да Атињани буду што слабији. Пошто дочуше да се зидови подижу, пошљу посланике у Атину, да не допусте зидање. Пред овима Атињани престадоше са зидањем и рекоше да ће им по тој ствари послати посланике. Овога се посланства примио Темистокле, па прво сам отпутује; а остали посланици, рече Атињанима, да се крену кад им се учини да су зидови довољно подигнути за одбрану; а међу тим да раде сви, и робови и слободни, и да не поштеде ниједнога места, па било свето, било приватно, било државно, и да све довезу, са свих страна, што нађу да је подесно за утврђивање. Отуда се подигоше атински зидови од храмова и од гробница.

7. А Темистокле, кад стиже у Лакедемон, не хтеде изилазити пред државнике и потруди се, да што више ствар одуговлачи, наводећи за узрок то што очекује другове. Када се Лакедемонци почеше тужити, како се ипак рад продужује и како их он у тој ствари намерава да обмане стигоше у томе и остали посланици. Кад од њих дозна да није још много преостало од утврђења, оде до лакедемонских ефора, у чијим је рукама била врховна управа и потруди се да им докаже како им је лажно ствар достављена; стога је право, рече им да пошљу добре и отмене људе (којима се може веровати), да ствар извиде; а њега међутим да задрже као таоца. И учинише му по вољи: три посланика снабдевена највећим почастима послати су у Атину. Темистокле нареди својим друговима да пођу са њима, и препоручи им да лакедемонске посланике не отпусте пре но што њега Лакедемонци пусте. Кад је рачунао да ће ови бити већ у Атини, изиђе пред државнике и сенат лакедемонски па им отворено призна, да Атињани, по његовом савету, што би по општем међународном праву могли чинити, народне и своје државне па и домаће богове, да би лакше од непријатеља бранили, зидовима одвајају, и да у томе не чине оно што би било без користи по Грчку; јер је њихов град истављен као грудобран варварима, под њим су већ двапут краљеве војске претрпеле бродолом; а Лакедемонци рђаво и неправо чине, кад сматрају да је прече оно што би било корисно по њихово господарство од онога по целу Грчку. Стога, ако желе да дочекају

своје посланике, које су послали у Атине, нека њега пусте, јер их иначе никад више у отаџбини неће дочекати.

8. Па ипак Темистокле не избеже завист својих суграђана. Јер из истог оног разлога, са којега је осуђен био и Милтијад, гласањем на црепићима, би прогнан из државе, и оде у Арг да станује. Када је ту због многих врлина уживао велико поштовање, Лакедемонци пошљу посланике у Атине, да га осутна оптуже, што се удружио са персиским краљем да покори Грчку. За овај преступ, и ако није био присутан, осуђен је за издајство. Како то сазна, пошто нађе да није довољно обезбеђен у Аргу, пресели се на Коркиру. Тамо када опази да се прваци овога острва прибојавају, да им не би због њега Лакедемонци и Атињани објавили рат, пребегне к Адмету, молошанском краљу са којим беше у гостинској вези. Када тамо стигне а тада се баш краљ није десио, да би га са већом вером примио и штитио, уграби му нејака још сина па с њиме утекне у светилиште, које се поштовало са највећом побожношћу. Одатле не изиђе пре но што га краљ пруживши му десницу прими на веру, коју је и одржао. Када су га Атињани и Лакедемонци јавно тражили да се изда, не издаде молиоца Темистокла већ га опомену да се за се постара, јер, говораше му, тешко је да се безбедно бави у тако блиском месту. Те тако нареди да га одведу у Пидну и даде му потребну пратњу. Ту се укрца у лађу и нико га од бродара не познаде. Када ову веома велика бура понесе к Наксу, где се тада налазила атинска војска, увиде Темистокле да ће пропасти, ако тамо стигне. Ова га неопходност примора те се каже господару од лађе ко је, обећавајући му много, ако га сачува. А овај се сажали на тако славна човека, па и дан и ноћ држаше лађу далеко од острва на пучини укотвљену и никога не пушташе да се искрца. Одатле стиже у Ефес и ту искрца Темистокла. Њему се Темистокле доцније делом захвалио.

9. Знам да су многи тако писали, као да је Темистокле прешао у Азију за владе Ксеркса. Али је најпре верујем Тукидиду, јер је и по времену најближи од оних, који о оном времену оставише историју, и који је био из исте државе. А он вели, да је Темистокле отишао к Артаксерксу и послао му писмо ове садржине: „Ја, Темистокле, дођох к теби, мада сам учинио врло многа зла твоме дому, догод ми беше потребно да ратујем против твога оца и да браним отаџбину своју. Исто тако учиних још много више добра, пошто ја бејах обезбеђен а он дође у опасност. Јер када хтеде да се врати у Азију после битке код Саламине, писмом га известих да се о томе ради како би се мост, који беше саградио преко Хелеспонта, раскинуо и како би га непријатељи опколили: овим гласом ослобођен је он од опасности. А сада прибегох к теби проганан из целе Грчке, тражећи у тебе пријатељства;

ако до њега дођем, нећеш у мени имати мањег пријатеља но што је он (твој отац) искусио у мени храброг непријатеља. Али те молим, за оно о чему с тобом желим говорити, да ми даш времена годину дана, па кад оно прође, да ми допустиш да к теби дођем“.

10. Дивећи се величини његовог духа и желећи придобити за се таква човека, учини му милост. А он све то време посвети књижевности и говору персиском: ово је толико изучио да је много вештије, кажу, говорио пред краљем но што могаху они који бејаху рођени у Персији. Пошто је краљу много обећавао а за њ најмилије то да ће, ако се хтедне послужити његовим саветима, ратом покорити Грчку, и пошто га Артексеркс богато обдари, врати се у Малу Азију и настани се у Магнезији. Јер му овај град беше поклонио краљ, уз речи, да му даје хлеб (из овога предела био је годишњи приход од педесет талената), а Лампсак, отуда ће добијати вино, Мијунт откуда ће имати јело.

До нашега времена остадоше два споменика његова: близу града гроб, у коме је сахрањен и кип на тргу у Магнезији. О његовој смрти у многих је писаца на разне начине писано, али се ми понајпре са Туркидидом слажемо, који вели да је Темистокле у Магнезији од болести умро али не пориче да се говорило, како се својевољно отровао, када дође до очајања, да неће моћи учинити оно што је краљу обећао о покоравању Грчке. Исти је историк забележио да су му пријатељи кришом кости сахранили у Атици, јер се по законима није допуштало, пошто је био осуђен због издајства.

III. Аристид.

1. Атињанин Аристид, Лисимахов син, био је готово истих година са Темистоклом и са њиме се борио око првенства; јер су се међусобно опадали. У томе се увидело, колико надмаша речитост. Јер мада се толико Аристид одликовао, да је он једини од памтивека, за кога смо чули, добио надимак Праведни, злогласним црепићем кажњен је прогонством на десет година. Када Аристид увиде да узбуђену светину не може ублажити, и одлазећи када спази некога где пише на црепићу, да се из отаџбине прогна, веле, да га је упитао што то чини, или шта ли је Аристид учинио, те да га држе за достојна такве казне. Овај му човек одговори да не познаје Аристида, али да му се не допада што је Аристид тако ревносно радио на томе да се мимо остале назове Праведним. Али Аристид не издржа закониту казну од десет година. Јер пошто је Ксеркс сишао у Грчку, готово шесте године како беше прогнат, народном је одлуком повраћен отаџбини.

2. А суделовао је у поморској бици код Саламине, која се десила пре но што је казне ослобођен. Он је био војвода

атински код Платеје у боју у коме је разбивена варварска војска и убивен Мардоније. Ни једно друго његово војничко дело није тако славно као успомена на његово заповедништво, а и много поступака правичних, справедљивих и некористољубивих, али на првом месту то, што је његовом справедљивошћу, када је био у заједничкој флоти заједно са Паузанијем (под чијим војводством беше Мардоније разбивен), врховно заповедништво поморско с Лакедемонаца, пренето на Атињане; јер пре тога времена Лакедемонци бејаху војводе и на суху и на мору. А тада услед Паузанијеве обести и Аристидове спрведљивости догоди се да готово све грчке државе пређоше у савез са Атињанима и њих изабраше себи за војводе против варвара.

3. Да би варваре што лакше одбили, ако случајно покушају да обнове рат, изабран је Аристид да одреди колико ће која држава дати, за грађење флоте и опрему војске, и по његовом суду пет стотина шесет талената збирано је сваке године на Дел, јер су желели да то буде заједничка благајна. Сав овај новац у доцније време пренет је у Атину. Колико је био уздржљив, нема бољег доказа од тога што је, и ако је управљао толиким богаством, у таквој беди умро, да је једва оставио чиме ће се сахранити. Стога су му кћери издржаване о државном трошку и разудате су пошто им је дат мираз из заједничке благајне. Преминуо је на четири године пошто је Темистокле био прогнат из Атине.

IV. Паузаније

1. Лакедемонац Паузаније био је велики човек, али разнолик у свакој врсти живота; јер као што је блистао својим врлинама, тако је и потавнео са својих порока. Његово је најславније дело битка код Платеје. Јер за његова војводства Мардоније, краљев сатрап, по народности Миђанин, краљев зет, лично храбар и домишљат, са двеста хиљада пешака, које је био с главе на главу бирао, и двадесет хиљада коњаника, би разбивен од малене грчке војске, и у том истом боју погибе и он на челу своје војске. Поневши се овом победом поче много мутити и за већим стварима жудети. Али прво је ухваћен у томе, што је од плена златан троножац дао у Делфе са натписом, коме је садржина: под његовим су вођством варвари уништени код Платеја и за ту је победу, дакле, Аполону дао овај поклон. Ове су стихове Лакедемонци избрисаше и ништа друго не написаше до имена оних држава чијом помоћу бејаху побеђени Персијанци.

2. После ове победе истога Паузанија са заједничком флотом послаше на Кипар и Хелеспонт, да из тих предела истерају варварску посаду. Пошто га иста срећа послужи и у томе, стаде се још више поносити и тежити за већим ства-

рима. Јер када, по освајању Византије, зароби врло многе персиске племиће а међу њима и неколике краљеве рођаке, кришом их Ксерксу предаде, удесивши као да су из затвора државних утекли, а са њима и Еритрејца Гонгила, који ће краљу предати писмо, у коме је ово писано, вели Тукидид: „Спартански вођ Паузанија оне, које беше заробио у Византији, пошто је дознао да су ти рођаци, шаље ти на поклон и жели с тобом да се веже крвним сродством; стога, ако ти се свиди, дај му твоју кћер за жену. Ако то учиниш, он ти обећава да ће и Спарту и осталу Грчку уз твоју помоћ потчинити твојој власти. О овоме ако што хтеднеш радити, пошљи му поуздана човека, да се с њиме разговори.“ Краљ, обрадовавши се јако спасу толиких и тако потребних му људи, сместа пошље Паузанију Артабаза с писмом, у коме га хвали и наваљује на њ, да ништа не штеди за извршење онога што обећава; а ако изведе, краљ му неће ништа одбити. Паузанија када сазна за краљево расположење и када још више доби вољу да прионе на посао изазва подозрење у Лакедемонаца. Стога будући враћен, осуђен је на смрт, али ослобођен, ипак је кажњен новчано и отуда није враћен на флоту.

3. Али се Паузаније после кратког времена од своје воље врати војсци и тамо не глупо већ безумно открије своје мисли: јер не измени само прадедовске обичаје већ и начин живота и одело. Развио је краљевски сјај, навукао медско одело; за њим су ишли као пратиоци Међани и Мисирци; гостио се по персиском обичају раскошније но што су присутни могли подносити; ко би затражио приступ (за састанак) не би му одобравао, надувено би одговарао, свирепо заповедао. У Спарту се није хтео враћати; отиде у Колоне, које се место налази на тројанском пољу; и ту смишљао планове како по отаџбину тако и по њега самога кобне. Пошто дочују то Лакедемонци пошљу му посланике са скиталом, на којој по њиховом обичају беше написано: ако се кући не врати, осудиће га на смрт. Овај га глас потресе, али надајући се да ће и тада новцем и влашћу својом моћи отклонити опасност која му је претила, врати се кући. Како тамо стиже ефори га баце у државну тамницу; јер по њиховим законима свакоме је ефору допуштено да тако учини са краљем. Отуда се ипак ослободи, али ништа га мање нису подозревали: јер се одржавало мишљење да је у пријатељству са персиским краљем. Има једна врста људи који се зову илотима, од који врло многи обделавају лакедемонску земљу и ради као робље. И њих је бунио, држало се, надом на слободу. Али како за ове ствари не беше откривена ни једна кривица, за коју би се могао обедити, мишљаху да не треба о тако славном човеку судити само по подозрењу и да треба чекати, док се сама ствар не открије.

4. Међутим неки младић Аргилије, кога је још као де-

чака Паузаније волео, кад од њега доби писмо за Артабаза и кад му се учини подозриво да у писму не буде што писано и о њему, јер нико се не врати од оних који (таквим поводом) бејаху тамо послани, одреши везе са писма па скинувши печат сазнаде, да ће погинути ако га однесе. У истом писму беше оно што се тицало договора између краља и Паузанија. Аргилије ово писмо преда ефорима. Не треба прећутати лакедемонску озбиљност у овој прилици. Јер ни ово откриће не покрете Лакедемонце да ухвате Паузанија, и мишљаху да не треба употребити силу пре но што се сам не осуди. У Тенару има један Нептунов храм, који повредити сматрало се за грех у Грка. Тамо овај (потказивач) побеже и седе крај олтара. Одмах до олтара начинили су место под земљом, са којега се могло слушати, да ли ко што говори са Аргилијем. Тамо се спустише неки ефори. А Паузаније, како чу да је Аргилије побегао до олтара, тамо дође узбуђен. Кад види Аргилија где као понизан молитељ бога (Нептуна) седи крај олтара, упита га, шта је повод томе изненадном поступку. Овај му откри, шта је из писма сазнао. Тиме још више збуњен Паузаније стаде га молити, да то не разгласи и да га не изда после толиких доброчинстава: јер ако му учини ту милост и ако му помогне у толиком заплету, добиће велику награду.

5. Сазнавши ово ефори помисле да је боље да га у граду ухвате. Када тамо оде и кад се Паузаније умиривши Аргилија, како је мислио, враћао у Лакедемон, на путу, кад га већ хтедоше ухватити, увиде по лицу једнога ефора, који је желео да му да миг, да су му наместили замке. Тако на неколико корака пред онима који за њим иђаху, побеже у Минервин храм, који се зове Халкидик. Да не би отуда могао изићи, ефори сместа затворе врата и поруше кров, не би ли што брже под ведрим небом угинуо. У то је доба, веле, живела Паузанијева мати, већ много стара, која је, пошто сазнаде о неделу свога сина, међ првима донела камен до уласка у храм да сина зазида. Ту је, када је из храма полумртав изнет, сместа испустио душу. Тако је Паузаније велику ратну славу окаљао срамном смрћу. Када неки рекоше да његово мртво тело тамо ваља покопати где се копају они што се на смрт осуђују, то се већини не допаде, него га закопаше далеко од онога места где беше умро. Доцније по одговору делфискога бога ископају га, па га сахранише тамо где беше издахнуо.

V. Кимон.

1. Атињанин Кимон, Милтијадов син, сасвим је тешко провео младост. Јер пошто му отац процењену оштету народу није могао исплатити и пошто је стога у државној там-

ници преминуо, Кимона су у истом затвору задржали и по атинским законима није могао бити пуштен ако не исплати новац, који му је отац био осуђен да плати. За жену је имао рођену сестру, по имену Елпинику, не толико из љубави колико из обичаја: јер Атињанима беше допуштено да се жене рођеним сестрама по оцу. Неки Калија, не толико племенит колико богат, који је много стекао на рудницима, желећи да се њоме ожени, погађао се са Кимоном да му је уступи за жену, нудећи му, ако то постигне, да ће за њ положити новац. Када је Кимон такву погодбу презрео, Елпиника рече да не ће поднети да Милтијадов син пропадне у тамници, пошто то може спречити, него ће поћи за Калију, ако испуни оно што је обећао.

2. Тако ослободивши се затвора Кимон убрзо дође до највишег положаја. Јер беше довољно речит, сувише издашан, много се разумевао како у грађанским законима тако и у војним стварима, јер се са оцем још из детињства бавио у војсци. Те тако је он у својим рукама имао и народ у граду и у војсци уживао највећи углед. Први пут као заповедник разбио је трачанску војску код реке Струме, основао град Амфипољ и у њега послао насеобину од десет хиљада Атињана. Он је као заповедник по други пут код Микале кипарску и финичанску флоту од двеста лађа победио и заробио и истога дана исте среће био и на копну. Јер заробивши непријатељске лађе сместа је своју војску са флоте искрцао и највећу силу непријатељску напао и до ноге потукао. Овом победом дође до великог плена, па успут враћајући се кући, пошто се већ неколика острва беху оцепила због строгости војне управе, добро расположена утврди у верности, а одметута примора да се врате на дужност. Скир, у коме у то доба живљаху Долопи, пошто се ови држаху доста упорно, испразни, старе имаоце из града и са острва протера, а земљу подели међ суграђане. Ташане, који се уздаше у богаство, својим доласком скрха. Од овога је плена украшен атински акропољ с јужне стране.

3. Када је због свега овога једино он био најугледнији у држави допаде исте оне зависти до које и његов отац и остали прваци атински: јер гласањем на црепићима (што Атињани називају остракизмом) кажњен је прогонством од десет година. Ово се дело пре досади Атињанима него ли њему. Јер када се он снажним духом повукао испред зависти незахвалних му суграђана и када су Лакедемонци објавили рат Атињанима, сместа Атињани зажелеше његову познату врлину. Те тако после пете године, по прогонству, позват је натраг у отаџбину. А он, пошто је био у гостинским везама са Лакедемонцима, држећи да је боље да грчке државе распре своје законима расправљају него да потежу оружје, од своје воље оде у Лакедемон и утврди мир између двеју најмоћнијих држава. Доц-

није, ал не толико много, послат је као заповедник са двеста лађа на Кипар, па пошто већи део острва савлада, паде у болест и умре при опсади града Китија.

4. Њега су Атињани задуго желели не само у време рата већ и у мирно доба. Јер беше тако издашан да, како је имао на много места земље и вртова, никад у њима није држао чувара ради чувања, да не би ко био спречен, да се користи оним што би пожелео. За њиме су свагда ишле слуге с новцем, не би ли имало, ако би коме помоћ затребала, да одмах да, како не би изгледало да одбија одлажући помоћ. Често пута, кад би кога бедног видео мање добро одевена, дао би свој огртач. Сваки дан му се готовило, да би оне које би на тргу нашао непозване, све к себи позвао на ручак, и то није пропустио да чини ни једнога дана. Његова заштита, помоћ, па и имање свакоме су били на расположење: многе је обогатио, врло многе сиромахе, који не оставише чиме да се сахране, о свом трошку је покопао. Кад је тако поступао, ни мало се не треба чудити, што му је живот био без икакве опасности, а смрт тешка за суграђане.

VI. Лизандар

Лакедемоњинин Лизандар велику је славу оставио после себе, али више срећом но храброшћу стечену: јасно је да је он завршио онај рат који су Атињани водили против Пелопонежана двадесет и пет година, али није тајна ни то на који је начин ово постигао: ово се десило не због храбрости његове војске већ са распусности његових непријатеља, који, зато што своје заповеднике не послушаше, већ се растурише по пољу, напуштене лађе допадоше непријатељу шака. Поносећи се са ове победе Лизандар, како из раније беше вазда немиран и смео, толико је забраздио, да су са његовога рада Грци највише омрзнули Лакедемонце. Јер и ако су Лакедемонци често говорили да је повод рату у томе, да необуздану Атињанску власт ограниче, Лизандар пошто се докопао непријатељске флоте код реке Ега ништа друго није смишљао но да све државе узме под своју власт, претварајући се да све то чини само Лакедемонаца ради. Јер одагнавши ода свуда све оне што држаху Атињанима страну, у сваком граду постави по десеторицу, којима повери врховну власт и силу. Али међ ове не примаше се нико други сем оних што бејаху или његови пријатељи или би се заклели да ће бити његови људи.

2. Тако пошто би постављена влада десеторице по свим градовима, све се радило по његовој вољи. О његовом свирепству и непоштењу довољно је само једну ствар изнети као пример, да не би набрајајући о томе више само замарали читаоце. Када се, враћајући се из Азије као победник, свратио на Тас, пошто ова држава бејаше особито одана Атињанима,

као да обично не бивају најсигурнији пријатељи они који су некад били стални непријатељи, пожели да ову државу упропасти. Али увиде да ће му се, ако се сакрије своју жељу, Ташани измаћи и збринути о своме имању...

3. Тако укидоше владавину десеторице коју он беше установио. Бол отуда толико га распали да науми да укине лакедемонске краљеве. Али је осећао да то без помоћи богова не може учинити, јер су Лакедемонци обично доводили све у везу с боговима. Прво је покушао да подмити делфиско пророштво. А кад то не могаде, навали на додонско. Пошто га и отуда одбише, рече, да се заветовао па има да испуни завет Зевсу Амону, мислећи да ће Африканце лакше поткупити, али када је у тој нади отишао у Африку, љуто га превариште првосвештеници. Јер не само што се не могоше подмитити, већ послаше посланике у Лакедемонију, да оптуже Лизандра што је покушавао да подмити свештенике храма. Оптужен је био за овај преступ, али га суд ослободи, потом га пошљу Орхомењанима у помоћ, а Тебљани га убију код Хелиорта. Колико га је друкчије требало осудити, показала је беседа, коју су после његове смрти нашли у кући његовој, у овој наговара Лакедемонце да обуставивши краљевску власт њега изберу за војсковођу за извршење рата, али је ова тако писана као да се слаже са мишљењем самих богова, јер није сумњао да га неће добити уздајући се у новац. Њу му је, веле, написао Клеон Халикарнашанин.

4. А на овом месту не треба прећутати о томе шта је учинио Фарнабаз, сатрап персискога краља. Јер пошто је Лизандар као заповедник флоте у рату учинио много шта свирепо и тврдичећи много шта закидао, а било је подозрење да је о томе достављено, то замоли од Фарнабаза, да му да сведочанство за ефоре како је ревносно рат водио и како се понашао према савезницима, и да све тачно опише: јер ће његов глас бити од велике важности. Лизандру то Фарнабаз радо обећа: напише повелику књигу опширно, у којој га веома уздизаше. Кад је њу Лизандар прочитао и кад му се допала, при потписивању, другу исте величине и толико сличну, да се није могла разликовати, подмете на потпис, а у њој га је врло савесно оптуживао за тврдичење и непоштење. Лизандар, кад се вратио кући, пошто је о свом послу пред највишом власти изговорио све што је хтео, као сведочанство предаде и књигу што му беше дао Фарнабаз. Ефори га отпусте, па пошто је прочитају даду и њему да је прочита. Тако се несвесно сам оптужио.

VII. Алкибијад.

Алкибијад, Клибио је Атнијев син, ињанин. На њему је изгледа, природа огледала шта може учинити. Сви који су

о њему писали слажу се у томе да од њега не беше нико изврснији ни у пороцима нити у врлинама. Родио се у највећем граду, од највећега рода, међ вршњацима био најлепши и најбогатији; способан за све и умешан (јер беше најбољи војвода — на мору и на суву); речит, толико да се међ првима говором одликовао, јер тако је пријатно изгледао и говорио, да му нико није могао одолети; ако би устребало, био је трудољубив, трпељив; дарежљив, величанствен не само у животу но и у јелу и пићу; љубазан, ласкав, приликом се врло вешто служио; исто тако, ако би себи попустио и ако не би било разлога да се труди, био је раскошан, распусан, разуздан, неумерен толико, да су се сви дивили да је у једном човеку толика разноликост и тако супротност природна.

2. Васпитан је био у Перикловој кући (јер веле да му је Перикле био очув), а образовао га је Сократ. Имао је таста Хипоника, најбогатијег од свих Грка. Да је и сам измишљао не би могао већа добра ни пожелети нити постићи но што му даде или природа или срећа. Пре но што ће се замомчити волели су га, по грчком обичају, многи, а међ њима и Сократ, кога помиње Платон у Гозби. Јер Алкибијада износи како се сећа да је са Сократом преспавао ноћ и од њега се дигао као што треба да се дигне син из постеље очеве. Када је дошао на снагу исто је тако он многе волео, и тако живећи са њим у љубави чинио им је преко мере непријатности, али и многе пријатности и шале. Говорили би и о томе, да немамо већих и важнијих ствари.

3. За време пелопонеског рата по његовом савету и наговору Атињани су рат објавили Сиракужанима. За овај су рат изабрали њега као војсковођу, а дали су му још два друга: Никију и Ламаха. Баш кад се за овај (поход) спремало, пре но што ће поћи бродовље, догоди се да једне ноћи све херме, штогод их бејаше у граду Атини, бише побаране сем једне, која беше пред Андокидовим вратима (те тако се ова доцније називала Андокидова Херма). Како је изгледало да је ово извршено не без знања многих, а то се није тицало приватних већ државних интереса, то обузе велики страх светину да се не јави каква изненадна сила те да угуши народну слободу. Ово је понајпре приличило Алкибијаду, како је изгледало, јер се он сматрао и за моћнијег и за већег од обичног приватног човека: јер је многе издашношћу својом обвезао, а још више на тргу беседом за се придобио. Отуда се дешавало да је, кадгод би пред народ излазио, он све суграђане к себи привлачио, те му нико у држави није био раван. Стога су не само у њ полагали највећу наду, већ су га се највише бојали, јер им је он могао највише и помоћи и одмоћи. Сем тога још га је каљала и срамота, јер се говорило да код своје куће врши тајне обреде (а то бе-

јаше безбожно по атињанском обичају), и то се сматрало да се толико не доводи у везу са вером колико са завером.

4. За овај су га преступ непријатељи прекоревали на скупштини. Али било је већ време да се пође у рат. Размишљајући о томе а и знајући добро навике својих суграђана, захтевао је да се, ако имају што судским путем да чине, боље у његовом присуству претресе но да га у осуству из зависти оптужују за преступ. Али његови непријатељи увидеше да је боље сада ћутати, јер му не могаху шкодити, па се реше да сачекају оно време када ће флота отпутовати, те да га осутна нападну, па тако и учинише. Јер када мишљаху да је већ стигао на Сицилију, осутнога оптуже да је оскврнио светињу. Када му је о томе дошао гласник од суда послан на Сицилију, да га позове кући на одговор, и када се баш много уздао да ће добро извести поверени му рат, не хтеде се одупирати, те се укрца на брод с три реда весала, који бејаше послан да га кући довезе. На њем стигавши у Турије, у Италији, размишљајући много о необузданој слободи његових суграђана и суровости њиховој према племству, мислећи да је најкорисније избећи неминовну буру, кришом се извуче од својих чувара, па отуда оде у Елиду, затим у Тебу. Пошто чу да су му имање одузели, и то, што још никад дотле не беше у обичају, пошто је народ био приморао еумолпидске свештенике, да су га ови проклели, и да су, не би ли се ово проклетство боље запамтило, то у камени стуб урезали па га на јавно место изложили, онда се пресели у Лакедемонију. Отуда као што је и сам обично говорио, водио је рат не против отаџбине већ против својих непријатеља, који су у исти мах непријатељи и држави: јер кад увидеше да је он највише могао користити држави, изгнали су га покоравајући се више гневу своме но општој користи. Тако по његовом савету Лакедемонци склопише пријатељство са персиским краљем, затим утврдише Декелеју у Атици, па ту поставивши сталну посаду држаху Атину у опсади. Његовом помоћу и Јонију оцепише од Атињана. Тиме се много оснажише у рату.

5. Али ипак Лакедемонци не постадоше пријатељи Алкибијаду колико се од њега одстранише бојећи га се. Јер кад видеше у свему необичну мудрост овог изврсног човека, побојаше се да се кадгод из љубави према отаџбини од њих не оцепи и са својима не измири. Стога науме да гледају прилику како да га погубе. Али се ово дуго није могло крити од Алкибијада: јер је био толико проницљив да се није могао варати, особито кад би обратио пажњу и кад би се чувао. Стога оде Тисаферну, начелнику краља Дарија. Кад је био с њим у присном пријатељству и кад је увидео да Атињани слабе услед неуспеха на Сицилији, а Лакедемонци се напротив снаже, прво је са претором Пизандром, који је

управљао са војском код Сама, преко гласника говорио и напоменуо му да би се радо вратио. Овај је био истога мишљења којега и Алкибијад, то јест није био пријатељ народној власти, а наклоњен племству. Кад га је овај оставио преко Тразибула, Ликовог сина, прво га прими војска и постаде претор код Сама, затим на заузимање Терамена, по народној одлуци би поврађен и у осуству би постављен на чело војсци и изједначен у власти са Тразибулом и Тераменом. Под њиховим се заповедништвом толико измениш е ствари, да су се Лакедемонци, који су пре кратког времена били снажни и победници, поплашили и затражили мир. А бише побеђени у пет бојева на суву и у три на мору, у којима изгубише двеста бродова са три реда весала, који заробљени пређоше у непријатељске руке. Алкибијад заједно са друговима поврати Јонију, Хелеспонт, сем тога многе грчке градове, што леже на обали Тракије, од којих више заузеше, и међ њима Византију, а не мање су преговорима придобили за пријатеље, јер се благо беху понашали према заузетим градовима. Тако са великим пленом, обогативши војску, и после тако славних дела, врате се у Атину.

6. Кад им на сусрет изиђе цео град у Пиреј, толико бејаху жељни сви да виде Алкибијада, да се народ беше слегао око његовог брода са три реда весала, као да је само он приспео. Јер народ беше убеђен да су и раније недаће и садања срећа произашле од њега самога. Стога и губитак војске послате на Сицилију и лакедемонске победе приписиваху себи у грех, што бејаху изагнали из државе таквога човека. А тако, изгледа, нису без разлога мислили. Јер, откако стаде он управљати војском, никако им непријатељ не могаше бити раван ни на мору ни на суву. Кад он изиђе из брода, и ако су и Терамен и Тразибул били у истом рату и ако су заједно с њим дошли у Пиреј, ипак за њим пођоше сви, и, што никад пре тога не беше обичај сем при дочеку победника са олимписких игара, светина му је давала од лаворике и од туча венце. Алкибијад је плачући примао толику наклоност својих суграђана, сећајући се горчине ранијега времена. Пошто стиже у град и пошто се сазва скупштина тако је говорио, да нико не беше толико опак, да се није заплакао на његов пад и да се не покаже непријатељски према онима, чијим је трудом био прогнан из отаџбине, као да овај исти народ што тада плакаше не беше онај народ који га је за оскврњење светиње оптуживао. Повратише му одузета добра, опет примораше оне исте еумолпидске свештенике који га беху проклели да дигну клетву, и стубови на којима беше исписана клетва, бише бачени у море.

7. Ова радост Алкибијадова не беше сувише дугога века. Јер када му указаше све почасти и када му повериш е свуколику државу и у мирно и у ратно доба, да њоме сам

управља, и када је он лично захтевао да му даду још два друга, Тразибула и Адиманта, и кад му и то не одбише, пошто с флотом отплови у Азију, зато што код Киме не беше извео ствар као што се мислило, навуче на се стару завист: јер држаху да њему не може ништа поћи рђаво за руком. Отуда се дешавало да су му у погрешку урачунавали све штогод би неуспешније учинио, јер се говорило да је био или немаран или злонамеран, па тако се овом приликом десило: јер су га бедили да није хтео заузети Ким пошто га је персиски краљ подмитио. Те тако за Алкибијада, мислимо, понајгоре је било баш то штс се прецењивала његова мудрост и врлина: бојали су га се не мање но што су га волели, да се, како га је срећа и велико богаство уздигло, не зажели тиранства. Отуда се деси да му у осуству одузму власт и да другог поставе на његово место. Како он за то чује, не хтеде се кући враћати, већ оде у Пактију и ту утврди три тврђаве, Орн, Бизант и Неонтих, па с одабраном војском од Грка први уђе у Тракију, сматрајући да је славније обогатити се пленећи варваре но Грке. Стога се не само обогати већ и осили, и стече велике пријатеље међ трачанским краљевима.

8. Па ипак није могао одолети љубави према отаџбини. Јер када је код реке Ега Филокле, атински претор, прикупио своју флоту а не далеко од њега био Лизандар, лакедемонски претор, који се трудио да рат што више развлачи, јер им је (Лакедемонцима) за то новац давао персиски краљ, а међутим изнурени Атињани не имађаху ничег до оружја и бродова, Алкибијад дође к војсци атинској па ту пред народом поче говорити, да ће, само ако они пристану, приморати Лизандра или да се бије или да мир тражи; да се ту Лакедемонци не желе с флотом борити, јер им је сувоземна војска јача но флота; а њему би било лако навести Сеута, трачанскога краља да Лизандра с копна отера: те би у тој невољи или ушли у рат с флотом или мир тражили. И ако је ово Филокле увиђао да је правилно речено, ипак не хтеде учинити што је (Алкибијад) тражио, јер знађаше да он, ако прими Алкибијада, неће имати никакве вредности у војсци, и ако се што повољно изврши, да у томе неће имати никаква удела, а на против, ако се што неповољно деси, да ће он једино за то дело одговарати. Од њега растајући се: „Пошто“, рече, „одбијаш победу отаџбине, само те толико опомињем, да не држиш близу непријатеља табор од лађа; јер је опасност, да непослушност ваших војника не дадне Лизандру прилику да потуче вашу војску.“ И у томе се није преварио. Јер Лизандар, када дознаде преко ухода да је атински народ изишао на копно у пљачку и да су лађе остављене готово празне, не пропусти прилику да ствар изведе и тиме нападом целокупан рат доврши.

9. А Алкибијад, пошто бише побеђени Атињани, мислећи

да му ово место није довољно безбедно, повуче се дубље у Тракију, више Пропонтиде, надајући се да ће тамо најлакше сакрити себе и своје имање. Али се превари. Јер Трачани, како осетише да је дошао са великим богаством, стадоше му радити о глави, одузеше му све што беше са собом донео, али њега не могоше ухватити. Увиђајући да му нема нигде безбедног места у Грчкој због лакедемонске моћи, пређе у Азију к Фарнабазу, кога је толико за се придобио својом уљудношћу, да га нико не превазиђе у пријатељству. Јер му Фарнабаз даде Грин, град у Фригији, из кога је примао педесет талената годишње. Али овом срећом Алкибијад не беше задовољан, а није могао ни трпети да побеђена Атина служи Лакедемонцима. Стога је управљао све мисли на ослобођење своје отаџбине. Али је увиђао да то не може бити без персискога краља, стога је желео да га придобије за пријатеља, и није сумњао да ће то лако постићи, само ако узима прилику да се с њиме састане. Јер знађаше за брата му Кира да му спрема рат уз припомоћ Лакедемонаца: па виде да ће, ако то открије, у њега стећи велику милост.

10. Док се он око тога трудио и тражио од Фарнабаза, да га пошље краљу, баш у то доба Критија и остали атински тирани послаше поуздане људе у Азију к Лизандру, да га известе, да, ако Алкибијада не уклони, ништа од онога што беше у Атини установио неће бити сигурно: зато, ако жели да му остане оно што је учинио, онда нек гони Алкибијада. Лаконац, кога ово узбуди, реши да озбиљније ово изведе с Фарнабазом. Њему дакле поручи да од споразума краљевог с Лакедемонцима ништа неће бити, ако му Алкибијада не преда жива или мртва. То не могаде поднети сатрап, па радије се показа суров но да краљеву моћ умањи. Стога пошље Сузамитра и Багеја да убију Алкибијада још док се бавио у Фригији и спремао се да се крене ка краљу. Послати људи издаду налог људима из Алкибијадове околине да га убију. А ови не смејући на њ ударити с оружјем, ноћу нанесу дрва око колебе, у којој Алкибијад почиваше, па их запале, не би ли пожаром сагорели онога, кога се не уздаше рукама савладати. А он се пробуди од пуцкарања ватре, па и ако му беху раније дигли мач његов, дочепа кратак мач од једног поверљивог човека из Аркадије; јер беше са Алкибијадом некакав пријатељ из Аркадије, који се од њега никако није одвајао. Алкибијад му заповеди да пође за њим, па дохвати све што беше при руци од одела, те побаца у ватру и пробије се кроз силан пламен. Када видеше да је избегао огањ, бацише из далека на њ стреле, те га убише, а главу му одрубе и однесу Фарнабазу. А жена која је обично поред њега живела, женском га својом хаљином завијена и мртва спали на ватри запаљене грађевине, коју беху наложили да

га њом жива уморе. Тако погибе Алкибијад од прилике у четрдесетој години свога живота.

11. Алкибијада, кога су врло много опадали, три врло озбиљна историчара обасипају највећим похвалама: Тукидид, који му је био савременик, Теопомп, који се нешто доцније родио и Тимеј. Од ове тројице последња двојица ни о ком нису добро говорили, а не знам како се о Алкибијаду једино слажу узносећи га. О њему рекоше пре нас све оно што раније описасмо, и још ово: родио се, веле, у Атини, најсјајнијем граду, све је надмашао сјајем и достојанством свога живота; а када је отуда прогнат и дошао у Тебу, толико се предао њиховим тежњама, да се нико није могао с њиме мерити у раду и телесној снази (јер сви Беоћани много више полажу на телесну снагу но на оштрину духа); међ Лакедемонцима, чија је највиша врлина у подношењу напора, толико се одао строгом начину живљења, да је победио све Лакедемонце својим тврдичењем како у храни тако и у оделу; живио је и међ Трачанима, међ људима одатим вину и блуду: па и их је у томе превазишао; дошао је и међ Персијанце, у којих је највећа хвала храбро ловити, раскошно живети: и њиховим је обичајима толико подражавао, да су му се они сами веома дивили. Тиме је учинио, да су га, где год је био, сматрали као првога и веома волели. Али доста о овоме; пређимо на остале.

VIII. Тразибул.

Атињанин Тразибул био је Ликов син. Ако би требало мерити врлину без среће, онда без устезања бих га уврстио међ прве. Ово без сумње: никог не бих њему претпоставио по поштењу, постојаности, величини духа, љубави према отаџбини. Јер што су многи хтели, а мало их је могло, да отаџбину ослободе од једног тиранина, њему пође за руком да своју отаџбину из ропства тридесеторице тирана поврати у слободу. Али не знам како њега славом претекоше многи и ако га нико не надмаши у овим врлинамм. Прво, у пелопонеском рату много је што он учинио без Алкибијада, а Алкибијад ништа не учини без њега: међутим је све то Алкибијад својим природним даром употребио на своју корист. Али све ово заједнички деле војсковође са војницима и срећом, јер у бојном метежу прелази тежиште са војсковођине умешности на храброст и врлину самих бораца. Те тако војник с правом присваја по штогод од војводе, а највише срећа, и право може рећи за се да је од веће вредности. Али је ово величанствено дело сопствено Тразибулово. Јер када тридесет тирана, које поставише Лакедемонци, држаху подјармљену Атину, па од врло многих грађана, које је срећа у рату поштедела, неке прогнаше из отаџбине а неке погубише, Тра-

зибул је не само први већ још без игде икога у почетку истим тиранима објавио рат.

2. Кад је пребегао у Пилу, што је врло јака тврђава у Атици, са собом није имао више од тридесет другова. То беше почетак спасу Атичана, то беше језгро слободе најславније државе. Али су га спочетка тирани презирали као и његову малену чету. Та прилика по њих, који су га презирали, била је на штету, а њему презреном на спас: јер њих разлени за гоњење, а Тразибула и његове оснажи давши времена за спрему. Стога треба још више да је на памети свакоме онај савет, по коме ништа у рату не треба презирати, а није ни без разлога речено да обично не плаче мати плашљивога. Али Тразибулова се војска није увећавала како је мислио, јер већ тада у ово још доба добри су храбрије говорили но што су се борили. Отуда пређе у Пиреј и утврди Мунихију. На њу су се дизали двапута тирани да је заузму, али су срамно одбивени и чак до града бежали изгубивши и оружије и пртљаг. Тразибул се послужио храброшћу, али ништа мање и мудрошћу. Јер забрани чинити насиље над онима што се повлачили (јер мишљаше да је право да грађани штеде грађане), и нико не беше рањен, сем ако није хтео први да напада. Никоме од палих не скидоше одело, ништа се није одузимало сем оружја, јер га немађаху, уз то још и оно што беше за храну. У другом боју погибе Критија, војвода тирана, баш када се најхрабрије борио против Тразибула.

3. Кад је овај збачен, Атињанима дође у помоћ лакедемонски краљ Паузанија. Он је углавио мир између Тразибула и оних што држаху град, под овим погодбама: да се нико сем тридесеторице тирана и десеторице, који бише доцније изабрани за преторе па се бејаху показали свирепи као и тирани, не изагна из земље и да се никоме имања не одузимају; а брига о држави да се врати натраг народу. А веома је славно и ово Тразибулово дело, јер је пошто се утврди мир, имајући највећи углед у држави, донео закон да се нико не оптужује за раније учињена дела, и назваше га законом заборава. Али није се само бринуо да се он донесе већ и да има силе. Јер када неки од оних, који заједно с њиме бејаху у прогонству, хтедоше учинити покољ оних са којима се било јавно измирило, спречи их и учини оно што беше обећао.

4. Њему је из поштовања за толике заслуге народ дао венац исплетен од две маслинове гранчице. Пошто је тај венац оплела љубав суграђана његових а није изнудила сила, то није изазвао никакву завист већ му беше велика слава. Добро дакле славни Питак, који се убраја у седам грчких мудраца, када му Митилењани поклањаху много хиљада јутара земље: „Немојте, рече, давати ми оно на што би многи

позавидели, а још више њих пожелели. Стога од тога не ћу више од сто јутара, што ће показати и моју правичност и вашу вољу“. Јер су мали поклони дуготрајни, а богати се дуго не задржавају. Тим се дакле венцем Тразибул задовољи и ништа више није тражио нити је сматрао да га је ико у почасти надмашио. Он је доцније погинуо у свом шатору, када је као претор до Киликије допловио с флотом, и како се нису страже довољно марљиво вршиле, те су ноћу из града продрли варвари.

IX. Конон.

Атињанин Канон ступио је у државну службу за време пелопонеског рата, у ком је његов рад био од велике вредности. Јер је и као претор био на челу сувоземне војске и као начелник флоте учинио велика дела. Са ових му се разлога одаваше особита пошта. Јер је свим острвима само он био на челу, и у том достојанству заузео је Фере, лакедемонску насеобину. А био је такође претор при крају пелопонеског рата, када је Лизандар победио атинску војску код реке Ега. Али баш тада није био тамо, те се у толико горе управљало: јер је он био и мудар у војничким стварима а и марљив заповедник. Стога нико не сумњаше у то доба да Атињани не би претрпели недаћу, да се он десио тамо.

2. У тако рђавим приликама, кад је дочуо да му је отаџбина опседнута, није распитивао где ће он безбедно живети, већ одакле би могао бити на помоћи суграђанима својим. Стога отиде ка Фарнабазу, сатрапу Јоније и Лидије, зету и рођаку персискога краља: да би његову милост што више стекао, много се трудио и многим се опасностима излагао. Јер када Лакедемонци, победивши Атињане, не остадоше у пријатељству које беху склопили са Артаксерксом, и када послаше Агесилаја да ратује у Азији, највише по наговору Тисаферна, који бејаше присни пријатељ краљу па се одмете и са Лакедемонцима склопи пријатељство, против овога се сматрало да је војвода Фарнабаз, а у ствари војсци је на челу био Конон, по чијем се савету све вршило. Он је у многоме сметао тако изврсноме војсковођи Агесилају и често му кварио планове, а било је и јасно, да њега није било, да би Агесилај отео од краља сву Азију до Таура. Када су Агесилаја његови суграђани одазвали кући, јер Беоћани и Атињани бејаху објавили рат Лакедемонцима, Конон се ништа мање није задржавао код краљевих начелника и био им је у свему од велике користи.

3. Од краља се беше оцепио Тисаферн, и то не беше толико познато краљу колико осталима; јер је он много важио код краља са својих многих великих заслуга и онда кад га је изневерио. Томе се није требало чудити, што се није краљ могао довести дотле да верује, пошто се сећао да је уз ње-

тову припомоћ победио брата свога Кира. Када је Фарнабаз Конона послао да Тисаферна оптужи, Конон пошто стиже, прво по персиском обичају изиђе пред хилијарха Титрауста, који бејаше по положају други у држави, па рече да жели говорити с краљем. Овај му рече: „Нема никакве сметње, али размисли, да ли више волиш усмено или писмено изнети краљу оно што мислиш. Јер је неопходно, када му изиђеш пред очи, да одаш пошту краљу (како они то веле проскинису) јер се без тога нико не прима. Ако ти је ово тешко, преко мене ћеш и писмено извршити оно што желиш". Тада ће му Конон: „Мени до душе није тешко одати краљу сваку пошту, али се бојим да не буде на срамоту моје државе, ако се ја, будући сам из ње пошао, а она је научила да осталим народима заповеда, пре придржавам варварских но њених обичаја". Те тако што је желео преда̂де му на писмено.

4. Кад ово сазна, краљ се нађе толико побуђен Кононовим угледом, да је прогласио Тисаферна за непријатеља и наредио да ратом гоне Лакедемонце, а њему допусти да изабере кога хоће за благајника. Конон рече да ово не може он решавати, него краљ који треба најбоље да познаје своје људе, али му он препоручује да ову дужност повери Фарнабазу. Отуда га послаше са многим даровима на море да нареди Кипранима, Финичанима и осталим поморским народима да сагради убојне бродове и да оправи флоту којом би се могло море бранити идућег лета, давши му Фарнабаза за помоћника као што је желео. Кад је о томе јављено Лакедемонцима, нису се без бриге бацили на посао, јер сматраху да им предстоји већи рат но да се боре са самим варварима. Јер видеше да ће предводити краљеву војску и с њима се борити храбар и мудар војсковођа, кога не могаху надмашити ни памећу ни војском. Тако мислећи скупе велику флоту, па се крену под управом војводе Пизандра. Конон их нападне код Книда и у великом боју разбије, многе лађе зароби, а још више разори. Услед ове победе ослобођена је не само Атина већ и сва Грчка, која се беше покоравала Лакедемонцима. Конон се с једним делом лађа врати у отаџбину, настане да се опет подигну зидови које је Лизандар порушио, и у Преју и у Атини, а педесет талената, што је добио од Фарнабаза, раздели међ своје суграђане.

5. Конону се догоди, што и осталим смртницима, да се показа несмишљенији у срећи но у несрећи. Јер победивши пелопонежанску флоту, када је мислио да освети отаџбини нанете увреде, више пожеле но што могаше учинити. Али ипак не беше ни непоштено нити без оправдања, што је више волео увећати силу своје отаџбине него ли краљеву. Јер када је стекао велики углед оном чувеном битком поморском код Книда, поче се кришом трудити не само међ варварима већ и по свим грчким државама, да Атињанима поврати Јонију и

Еолију. Када се ово мање брижљиво крило, Тирибаз, који управљаше Сардима, позове Конона, чинећи се као да га жели ка краљу послати поради неке важне ствари. Када Конон дође послушавши га по овој поруци, би бачен у тамницу, у којој остаде неко време. Неки веле, у својим списима, да је отуда одведен краљу и тамо погинуо. Али историчар Динон, коме највише поклањамо вере о персиским стварима, пише да је Конон побегао: само није начисто, да ли се ово десило са знањем или без знања Тирибаза.

X. Дион.

Дион, Хипаринов син, одличног порекла, био је уплетен у тиранију оба Дионисија. Јер је онај старији имао за жену Аристомаху, сестру Дионову, са којом је родио два сина, Хипарина и Низеја, и исто толико кћери, које су се звале Софросина и Арета; од њих је ону прву удао за сина Дионисија, оног истог коме је оставио владавину, а другу, Арету, за Диона. А Дион је, осим племенитог порекла и славног имена својих предака имао од природе и много друкчија добра, међу њима лако схватљив и благ разум, способан за најбоље вештине, велико лично достојанство, које врло много препоручује, велико, осим тога, богаство које му је отац оставио и које је он даровима тираниновим увећао. Био је присни пријатељ ранијем Дионисију, исто толико због карактера колико и због сродства. Јер и ако му се није допадала Дионисијева свирепост, ипак је желео да се одржи, због родбинске везе, а још више због својих. Учествовао је у важним догађајима, и његов је савет много утицао на тиранина, осим у ствари у којој би се испречила јача жеља овог последњег. Сва пак посланства, која су требала да буду са што више сјаја, вршио је Дион; а он је, примајући их брижљиво и вршећи их савесно, својом човечношћу ублажавао врло свирепо име тиранина. Њега су, када га је Дионисије послао у Картагину, Картагињани гледали са толико поштовања, да се никада никоме који говори грчки нису већма дивили.

2. А то је све Дионисије врло добро знао: јер је осећао добро колико му овај служи на дику. Због тога је и било да је њему једноме био највише наклоњен и да га није друкчије волео него као сина; па чак, када је по Сицилији пукао глас да је Платон у Таренту, није могао да одбије младом Диону да се Платон не позове када је Дион горео од жеље да га чује. Дао му је дакле допуштење и са великом га поштом довео у Сиракузу. Платону се Дион толико дивио и толико га заволео да му се сав предао. А исто је тако и сам Платон уживао у Диону. Због тога и ако га је пре тиранин био свирепо увредио, давши заповест да се прода као роб, ипак се овамо вратио натеран молбама истог Диона.

Међутим Дионисије падне у болест. Када га је ова јако обузела, запита Дион лекаре како му је, и у исто их време замоли да му признаду ако је већа опасност; јер хоће с њим да разговара о подели краљевске власти, зато што је мислио да и синови његове сестре са Дионисијем треба да имају део краљевства. То лекари нису прећутали, већ су за тај разговор јавили сину Дионисију. Овај узнемирен тиме, да не би Дион имао прилике да с оцем преговара, натера лекаре да даду оцу напитак за спавање. Болесник, узевши овај напитак и заспавши, премину.

3. Ово је био почетак раздора између Диона и Дионисија, који се из многих разлога и увећао. Али ипак у прво време остало је донекле међу њима привидно пријатељство. Пошто Дион није престао молити Дионисија да Платона дозове из Атине и да слуша његове савете, овај му, желећи да у неким стварима ради као отац, учини по вољи. У исто време врати у Сиракузу историчара Филиста, човека који је исто тако био пријатељ тиранину као и тиранији. Али о овом је говорено више у књизи која је написана о грчким историчарима. Платон је пак код Дионисија имао толику моћ због свога угледа и толики утицај због своје речитости да га је овај наговорио да учини тиранији крај и Сиракужанима врати слободу; од ове намере одвраћен је саветом Филистовим, и од тога је доба постао мало свирепији.

4. Он дакле, када је видео да је Дион надмоћнији од њега и разумом, и угледом, и популарношћу, бојећи се да му, ако га задржи поред себе, не дâ прилику да њега самог (Дионисија) упропасти, даде му лађу с три реда весала, да отпутује у Коринт, објашњујући да он то чини ради обојице, да када већ један од другога зазиру, не би један другом подвалио. Пошто ово дело многи нису одобравали и пошто је тиранин био много омрзнут, Дионисије потрпа сву покретну имовину Дионову на лађе и пошље му је; јер је желео да о њему мисле да то није учинио из мржње према Диону, већ ради свог сопственог опстанка. Доцније пак, када је чуо да овај на Пелопонезу спрема војску и да покушава да на њега (Дионисија) зарати, дâ Арету, Дионову жену, другоме за жену, а сина његовог нареди да тако васпитавају да се стрпљиво преда најсрамнијим страстима. Јер су дечку, још пре но што је сазрео, подводили жене, претрпавали га вином и гозбама, никад му нису остављали времена да се истрезни. Овај, када му се доцније вратио отац, толико није могао да поднесе промењени начин живота (јер су били намештени чувари, да га од негдашњег живљења одвраћају) да се са горњег дела куће стрмоглавио и тако погинуо. Али да се вратим онамо.

5. Пошто је Дион дошао у Коринт, а ту је побегао и Хераклид, кога је прогнао исти Дионисије и који је био командант коњице, почели су да се у сваком погледу спремају

за рат. Али нису имали великог успеха, јер се за дугогодишњег тиранина мислило да је врло моћан. Због тога су мало њих пристали да поделе опасност. А Дион, уздајући се не толико у своју војничку силу колико у мржњу на тиранина, отишавши у највећем поуздању са две теретне лађе да нападне педесетогодишње царство, које је било брањено са пет стотина ратних лађа, десет хиљада коњаника и сто хиљада пешака — ствар која је свима народима изгледала чудна — тако га је лако срушио да је трећега дана откако је дошао на Сицилију ушао у Сиракузу. По овоме се може видети како ни једна власт није сигурна ако није утврђена оданошћу грађана. У то време Дионисије није био ту него је у Италији очекивао непријатељску флоту, мислећи да нико без велике војске неће поћи на њега. У овој се ствари преварио. Јер је Дион баш преко оних који су били под влашћу непријатеља, уништио краљеву охолост и дочепао се целог оног дела Сицилије који је био под краљевом влашћу, а исто тако и града Сиракузе, осим тврђаве и острва које је везано са градом, и дотле је довео ствар да је тиранин пристао да начини мир под овим условима: да Сицилију добије Дион, Италију Дионисије, Сиракузу Аполократ, коме је јединоме највише веровао Дион...

6. За овим тако срећним и тако неочекиваним догађајима дошла је изненадна промена, јер је срећа, по својој несталности, покушала да обори оног кога је много пре била уздигла. Прво је своју силу показала на сину, кога сам горе споменуо. Јер када је Дион био вратио своју жену, која је била предана другоме, и хтео да сина поврати из пропале разузданости на ваљан живот, добио је он, као родитељ, претешку рану због синовље смрти. За овим је искрсла несугласица између њега и Хераклида; овај је, пошто му Дион није хтео уступити власт, образовао своју странку. А он је исто тако имао угледа код оптимата, по чијем је споразуму био на челу флоте, док је Дион заповедао сувоземном војском. Ово Дион није равнодушно поднео, па је цитирао онај Хомеров стих из друге песме, у коме је казана ова мисао: не може се државом добро управљати када многи заповедају. Ова му је изрека навукла многу мржњу, јер је изгледало као да је тиме изјавио да жели да све буде у његовој власти. Ову мржњу није он желео да ублажи попуштањем, него да је угуши свирепошћу, и Хераклида, када је дошао у Сиракузу, нареди да убију.

7. Ово је дело свима задало ужасан страх: јер нико, после Хераклидовог убиства, није мислио да је сигуран. Дион пак, када му је противник био уклоњен, раздели сасвим бестидно његово имање војницима за које је знао да нису према њему (Диону) расположени. Када га је разделио, пошто су свакога дана били огромни трошкови, убрзо му је почело нестајати новаца; а није имао више куда да пружи руку,

осим у имање својих пријатеља. Последица овога је била да је, када је придобио војнике, отуђио оптимате. Због овога је мучен бригама, и, ненавикнут да се о њему рђаво говори, тешким је срцем подносио да о њему рђаво мисле они чијим је похвалама мало пре био подигнут до неба. Светина би пак, кад год би се он замерио војницима, говорила слободније против њега, и казивала како тиранина не треба сносити.

8. Ово гледајући, када није знао како би то све утишао и када је страховао на шта ће се све то свршити, дође Диону неки Каликрат, атински грађанин, који је с њим дошао са Пелопонеза на Сицилију, човек и лукав и готов на превару, без икакве вере и поштења — дође ка Диону и рече, како је Дион у великој опасности због увреде народа и мржње војника, а то једино на тај начин може избећи ако преда ствар у руке неком свом пријатељу који ће се претварати да је њему (Диону) непријатељ. Ако нађе неког погодног човека, лако ће сазнати намере свију и уклонити непријатеље, јер ће његови непријатељи ономе који се с њим не слаже открити своје намере. Кад је таква намера била одобрена, предузме ову улогу сам Каликрат и наоружа се лаковерношћу Дионовом; потражи савезнике који ће га убити, ступи у преговоре са његовим противницима, обавеже их заклетвом.

Ствар, пошто је тако вођена да су за њу многи знали, би проказана и јављена Аристомахи, сестри Дионовој, и жени Дионовој Арети. Ове преплашене потраже онога за кога су се плашиле. Али он изјави да му Каликрат не спрема замке, него да се све што се дешава, дешава по његовом налогу. Жене ипак зато одведу Каликрата у храм Просерпинин и натерају га да се закуне да од њега неће доћи никаква опасност за Диона. Овај не само да се није плашио овог верског чина, него је још охрабрен да се пожури јер се бојао да му не буде откривен план пре него што изврши што је намеравао.

9. У овом расположењу првога празника, када се Дион повукао са сабора и налазио код куће и одмарао се у високој соби, предаде завереницима утврђена места у вароши, опколи кућу стражама и намести извесне људе са налогом да се не одмичу од капије; лађу с три реда весала напуни наоружаним људима, преда је Филострату, своме брату, и нареди да је возе по пристаништу као да хоће да вежба морнаре, а с намером да, ако се његовим плановима успротиви срећа, има куда да побегне и да се спасе. Од својих пак одабере неке младиће са Закинта, и веома храбре и веома снажне и њима стави у задатак, да без оружја оду Диону, тако да изгледа као да долазе да би се с њим састали. Ови су пуштени унутра, јер су били познати. А они, чим су прешли преко прага, забраве врата, нападну Диона који је лежао у постељи; диже се ларма толика да се могла чути с поља. Овде се, као

што је већ више пута говорено, лако може видети како је мрско самовлашће појединца и како је бедан живот оних који више воле да их се плаше него да их воле. Јер они исти чувари, да су само били искрено одани, могли су разбити врата и сачувати, га јер су завереници не наоружани држали Диона живог и тражили с поља оружје; кад Диону нико није притекао у помоћ, неки Сиракужанин, Ликон, даде кроз прозор мач, којим буде Дион убијен.

10. Кад је убиство било извршено, и када је народ ушао унутра да види, буду од необавештене светине неки као кривци побијени. Јер пошто се брзо распростро глас да је Диону учињено насиље, дотрчали су многи којима се овакав злочин није допадао. Ови, наведени погрешном сумњом, убили су невине као криве. Када је његова смрт објављена, чудновато се променило расположење светине. Јер они који су га, док је био жив, увек називали тиранином, ти су га исти сада звали ослободитељем отаџбине и гонитељем тиранина.

Тако је иза мржње на једанпут дошло сажаљење у toликој мери да би га својом крвљу откупили из Ахерунта да су само могли, и тако Дион буде на најлепшем месту у граду јавно сахрањен и награђен гробним спомеником. Умро је од прилике кад му је било 55 година, на четири године пошто се вратио са Пелопонеза на Силицију.

XI. Ификрат.

Атињанин Ификрат није толико чувен са својих јуначких дела колико са свога знања војничког. Био је такав војсковођа, да су га не само поредили с првима војводама његовога доба, већ нико му се није претпостављао и од старијих. Много се бавио у ратовима, често је војском управљао, никад није са своје погрешке рђаво прошао, вазда је мудрошћу побеђивао и толико је био домишљат да је много шта у војсци нешто као ново увео нешто поправио. Јер он је изменио пешачко оружје. Док су се пре но што је он био војвода, служили врло великим штитовима, кратким копљима и малим мачевима, он је на против место парме начинио пелту (по којој су доцније пешаци названи пелтасте, док су се раније звали хоплитама), да би били лакши за кретање и сукоб, величину је копљу удвојио, а мачеве продужио. Он је установио нову врсту панцира и место гвоздених и тучних дао је војницима платнене. Тиме је војнике учинио спретнијим јер одузевши терет, постарао се да оно што ће тело исто тако покривати, буде лакше.

2. Водио је рат са Трачанима, и на престо повратио Сеута, атинског савезника. Код Коринта је тако строго управљао војском, да никад ниједна војска у Грчкој није била ни извежбанија нити војводи покорнија, и њу је тако навикао,

да би се, кад би војвода дао знак за бој, без војводина труда тако постројила као да је сваког војника појединце распоредио најискуснији заповедник. Овом је војском потукао лакедемонску мору, што се рашчуло по целој Грчкој. Доцније у истом рату разбио је сву лакедемонску силу, са којега је дела стекао велику славу. Када је Артаксеркс хтео објавити рат мисирском краљу, искао је од Атињана Ификрата за војсковођу, да га стави на чело најамничкој војсци, која је бројала дванаест хиљада. Ту је војску он тако научио и војнички упутио, да су, као оно што су некад у Риму Фабијеви војници (названи), тако у Грка уживали највећу хвалу Ификратови војници. Он пошавши Лакедемонцима у помоћ задржао је Епаминонду од напада. Јер да се он није приближавао, Тебљани не би пре отишли из Спарте но што би је освојили и попалили.

3. А био је велики и духом и телом, био је као створен за војсковођу, тако да је изазивао дивљење у свакога који би га год само видео, али на послу врло спор и мало стрпељив, као што помиње Теопомп, а био је добар грађанин и веома веран друг. Ово је показао и у другим стварима, али понајвише штитећи децу Македонца Аминте. Јер је узео под своју заштиту Еуридику, матер Пердике и Филипа, када је с ово двоје деце по смрти Аминте прибегла к њему. Дочекао је старост живећи у љубави са својим суграђанима. Одговарао је једном кад га хтедоше осудити на смрт заједно са Тимотејем, у рату с савезницима, али је ослобођен. За собом је оставио сина Менестеја од жене Тресе, кћери краља Кота. Кад су овога питали да ли више воли оца или матер, „оца“, рече. А када се свима ово учини чудновато: „С правом велим“, рече он, „јер отац колико је до њега било родио ме је као Трачанина, а мати као Атињанина“.

XII. Хабрија.

Хабрија је био Атињанин. И њега су сматрали као највећег војсковођу, а много је шта учинио памћења достојно. Али од тога најсјајније проналазак који је учинио у боју, што је био код Тебе, кад беше Беоћанима дошао у помоћ. Јер у њему када се велики војвода Агесилај већ уздао у победу, пошто беше већ разбио најамничке чете, тиме га преварио што је осталој фаланги наредио да се не миче с места и научио је да на колено наслонивши штити и с избаченим напред копљем дочека непријатељски напад. Кад ову новину угледа Агесилај, не смеде даље ићи и натраг позва своје који већ беху потрчали. То се толико разгласило по целој Грчкој да је Хабрија пожеле да му се у таквом положају подигне статуа, коју му Атињани о државном трошку поставише на тргу. Отуда наста обичај да су доцније атлети и остали ве-

штаци престављани у оном положају у коме су одржали победу.

2. Хабрија је у многим европским ратовима био војсковођа, када је био атински војвода; а у Мисиру је ратовао од своје воље: јер кад је Нектенебису отишао у помоћ, повратио му је власт. Тако је и на Кипру, само су га онда Атињани дали у помоћ Еуагори, и отуда се није пре вратио, док није покорио цело острво: тиме су Атињани стекли велику славу. Међутим је букнуо рат између Мисираца и Персијанаца. Атињани су били у савезу са Артаксерксом, а Лакедемонци са Мисирцима, од којих је лакедемонски краљ Агесилај добијао велике дарове. Видећи ово Хабрија, како ни у колико није уступао Агесилају, од своје воље отиде Мисирцима у помоћ и управљаше флотом, а пешацима Агесилај.

3. Тада војводе персиског краља послаше к Атињанима посланике да питају, што Хабрија ратује против њиховог краља заједно са Мисирцима. Атињани онда одредише Хабрији рок и изјавише му, да ће га на смрт осудити ако се пре одређеног рока не врати. На овај се глас он врати у Атину, и ту се не задржа више но што беше потребно. Јер не беше радо пред очима својих суграђана, пошто је живео велелепно а и себе није толико спутавао да би могао избећи завист светине. А општа рђава је страна великих слободних држава то, да је завист пратилац слави и да радо умањују оне које виде да се више уздижу, и да сиромаси не гледају равнодушно туђе богаство. Стога је Хабрија, колико год је могао, понајвише био далеко од својих суграђана. Па није ни он једини радо живео изван Атине, већ су исто то чинили готово сви прваци, јер мишљаху да ће у толико бити далеко од зависти, колико се даље повуку с очију својих суграђана. Тако је Конон понајвише живео на Кипру, Ификрат у Тракији, Тимотеј на Лезбу, Хар на Сигеју, Хар се до душе разликовао од ових како по делима тако и по нарави, али је ипак био и поштован и моћан у Атини.

4. Хабрија је погинуо у савезничком рату на овај начин. Атињани су освајали острво Хиј. На флоти је Хабрија био као приватан човек, али је угледом превазилазио све што бејаху у служби и на њега су војници више гледали него ли на своје претпостављене. То му је убрзало смрт. Јер кад је тежио да први уђе у пристаниште и наређивао крмару да тамо управи лађу, сам је себи спремио опасност: јер кад је тамо продро, други за њим не пођоше. Стога нашавши се опкољен услед непријатељске навале, када се најхрабрије борио, разби му се с преда лађа и поче тонути. Мада је отуда могао побећи, да се бацио у море, пошто за њим беше атинска флота која би прихватила пливаче, ипак је више волео погинути него ли бацити оружје и оставити лађу на којој се беше возио. То не хтедоше чинити остали, него се спасоше

пливајући. Али он, сматрајући да је боље часна смрт од срамнога живота, борећи се прса у прса погибе од непријатељског мача.

XIII. Тимотеј.

Тимотеј, Кононов син, био је Атињанин. Он је од оца наслеђену славу увећао својим врлинама: јер је био речит, вредан, трудољубив, искусан војник, а тако исто и искусан у управи државној. Многа су му дела славна, али, су му ова најсјајнија. Ратом је покорио Олинћане и Византинце. Заузео је Сам: раније су Атињани нападајући на њ били потрошили двеста таленената, а Тимотеј га поврати народу без икаквих народних трошкова. Јер је ратовао са Котом, од њега је уплению хиљаду двеста таленената и у народну благајну унео. Кизик је ослободио од опсаде. Ариобарзану је заједно са Агесилајем пошао у помоћ, а кад је од овога Лаконац примио готов новац, Тимотеј је више волео да обогати своје суграђане земљом и градовима него ли да узме оно од чега би сваки свој део могао однети кући. Стога је примио Критог и Сест.

2. Он је као заповедник флоте, обилазећи Пелопонез, опустошио лаконску земљу, лакедемонску флоту разбио, Коркиру потчинио атинској власти, затим за савезнике придобио Епироћане, Атамане, Хаоњане и све оне народе што станују око онога мора. Услед тога Лакедемонци одусташе од дуготрајне борбе и својевољно уступише Атињанима првенство у власти на мору, па и мир углавише под погодбом, да на мору Атињани буду војводе. Због ове победе толика је радост била у Атини, да су тада први пут о државном трошку подигли жртвенике богињи Мира и истој богињи установили гозбу. Да би остао помен ове славе поставише Тимотеју статуу на тргу. Ова почаст њему једино допаде, први пут дотле, да народ и ако му је оцу подигао статуу, и њему подигне. Тако једно до друго скоро постављена синовља статуа обнови стару успомену очеву.

3. Када дочека дубоку старост и када престаде вршити грађанске дужности, почеше са свих страна нападати ратом на Атињане. Сам се оцепи, побуни се Хелеспонт, а Филип већ тада моћан многе је планове кројио. Њему на супрот иставише Хара, али се држало да не ће бити довољно снажан. Поставе Менестеја за претера. Инфикратова сина, а Тимотијева зета, и би решено да се крене у рат. Њему дадоше за саветника два човека одлична по искуству и мудрости својој (да се користи њиховим саветом), оца и таста јер у њих бејаше толико важности, да су се многи надали да ће се њиховом помоћу повратити изгубљено. Кад се они кретоше на Сам, и Хар се тамо упути са својом војском, дознавши за њихов

долазак, да не би изгледало да се што учинило у његовом осуству, али се догоди, баш када се приближаваху острву, да се подиже велика бура: старци држећи да је корисно буру избећи, зауставе своју флоту. А Хар поводећи се за својом лудом главом не послуша савете старијих, као да му је срећа у рукама. Куда беше наумио, тамо стиже, и посла Тимотеју и Ификрату веснике позивајући их да за њим пођу. Одатле пошто је рђаво прошао и многе лађе погубио, тамо оде одакле беше пошао, па атинској влади пошље писмо, говорећи да би он брзо освојио Сам, да га не издадоше Тимотеј и Ификрат. Жесток, подозриви, отуда и превртљив, племству противнички и завидљив народ (а и власт се убрајала у грех) позове их кући, и бише оптужени за издају. На овом суђењу Тимотеја осуде да плати сто талената. Мржња незахвалних му суграђана нагна га да се повуче на Халкидику.

4. После његове смрти када се народ покаја због ове пресуде, од глобе одби девет делова, а десети нареди да његов син Конон положи за оправку извесног дела зида. У овоме се види промењљивост среће. Јер оне зидове, које је дед (Конон) за отаџбину обновио од непријатељевог плена, исте је унук на највећу срамоту по своју породицу био приморан да поправи о своме трошку. Могли би много шта навести из скромног и мудрог Тимотејевог живота, али ћемо се задовољити једним сведочанством, јер се из њега лако може закључити, колико је био драг својим пријатељима. Кад је у Атини као младић одговарао на суду, дођоше да га бране не само пријатељи и приватни људи с којима је био у гостинском пријатељству већ међ њима и Јазон, тесалиски тиранин, који у то доба беше најмоћнији у своме крају. Мада се овај у својој отаџбини није сматрао за сигурна без пратилаца, у Атину дође без икакве пратње и толико је ценио свог гостинског пријатеља да је више волео изложити се и смртној опасности него не бити на руци Тимотеју који је бранио глас свој. Па ипак је против њега доцније Тимотеј ратовао по народној одлуци: јер је држао да су светија права отаџбине но права гостинског пријатељства.

То бејаше последње доба атинских војсковођа, доба Ификрата, Хабрија, Тимотеја, и после њихове смрти не беше ни једног војводе памћења достојног.

Сада прелазим на најхрабријег и најмудријег од свих варварских војсковођа, изузевши два картагинска, Хамилкара и Ханибала. О њему ћемо више говорити, јер су му дела већином непознатија и оно што му срећно пође за руком није се десило услед величине његове војске већ са његове мудрости, којом је тада све превазилазио: кад се томе не би објаснио разлог, ствар не би била јасна.

XIV. Датам.

Датаму је отац био Каранин Камисар, а мати Скитиса. Он је прво служио војску код Артаксерка у чети што је чувала двор. Његов отац Камисар, пошто се нађе да је био храбар и у рату ревносан и краљу у много прилика веран, добио је на управу један део Киликије одмах до Кападокије, где станују Леукосири. Датам вршећи војну службу први пут, показа какав је, у рату, који је водио краљ против Кадушана. Јер је ту његов рад био од велике вредности. Отуда се деси, пошто у том рату погибе Камисар, да му предаду на управу очеву област.

2. Исто се тако ваљан показао, када је по краљевој заповести ратом гонио Аутофродат оне што се беху оцепили. Јер су његовим трудом непријатељи разбијени, кад већ бејаху ушли у око, пошто су потукли многе хиљаде краљеве војске, и спасена је остала краљева војска. Стога је почео управљати и већим пословима. У то доба беше династа у Пафлагонији Туј, човек од старога племена, потомак онога Филемона за кога Хомер вели да је у тројанском рату погинуо од Патрокла. Он се није покоравао краљу. Са тога разлога краљ науми да га ратом гони, и овом походу стави на чело Датама, Пафлагончева рођака: јер бејаху деца од брата и сестре. Зато Датам прво хтеде покушати да га без оружја склони на покорност. Кад је к њему дошао без пратње, пошто се од пријатеља није бојао никакве опасности, за мало што не погибе: јер га је Туј хтео убити из потаје. С Датамом је била мати његова, Пафлегончева тетка. Она дозна шта се спрема, па сина опомене. Датам се бегством спасе и објави рат Тују. У том рату мада га беше издао Ариобарзан, начелник Лидије, Јоније и целе Фригије, ништа није мање ревносно истрајао и ухватио је жива Туја са женом и децом.

3. Датам се постарао да не би глас о томе допро до краља пре но што тамо стигне. И тако нико није знао, а он тамо где беше краљ, дође, а сутрадан Туја, врло великог човека, страшнога лика, јер беше и црн а и дуге косе и браде, одене у најлепше одело, које обично носе краљевски сатрапи, украси га златним ланцем и прстењем и осталим краљевским накитом; а он огрнувши двоструки огртач и космату тунику, са ловачком шубаром на глави, са тојагом у десној руци, а у левој конопац, па тако гоњаше пред собом везаног Туја, као да води ухваћену звер. Када су сви гледали због необичног одела и непознатог облика, са чега се беше стекао силан свет, нађе се и неко који познаде Туја, па јави то краљу. Спочетка краљ не поверова, па посла Фарнабаза да испита ствар. Кад од овога дознаде у чему је ствар, сместа нареди да их пусте преда њ, па се веома пријатно изненади како делу тако и опреми, а особито што му допаде шака

изненада тако виђен краљ. Стога богато обдареног Датама пошље војсци, која се тада скупљала под управом Фарнабаза и Титрауста за војну мисирску, и нареди да се са њима изједначи у власти. Доцније, када краљ одазва Фарнабаза, Датаму повери врховну власт.

4. Када је он с највећом ревношћу спремао војску и када се припремао да пође у Мисир, наједаред му више послана писма од краља, да нападне на Аспа, који држаше Катонију, која лежи више Киликије и граничи се са Кападокијом. Јер Асп, станујући у шумовитом пределу кастелима утврђеном, не само да се није покоравао краљу, већ је још околне пределе пленио и отимао штогод би се краљу носило. Датам, мада беше далеко од тих предела и занет већим послом, ипак је мислио да треба испунити краљеву жељу. И тако са мало али одабраних људи храбрих укрца се на лађу, држећи, што се и десило, да ће лакше са шаком људи неспремна Аспа покорити него спремна са великом војском. Довезавши се у Киликију, одатле изишавши, путујући и дан и ноћ пређе Таур, и приспе тамо куда је желео. Распита где се налази Асп и дозна да није далеко отишао баш тада у лов. Док је Датам тако уходио Аспа, сазна се за узрок његова доласка. Асп поред оних што је са собом имао спреми Пизиђане за отпор. Када то чује Датам, лати се оружја, па нареди својима да за њим пођу; а он лично ободе коња па појезди на непријатеља. Њега из далека видећи како на њ срља Асп се поплаши и побоја се да му се успротиви, те се преда. Њега Датам везана предаде Митридату да га одведе краљу.

5. Док се ово радило, Артаксеркс сећајући се од каквог је рата и за какву маленкост послао врховног војсковођу, укори сам себе, па пошље гласника к војсци у Аку, јер мишљаше да није још отишао, да му каже да се не удаљава од војске. Још гласник не стиже куда беше пошао, а на путу срете оне што су водили Аспа. Овом је брзином Датам стекао како велику милост у краља тако и не мању завист у дворана, јер видеше да он сам вреди више но сви они скупа. Стога се сви сложе да га уклоне. Ово му Пандант, краљев благајник, а његов пријатељ, у писму опише, говорећи му у истом да ће га снаћи велика опасност, ако се што рђаво деси у Мисиру за његовог војводства. Јер је у краљева обичај, вели, да недаће приписују људима, а успехе својој срећи; отуда се лако склоне на пропаст оних под чијом се управом јави да се десио неуспех, а он ће бити у толико у већој опасности што су му најцрњи непријатељи баш они, које краљ највише слуша. Прочитавши ово писмо, кад већ беше дошао до војске у Аку, пошто је знао врло добро да му истину пише, науми да се од краља оцепи. Па ипак ништа није учинио што би било недостојно његове верности. Јер војсци

стави на чело Мандрокла, а он са својима оде у Кападокију па заједно с њом заузме и Пафлагонију, кријући своје расположење према краљу. Потајно склопи пријатељство са Арибарзаном образује чету, и својим људима предаде утврђене градове на чување.

6. Али је ово услед зимскога доба напредовало с мање успеха. Датам чује да Пизиђани против њега спремају неке чете. Стога посла свога сина Арсидеја са војском, али му младић погибе у боју. Онда се тамо крене отац с не тако великом четом, кријући колику је велику рану био задобио, јер жељаше да пре стигне до непријатеља но што дође до његових глас о рђавом исходу, да не би клонули духом војници кад сазнаду за синовљу смрт. Куда је потегао тамо је стигао, и ту се утабори тако да га непријатељи не би могли множином ни обићи нити му сметати, како би имао за борбу неспречену чету. Са њиме је био Митробарзан, његов таст, коњички заповедник. Овај изгубивши наду у зетовљевој ствари, пребеже к непријатељу. Како ово чу Датам, увиде, ако се разгласи по народу да га је тако блиски сродник оставио, да ће остали поћи његовим примером; стога пусти глас по народу да је Митробарзан по његовом налогу отишао као бегунац не би ли га лакше примили па потукао непријатеље: стога није умесно њега оставити, већ за њим сместа да пођу сви. Ово ако храбро учине, непријатељи се не могу одупрети, кад их стану сећи и у опкопу и с поља. Кад то одобрише, Датам изведе војску, погна Митробарзана; и како овај стиже до непријатеља, Датам даде знак за напад. Пизиђани се поколебаше у мишљењу због ове новине, па помисле да су бегунци злонамерно и договорно дошли, како би им пошто их лепо дочекају још већу несрећу учинили. Стога прво на њих навале. А бегунци, како нису знали ни шта се ради нити зашто се тако дешава, бише приморани да се боре с онима ка којима бејаху пребегли, и да бране оне које бејаху оставили: а како их ни једни нису штедели, то убрзо изгибоше. Преостале Пизиђане, који се одупреше, Датам нападе: при првом их јуришу потисне, а кад ударе у бегство стаде их гонити, те многе потуче, и оно што беше сматрано да ће му бити на пропаст, то обрте на спас свој. Никад нисмо читали да је икоји војвода ни мудрије смислио ни брже извео.

7. Па ипак од такога се човека најстарији му син, Сизина, оцепи и пређе на краљеву страну па му достави одметништво оца свога. На овај се глас Артаксеркс потресе, јер увиђаше да ће имати посла са храбрим и одважним човеком, који је навикао прво добро промислити па почети, а кад смисли не боји се учинити, па пошље Аутофродата у Каопадокију. Да не би овај могао ући у шуму, где се налази пролаз за Киликију, Датам је желео заузети раније. Али толико брзо није могао сакупити војску. Али када од тога одустаде,

са онолико војске колико је прикупио, изабере такво место, да га непријатељ није могао опколити нити поред њега проћи, а да га с обе стране само место не притесни, па и ако би хтео да се бори, множина непријатељске војске не би могла толико нашкодити његовој малини.

8. И ако је ово Аутофродат увиђао, ипак је више волео с места се сукобити него са толиком војском бежати или се задржавати толико дуго на једном месту. А имао је двадесет хиљада варварских коњаника, сто хиљада пешака, од оних што их зову Кардачанима, од истих и три хиљаде праћкаша, сем тога осам хиљада Кападочана, десет хиљада Јермена, пет хиљада Пафлагоњана, десет хиљада Фрижана, пет хиљада Лиђана, Аспанђана и Пизиђана око три хиљаде, Киличана две хиљаде, исто толико Каптијана, из Грчке три хиљаде најамника, а највише је имао лако оружаних. Датаму је сва нада против ове војске била само у њему самом и у месту (јер од ње није имао ни двадесети део). Уздајући се у себе и у природу самога места побије се и потуче много хиљада непријатељске војске, и ако од његове војске не погибе више од хиљаду људи. Сутрадан подиже трофеј на оном месту где се јуче бој био. Када одатле крене војску, вазда имајући мању војску, из свих је битака излазио као победник, јер се никад у бој није упуштао, ако није непријатеља притеснио у какав кланац, а то му је често испадало за руком пошто је познавао пределе а и лукаво смишљао, онда Аутофродат, кад виде да се рат отеже само на већу штету по краља но по непријатеља, потсети Датама на мир и старо пријатељство, позове га да се врати у милост краљеву. Мада Датам мишљаше да ће ова бити без вере, ипак прими погодбу и рече да ће послати посланика краљу. Тако се стишао рат који је краљ водио против Датама. По том се Аутофродат повуче у Фригију.

9. А краљ, пошто је неумитно мрзео Датама, када увиде да га ратом није могао укротити, желео је да га мучки убије; али је он то више пута избегао. Тако, када му јавише да му раде о глави неки који се убрајају у његове пријатеље (а о њима, пошто му то беху доставили непријатељи, мислио је да не треба ни веровати нити пренебрећи), хтеде испитати, да ли му је то верно или лажно достављено. Стога је тамо пошао, на коме му путу рекоше да ће бити заседе. Али изабере једног човека стасом и телом врло слична себи, па му да своје одело и нареди му да на оно место иде куда је он обично ишао; а он у војничкој опреми и оделу пође помешавши се међ своје телохранитеље. А нападачи, када чета дође на оно место где они беху за бусијом, преваривши се у реду и оделу нападну на онога који беше подметут. Али је Датам раније казао онима са којима путоваше, да буду спремни да оно чине што виде њега да ради. Датам, како спази нападаче да јуре, баци се копљем на њих. Када сви

тако учинише, пре но што доспеше до онога кога хтедоше напасти, испробадани попадаше.

10. Па ипак овог тако препредена човека у последње време ухвати на превару Митридат, Ариобарзанов син. Јер он обећа краљу да ће Датама убити, ако му краљ допусти да ради без казне што год хтедне, и ако му пружи у знак вере десницу по персиском обичају. Како је по поруци од краља добио веру, спреми војску и издалека ступи с Датамом у пријатељство, краљеве области стаде пљачкати, тврђаве заузимати, многи плен односити од чега је нешто међ своје делио, а друго слао Датаму: исто му је тако предао и многе градове. Дуго то чинећи убеди Датама да је предузео бесконачан рат против краља, пошто, да му не би улевао подозрења на заседу, од њега није никако тражио ни договор нити је желео да се с њиме види. Тако је из далека одржавао пријатељство, да би изгледало да их везује заједничка мржња коју бејаху осећали према краљу, а не узајамна доброчинства.

11. Када је већ мислио да је довољно то потврдио, извести Датама, да је време да се спреми важнија ствар и да се предузме рат против самога краља, о томе ако му се свиди, нека дође на договор на које год хоће место. Када би ово усвојено, одреде за договор место, на коме ће се састати. На ово место изиђе Митридат са једним човеком, у кога се највише уздао, на неколико дана раније, па на више места посебице сакрије мачеве и иста марљиво обележи. На сам дан договора обојица пошљу људе, који ће место испитати и промотрити; затим се и они састану. Пошто су ту неко време пробавили у разговору, одоше сваки на своју страну, и већ Датам беше далеко отишао, а Митридат, пре но што дође до својих људи, да не би изазвао сумњу, врати се на исто место и то тамо, где беше закопан мач, па опет седе, као да је хтео да се од умора опорави, и Датама дозва натраг, градећи се да је нешто заборавио у разговору. Међутим извади сакривен мач, извуче га из каније па га хаљином покри и Датаму, који му прилажаше рече, да је одлазећи спазио неко место, које се могло видети, да је подесно да се табор на њему постави. Док му је прстом то место показивао, а Датам гледао, с леђа га прободе мачем пре но што му је ико могао притећи у помоћ. Тако онај човек, који је многе победио мудрошћу, али никога издајством, би побеђен притворним пријатељством.

XV. Епаминонда.

Полимнидов син Епаминонда био је Тебанац. Али пре но што отпочнем писати требало би, изгледа, напоменути читаоцима да о туђим обичајима не суде по својима, и да оно, што

им се чини незнатније, не мисле да се у других исто тако сматра. Јер знамо да музика по нашим обичајима не приличи првацима, а играње се ставља чак у пороке: међутим све се ово у Грка сматра и за угодно и за достојно хвале. Када пак хоћемо да изнесемо слику навика и живота Епаминондина, чини нам се, да не смемо пропустити ништа од онога што би допринело да је расветли. Стога ћемо прво рећи нешто о његовом пореклу, затим о нарави и душевним моћима и ако буде још штогод достојно помена, најзад о његовим војничким делима, која многи претпостављају душевним врлинама.

2. Рођен је, дакле, био од оца кога већ рекосмо, из часне породице, а још од старина био је сиромашан, међутим образован тако као нико у Теби. Јер га је да свира у китару и да пева уза звуке струна учио Дионисије, који не бејаше мање славан у музици од Дамона и Лампра, чија су имена веома чувена, а да свира у фрулу учио га је Олимпиодор, да игра научио га је Калифрон. У филозофији имао је за учитеља Тарентинца Лиза, Питагорејца; њему је толико био одан, да је тужног и озбиљног старца у пријатељству претпостављао свима својим вршњацима; и није га од себе пустио пре но што је у наукама толико претекао своје другове да се лако могло увидети да ће их исто тако надмашити и у осталим знањима. Па и ово је према нашим навикама без вредности шта више још и презриво, али у Грчкој, као некада веома се хвалило. Пошто постаде ефеб и поче се посвећивати палестри није се толико трудио да развије снагу колико брзину: јер он држаше да је снага потребна атлетима, а брзина ратнику. Те тако се понајвише вежбао у трчању и хрвању дотле док се није могао стојећи ухватити у коштац и хрвати се. Али највише је труда улагао у руковању с оружјем.

3. Уз ову телесну чврстину ишле су још многе душевне добре стране. Јер беше скроман, паметан, озбиљан, мудро се служио временом, искусан у рату, храбар и великодушан, толико одан врлини да ни у шали није лагао. Исто тако уздржљив, милостив и стрпељив за дивно чудо, није само подносио увреде од народа већ и од пријатеља, особито је тајио што би му се поверило, и што је каткад од не мање користи но речито говорити, марљиво је слушао, јер се тиме, мишљаше, најлакше учи. Тако кад би дошао у какво друштво, у коме се расправљало било о држави било да се говорило о филозофији, никад не би отуда изишао пре но што би говор био довршен. Сиромаштво је тако лако подносио, да од државе није узео ништа друго до славе. За себе од пријатеља никакве помоћи није тражио, али се често њима служио да другим помогне тако да се може мислити да је све с пријатељима имао заједнички. Јер када би ко од његових суграђана

био заробљен од непријатеља или се која девојка за удају због сиромаштва не би могла удомити, скупио би на саветовање своје пријатеље и наређивао колико би ко могао дати према својим средствима. И када би ту суму скупио, радије би, но да је сам прими, доводио онога који је тражио к онима који би прилагали, и удесио би да њему лично изброје новац, како би онај који прима знао колико коме дугује.

4. Његову је издржљивост окушао Диомедон Кизичанин: јер је он по жељи краља Артаксеркса предузео био да новцем поткупи Епаминонду. Диомедон са многим златом дође у Тебу, па дечака Микита, кога је тада Епаминонда понајвише волео, придобије на своју страну за пет талената. Микит се састане са Епаминондом и откри му узрок Диомедоновог доласка. А он пред Диомеденом: „Ништа ми, рече, новац не треба; јер ако краљ жели оно што је корисно по Тебанце, готов сам да му то учиним бесплатно, ако ли пак противно, онда нема довољно ни злата ни сребра; јер се моја љубав према отаџбини не може исплатити ни богаством целога света. А теби што си ме кушао и мислио да сам ти раван не познајући ме, не чудим се; али брже одлази, да не би друге подмитио, кад мене не могаде. Ти, Миките, врати овоме човеку новац, или, ако то сместа не учиниш, ја ћу те предати власти“. Када га је Диомедон молио, да безбедно отиде и да му допусти да однесе са собом оно што је донео, Епаминонда рече; „То ћу ти већ учинити, али не тебе ради већ мене ради, да не би, ако би ти отели новац, когод рекао да ми је отето дошло шака оно што нисам хтео понуђено примити“. Кад је Диомедона питао куда жели да га спроведе, па овај рече у Атину, даде му пратиоце да би безбедно тамо стигао. Још ни то му не беше довољно, већ, да би се без вреда укрцао, то је учинио преко Атињанина Хабрије, кога смо раније поменули. Ово ће бити довољно за доказ о његовој уздржљивости. Много би истина још могли навести, али се ваља умерити, јер смо решили да једном овом свеском обухватимо живот многих изврсних људи, чија су дела појединце у више хиљада стихова износили многи писци пре нас.

5. Епаминонда је био и речит толико, да у говорништву нико му не бејаше раван у Теби, и ништа мање не беше пријатан у краткоћи одговора но китњаст у дужем говору. Менеклид, такође Тебанац, био му је опадач и противник у државној управи, доста извеџбан у говору, то јест као Тебанац: јер се ово племе више одликује снагом но умом. Пошто је овај видео да се Епаминон да одликује у војништву, обично је опомињао Тебанце да мир претпостављају рату, да се не би тражила његова помоћ као војсковође. Њему је Епаминонда рекао: „Вараш речима суграђане своје, одвраћајући их од рата; јер им под именом мира припремаш ропство: пошто се мир ратом прибавља. И тако они који у миру дуго

желе уживати, треба да су извеџбани за рат. Стога ако хоћете да будете први у Грчкој, живите у табору а не у палестри". Кад му је овај исти Менеклид пребацивао што нема деце и што се није женио, а највише за дрскост што изгледа као да је стекао Агамемнонову ратну славу, Епаминонда ће му онда: „Престани, Менеклиде не кори ме због жене; јер не желим слушати ничији савет по стој ствари". (А постојала је сумња на Менеклида да је прељубник). „А што мислиш да се надмећем с Агамемноном, јако се вараш. Јер он је са целом Грчком једва за десет година освојио један град, а ја сам на против с једним градом нашим и за један дан разбивши Лакедемонце ослободио Грчку".

6. Кад је Епаминонда дошао на аркађански збор, тражећи да Аркађани ступе у савез са Тебанцима и Аргивцима а Калистрат, атински посланик, који је у то доба био највећи Говорник, напротив захтевао да се придруже Атичанима, и када је у своме говору много нападао на Тебанце и Аргивце, утврђујући тиме да би требало да Аркађани обрате пажњу на то какве је која од ових држава дала грађане, па по овима могу судити и о осталима: јер су Аргивци били и Орест и Алкмеон, који су убили матере своје, а у Теби се родио Едип, који је, пошто је убио свога оца, с матером изродио децу. Њему одговарајући Епаминонда, пошто је остале ствари бранио, па дошавши на ове две срамоте, рече, да се чуди глупости атинскога беседника, који не води рачуна о томе, да су они код своје куће били невини рођени, па пошто учинише преступе и бише из отаџбине прогнани, да су их баш Атињани примили. Али се најсјајније показа речитост Епаминонде као посланика у Спарти пре битке код Леуктре. Када се тамо састадоше сви савезнички изасланици, пред многобројним збором тако је изобличио лакедемонску тиранију, да није мањи удар задао том беседом њиховој сили но самом битком код Леуктре. Јер тада је учинио, што се доцније показало, да Лакедемонци бише лишени својих савезника.

7. Да је био трпељив и подносио увреде од својих суграђана, јер мишљаше да је грех љутити се на своју отаџбину, ово су сведочанства. Када га из зависти његови суграђани не хтедоше ставити на чело војсци и би за војводу изабран човек неискусан у ратничком знању, чијом је погрешком дотле била војска доведена, да се сви преплашише, јер беше затворена у теснацу а непријатељи је опколили, онда пожелеше Епаминондину опрезност; а он се ту налазио као приватан човек међ војницима. Када од њега затражише помоћи, није се ни мало сећао увреде, већ ослободи војску од опсаде па је врати кући неповређену. И то није чинио само једном већ више путa. Најславније беше када је водио војску на Пелопонез против Лакедемонаца и кад је имао још два друга, од којих један беше Пелопида, храбар и ревносан човек. Кад

сва тројица оптужбама својих противника дођоше у омразу и са тога им би одузета власт а на њихово место ступе други претори, Епаминонда се не покори народјној одлуци и наговори другове да исто тако учине, и поведе рат који беше отпочео. Јер увиђаше да ће, ако то не учини, пропасти цела војска због неумешности и незнања војсковођа. У Теби беше закон, по коме се на смрт осуђује ако би ко дуже задржао власт но што би законом било одређено. Како је Епаминонда увиђао да је овај закон донет ради спаса државе, не хтеде и сам допринети пропаст државе, па задржа власти четири месеца дуже но што је народ наредио.

8. Кад се кући вратише, његове другове оптужише за овај преступ. Епаминонда им допусти да сву кривицу баце на њ и да тврде да се на његово наваљивање нису покорили закону. Пошто они бише ослобођени овом одбраном, нико није мислио да ће се Епаминонда одбранити, јер није имао шта да каже. А он дође на суд, ништа не порече од од онога што му противници у преступ приписиваху, призна што су му другови били казали па и не одби да поднесе казну, само је једно од судија тражио да му на гробу напишу: „Тебанци смрћу казнише Епаминонду, што их примора да код Леуктре победе Лакедемонце, које пре њега као војсковође ниједан Беоћанин није смео ни погледати у убојном реду, и што у једном боју не само од пропасти задржа Тебу већ и целој Грчкој поврати слободу и дотле доведе ствари и једне и друге, да Тебанци освојише Спарту, а Лакедемонци се задовољише тиме што остадоше читави, и што с ратом не престаде пре но што Месену обнови и њихов град опсади“. Када ово рече, сви се грохотом насмејаше, и ни један судија не смеде гласати. Тако са суда, где му се о глави судило, изиђе са највећом славом.

9. У последње време кад је Епаминонда као војвода код Мантинеје постројивши убојни ред смело нападао на непријатеља, Лакедемонци га познадоше, па пошто држаху да је спас њихове отаџбине у пропасти њега јединог, сви заједно на њега самог учинише јуриш и не одусташе пре но што после великог покоља и погибије многих видеше самога Епаминонду, који се најхрабрије борио, где паде из далека копљем прободен. Његовим се падом унеколико задржаше Беоћани, али ипак из боја не изиђоше пре но што нападаче разбише. А Епаминонда, када увиде да је задобио смртоносну рану и у исто време, ако извуче гвожђе, које беше из дршке остало у телу, да ће сместа испустити душу, дотле га је задржао док му не јавише да су Беоћани одржали победу. А када је ово чуо рече: „Доста сам живео, јер умрех непобеђен“. Затим како извуче гвожђе и душу испусти.

10. Епаминонда се није никако женио. И кад му је на то замерао Пелопида, који је имао озлоглашена сина, и кад му

је говорио да се рђаво постарао за отаџбину, што не оставља за собом деце: „Пази, рече му, да се ти још горе не стараш, када тако сина остављаш. А не ћу бити без потомства: јер кћи ми је рођена битка код Леуктре, која ће ме не само преживети већ мора бити бесмртна". У време када су под војводством Пелопиди изгнаници заузели Тебу и из тврђаве протерали лакедемонску посаду, Епаминонда, догод је трајао покољ грађана, остао је код своје куће, јер није хтео ни рђаве бранити нити се борити, да не би окаљао руке крвљу својих суграђана: пошто мишљаше да је кобна свака победа у грађанском рату. А када се доцније отпоче рат са Лакедемонцима Епаминонда је стао у први ред.

О његовим врлинама и животу довољно ће бити речено, ако само још ово додам, што нико не ће порећи, да се Теба пре Епаминонде па и после његове смрти вечито покоравала туђој власти, а догод је он био на челу државе, она је била глава целој Грчкој. Из тога се може видети да је један човек више вредео но цела држава.

XVI. Пелопида.

Тебанац Пелопида више је познат историцима но осталом свету. Не знам како да изнесем његове врлине, јер се бојим, ако почнем развијати ствар да не изгледа да живот његов причам већ да пишем историју, а ако се само главнога дотакнем, да не буде мање јасно за непознате са грчком књижевношћу колики је велики био тај човек. Те тако ћу задовољити и једно и друго колико могнем, и постараћу се како за учене тако и за неучене.

Када је Лакедемонац Фебида водио војску у Олинт пролазећи кроз Тебу, заузме тврђаву, којој је име Кадмеја, по наговору неколиких Тебанаца, који да би што лакше одолели противничкој странци бејаху наклоњени Лакедемонцима, и то учини из личних побуда а не по народном налогу. Стога га Лакедемонци уклонише из војске и новчано казнише, али ипак не вратише тврђаву Тебанцима, јер кад су непријатељства већ отпочела држаху да је боље држати их у шкрипцу него их ослободити. Јер после пелопонеског рата и пошто су победили Атину држаху да ће имати посла са Тебанцима, и да ће се само Тебанци усудити да им се успротиве. Тако мислећи предадоше својим пријатељима највишу власт, а прваке противничке странке нешто поубијаше нешто прогнаше: међ последњима и овај Пелопида, о коме смо почели писати би прогнат из отаџбине.

2. Прогнаници се готово сви склоне у Атину, не да би у доколици живели, већ првом згодном приликом да се потруде да отаџбину поврате. Тако када им се учини да је време да се ствар изведе, заједнички са онима који исто тако

мишљаху у Теби, одредише дан у који ће угушити непријатеља и ослободити државу, баш онај дан у који су се обично највиши чиновници заједно гостили. Велике се ствари често не изводе тако великим срествима, али готово никад не бејаше толика сила сломљена тако маленим почетком. Јер дванаест младића од оних што беху прогнани, а свега их је било до сто, удружише се да се изложе толикој опасности. Овом је шаком људи срушена лакедемонска сила. Јер они заратише не више на противничку странку но на Спартанце у оно доба, када бејаху први у целој Грчкој. Величанство њихове владавине, не много по томе, услед битке код Леуктре паде овим почетком уздрмано. Ова дванаесторица, чији вођ беше Пелопида, пошто из Атина изиђоше, да би пред вече стигли у Тебу, изиђоше са ловачким псима, носећи мреже, у сељачком оделу, путоваху да би мање изазвали подозрење. Они, када баш у оно доба, у које су желели, стигну, сврате у кућу Харона, који им је одредио био и време и дан.

3. На овом месту угодно је напоменути, и ако није у вези са самом ствари, од колике је штете сувишно поуздање. Јер тебанским властима дошло беше до ушију да су прогнаници дошли у град. То они занети вином и гозбом толико презреше, да се не потрудише ни да распитају о тако важној ствари. А догоди се још и то што показује још више њихово безумље. Јер би донето писмо из Атине од Архина, једнога од оних што бејаху управници Елеузинске светиње, Архији, који тада беше највиши чиновник у Теби, и у њему бејаше описано све о њиховом путу. Када му га предадоше он беше већ легао на гозби, те га онако запечаћено баци под узглавље и рече: „За сутра остављам озбиљне ствари“. А они сви, како већ бејаше ноћ настала, напити изгибоше од прогнаника под Пелопидином вођством. Кад ово изврше, позвавши народ на оружје и за слободу, стекоше се не само они што бејаху у граду већ и са свих страна из поља, протераше лакедемонску посаду из тврђаве, отаџбину ослободише од опсаде, а виновнике заузећа Кадмеје нешто побише а нешто прогнаше.

4. У тако мутном времену, као што горе рекосмо, Епаминонда, догод се водио бој међ грађанима остао је миран код своје куће. Те тако је Пелопидина сопствена хвала за ослобођење Тебе, а остале су му у друштву са Епаминондом. Јер у боју код Леуктре, под заповедништвом Епаминонде, он је био вођ оној одабраној чети, која прва потуче лаконску фалангу. У свим његовим опасностима и Пелопида је био (као када је освајао Спарту, он је управљао једним крилом), и да би се што брже подигла Месена, отпутовао је као посланик у Персију. Најзад је он био друга личност у Теби, али ипак друга тако, да је био најближи Епаминонди.

5. А борио се са судбином. Јер још у почетку, као што показах, био је изгнан из отаџбине, а када је хтео Тесалију потчинити власти Тебанаца и кад је сматрао да је довољно обезбеђен законом о посланству, што је обично у свих народа светиња, ухвати га заједно са Изменијем тиранин Александар Ферски и баци га у тамницу. Њега је ослободио Епаминонда, ратом гонећи Александра. После овог догађаја никад није могао опростити ономе, који га беше тако злоставио. Тако је наговорио Тебанце да пођу у помоћ Тесалцима и да отуд прогнају тиране. У том рату када му дадоше врховно заповедништво и када је тамо отишао с војском, није се премишљао, већ како угледа непријатеља, упусти се у бој. У тој бици како сагледа Александра гневом распаљен погна коња на њ па удаљен од својих би прободен баченим стрелама и паде. Али ово се догоди после победе: јер војска тирана беше већ потиснута. Стога су све тесалске државе погинулог Пелопиду обасуле златним венцима и статуама од туча, а деци његовој поклониле много земље.

XVII. Агесилај.

Лакедемонац Агесилај како од осталих писаца тако је особито похваљен од Сократовог ученика Ксенофона, а он му је био присни пријатељ. Он је прво имао распру око краљевства са својим синовцем Леотихидом. Лакедемонцима је од старих остао обичај да вазда имају по два краља, више по имену но по власти, из двеју породица Прокла и Еуристена, који бејаху од Хераклова потомства први краљеви спартански. Није смела никако једна другу заменити: тако је одржавао свако свој ред. Пре свега водио се рачун о томе, ко је најстарији од синова умрлога краља; ако овај не би оставио мушкога порода, онда би се бирао онај који му је по сродству најближи. Тада умре краљ Аг, Агесилајев брат и остави за собом сина Леотихида. Али њега отац кад се родио није признао, а на самрти беше рекао да је његов син. Леотихид се препирао са својим стрицем око краљевске почасти, али не постиже оно за чим је тежио. Јер пошто је гласао Лизандар, човек, као што горе показасмо, пристрасан и у оно доба моћан, Агесилај би претпостављен Леотихиду.

2. Агесилај како се докопа власти, наговори Лакедемонце да га пошљу са војском у Азију и да зарате на краља, говорећи да је боље борити се у Азији но у Европи. Јер беше пукао глас да Артаксеркс спрема флоту и сувоземну војску да их пошље на Грчку. Како му дадоше власт, толико је похитао да је пре стигао у Азију са војском, но што сазнаше краљеви сатрапи да је пошао. Стога се догоди да удари на све њих неспремне и изненађене. Како ово сазна Тисаферн, који је тада био врховни заповедник међ краљевим

начелницима, затражи од Лаконца примирје, претварајући се да ће радити да измири Лакедемонце са краљем, а у ствари да сакупи војску, и доби тромесечно примирје. Обојица се заклеше да ће примирје очувати без преваре. У овоме миру Агесилај очува највећу веру, а Тисаферн ништа друго није радио до спремао рат. И ако је ово увиђао Лаконац, ипак је поштовао заклетву и говорио је да ће тиме много постићи, јер Тисаферн својим кривоклетством отуђује народ и гневи на се богове, а он чувајући дату реч учвршћује војску, која види да је божанство на његовој страни, а у народа стиче још већу наклоност, јер је народ обично наклоњен онима, које види да поштују веру.

3. Пошто протече примирје, варварин не сумњајући, јер он имађаше највише кућа у Карији и што се у то доба тај предео сматрао за најбогатији, да ће на Карију непријатељ понајпре ударити, сву је своју војску тамо повукао. А Агесилај се окрете на Фригију, и њу је пре опустошио но што се Тисаферн и помакао. Обогативши великим пленом војнике, одведе у Ефез војску на зимовник и ту подигавши радионице за оружје врло се ревносно спремаше за рат. А да би се што марљивије оружали и што лепше опремили, обећа награде којима ће обдарити оне чија буде ревност изврсна у томе. Исто је учинио и за разне врсте вежбања, обасипао је великим поклоном оне који би се од осталих одликовали. Тиме је постигао да му је војска била и веома добро опремљена и извежбана. Када му се учини да је време да војску изведе из зимовника, увиде, ако отворено каже куда ће, да му непријатељ не ће веровати и да ће друге пределе заштитити и да не ће сумњати да ће он друкчије радити но што је говорио. Тако кад рече да полази на Сарде, Тисаферн мишљаше да му ваља бранити баш Карију. А када виде да се у мишљењу преварио и да га је мудрошћу Агесилај победио, доцкан пође својима у помоћ. Јер када тамо стиже, Агесилај се већ беше, освојивши многа места, награбио многа плена. А Лаконац када виде да га непријатељи коњицом надмашају, никако им не даде прилике на отвореном пољу, већ се у бој упушташе само на оним местима на којима би пешадија имала више вредности. Кад год би се, дакле, сукобио, свагда би побеђивао много већу непријатељску војску, и тако се кретао по Азији, да су сви мислили да је он победилац.

4. Кад је Агесилај већ у души смишљао да пође на Персијанце и да нападне и самога краља, дође му од куће гласник послат од ефора, јављајући му да су Атињани и Беоћани објавили рат Лакедемонцима: стога да не оклева већ да се одмах врати. У овој се прилици не мање може човек дивити његовој послушности но ратној врлини: јер мада је био на челу победничкој војсци и мада се највише уздао да ће се докопати власти над Персијом, толико се скромно покорио

заповести удаљених власти као да је био приватан човек на скупштини у Спарти. Камо те среће да се угледају наше војводе на његов пример. Али вратимо се тамо. Агесилај је најбогатијем краљевству претпоставио добар глас и сматрао је да је много славније да се покори законима своје отаџбине но да ратом покори Азију. Тако мислећи пребаци преко Хелеспонта војску и тако се брзо кретао, да је онај пут, који је Ксеркс за читаву годину прешао, он превалио за тридесет дана. Кад је већ не толико далеко био од Пелопонеза, покушаше да му се одупру Атињани и Беоћани и остали њихови савезници код Коронеје, али их он све скупа у боју победи. Али у овој победи за највећу је хвалу то, што, када се многи бежећи посклањаше у Минервин храм и када га упиташе шта жели да се са њима учини, и ако беше допао неколиких рана у том боју и ако изгледаше гневан на све оне што се дигоше на оружје против њега, ипак гневу претпостави веру и забрани да их злостављају. И то није чинио само у Грчкој, да поштује божанске светиње, већ је и у варвара с највећим поштовањем чувао све храмове и олтаре. Тако, још је говорио да се чуди, што се не сматрају као оскврнитељи они, који наносе вреда молитељима, или се теже не кажњавају они који веру омаловажавају но они који храмове пљачкају.

5. После овога боја сав се рат свео на околину Коринта, зато се и назвао коринтски. Када у једном боју паде десет хиљада непријатеља и када изгледаше да је тиме противничка сила ослабљена, као војвода Агесилај толико је био далеко од обести славе, да је сажаљевао срећу Грчке, што је толико њих побеђено и погрешком противника погинуло; јер, да је памети, Грчка би са толиком множином могла казнити Персијанце. А када је противнике сагнао међ зидове — када многи наваљиваху да заузме Коринт, рече да то не приличи његовој врлини, јер говораше, он је онај који натерује да врше своју дужност оне што греше, а не онај који осваја најгласовитије грчке градове; „Јер, рече, кад би хтели да истребимо оне који су се са нама дигли против варвара, онда би се сами уништили, по том би нас они без по муке сатрли кад им се само прохте“.

6. У том се деси Лакедемонцима она чувена несрећа код Леуктре. Да не би тамо отишао, када су га многи гонили да тамо иде, као да је погађао како ће се свршити, старошћу се извињавао. И када је Епаминонда ударио на Спарту и када је град био без зидова, Агесилај се показао такав војвода, да је у то доба свима изгледало да Спарте више не би било да не беше њега. У овом одсудном тренутку брзина његовог домишљања бејаше свима на спас. Јер када неколико младића преплашивши се доласком непријатеља хтодоше пребећи к Тебанцима и када заузеше неко узвишење изван града, Агесилај, који увиде да би било најопасније ако се примети

да је ико покушао да пребегне на непријатељску страну, тамо дође са својима па, као да су они младићи то учинили у доброј намери, похвали им план што су то место заузели рекавши им, да је и сам приметио да је тако требало учинити. Тако је притворном похвалом придобио младиће, па придодавши нешто од својих пратилаца остави место обезбеђено. Јер пошто би додата ова количина људи који не знађаху за њихову намеру, од младића се нико није смео ни маћи а тим са већом вољом пошто мишљаху да се не зна за оно шта бејаху мислили.

7. Без сумње после битке код Леуктре Лакедемонци се никад не опоравише нити повратише негдашњу власт, међутим Агесилај никад није престајао помагати своју отаџбину кадгод би могао. Јер када Лакедемонци особито бејаху без новаца, он је свима, који би се оцепили од краља, био на помоћи, па многим новцем од њих добивеним отаџбини је чинио олакшицу. А у томе је за највеће дивљење то, што, када му доношаху најбогатије дарове од краљева и кнезова и држава, ништа не узе у своју кућу, не промени ништа ни од хране, ни од одела лаконског. Задовољио се оном кућом, у којој је живео још Еуристен, праотац његових предака; кад би ко у њу ушао не би могао видети никаква знака похоте, никаква знака раскоши, а на против врло много знакова скромности и уздржљивости. Јер беше тако уређена, да се ни у чем није разликовала од куће ма кога оскудног и приватног човека.

8. Али овога тако великог човека као да је природа милостиво обасула душевним врлинама, али немилостиво телесним особинама; јер је и стасом био мали и телом ситан па чак и хром у једну ногу. А то је унеколико доприносило ружноћи, те они који га не би познавали, кад би га погледали, не би га много ценили; а који би му знали врлине, довољно му се нису могли начудити. Тако му се десило, када у осамдесетој својој години беше послат у помоћ Таху у Мисир, и када лежаше на обали са својим војницима без икаква заклона а на постељи од посуте сламе по земљи па застртој кожом у исто онако простом и старом оделу као и његови пратиоци тако, да се по оделу не само не издвајаше нико као краљ већ улеваше помисао да су то не баш најсрећнији људи. Када глас о његовом доласку дође до краљеве војске, брзо му донеше сваковрсне поклоне. Када распитиваху за Агесилаја једва их могаху уверити да је он један од оних што тада лежаше. Пошто му предадоше по њиховим речима оно што бејаху донели, он не прими ништа сем телетине и онога јела што у оно доба бејаше од потребе; масти, венце и посластице раздели робовима, а остало нареди да се натраг врати. Стога су га варвари још више потцењивали, јер

мишљаху да из незнања шта је добро узе радије оно што има мању вредност.

Када се из Мисира враћао, пошто му беше дао краљ Нектенабид сто двадесет талената, да их преда на поклон своме народу, и када приспе у пристаниште које се зове Менелајево, а лежи између Кирена и Мисира, разболе се па умре. Ту га пријатељи, да би га лакше пренели у Спарту, немајући меда, залију воском и тако кући однесу.

XVIII. Еумен.

Еумен бејаше из Кардије. Да му беше дата срећа равна његовој врлини, истина не би био већи, пошто велике људе меримо по врлини, али би био много славнији и уваженији. Јер како је он живео баш у оно доба, када су Лакедемонци били у најбољем јеку, пошто је међу њима живео много му је одузимало то што беше из туђе државе и што му ништа друго не недостајаше до племенито порекло. Мада у домовини беше од највишега рода, ипак су каткад Македонци са срџбом подносили да им се он претпостављa, па ипак су то трпели; јер је све побеђивао брижљивошћу, опрезношћу, трпељивошћу, препреденошћу и брзином духа свога.

Још као дечко стече пријатељство у Филипа, Аминтиног сина, и за кратко време између њих дође до присног пријатељства: јер је још у дечаку блистала природна врлина. Те тако га је имао при руци као писара, што је у Грка куд и камо више уважен положај но у Римљана. Јер се код нас, као што су у ствари, писари сматрају као најамници; али у њих на против на тај се положај примају само часни људи, и то пошто се дође до уверења о њиховој верности и вредноћи, пошто је неопходно да он буде учесник у сваком саветовању. На том положају као пријатељ бејаше код Филипа седам година. Пошто Филип погибе, у истом је чину био код Александра тринаест година. У последње време био је још и на челу једном коњичком крилу, које се зваше хетерика. И у једнога и у другога вазда је био при саветовању и у свему сматран као саучесник.

2. Пошто Александар умре у Вавилону, када се краљевства појединим његовим пријатељима поделише а врховна власт би предата на чување ономе истом коме Александар умирући беше дао свој прстен, Пердики (по чему сви бејаху рачунали да му Александар предаје краљевство док му синови не буду пунолетни: јер не бејаху ту Кратер и Антипатер, који би, изгледаше, претекли Пердику; а беше већ умро Хефестион, кога је Александар, што се лако може разумети, ценио највише), онда је Еумену дата, или боље рећи, намењена Кападокија, јер тада беше у непријатељским рукама. Њега је за се био придобио Пердика с великим трудом, јер је видео

да је веома веран и умешан, не сумњајући, ако га домами, да ће му бити од велике користи у ономе што спремаше. Јер мишљаше што желе готово сви у великим царевинама, да дочепа и пригграби делове свих осталих. Али то није само он чинио, већ и сви остали који бејаху Александрови пријатељи. Прво је наумио Леонат да заузме Македонију. Овај се трудио многим великим обећањима да наговори Еумена, да одустане од Пердике па са њиме да склопи пријатељство. Кад га на то не могаде навести, покуша да га убије, и би га убио, да му не умаче кришом ноћу из замке.

3. Међутим букнуше они ратови, који се водише до истребљења после Александрове смрти, и који сви припомогоше да се смакне Пердика. И ако је Еумен видео да је Пердика немоћан, јер беше приморан да се сам одупре свима, ипак не остави пријатеља и показа више воље да остане веран но да се спасе. Њега беше Пердика ставио на чело оног дела Азије, који лежи између планине Таура и Хелеспонта, и њега самог беше иставио на супрот европским противницима, а он бејаше отишао против Птолемеја да освоји Мисир. Пошто Еумен немађаше ни велику ни јаку војску, јер не беше довољно извеџбана а скоро и прикупљена, међутим се говорило да долазе Антипатер и Кратер са великом војском од Македонаца, људи који су се одликовали како гласом тако и ратним искуством (Македонци су тада били на ономе гласу на коме су сада Римљани; јер су вазда сматрали за најхрабрије оне који би се докопали највећег царства), Еумен увиде, ако његова војска сазна против кога их води, не само да не ће ићи него ће се одмах на тај глас распрштати. Те тако му се учини да је најпаметније да странпутицама води војнике, куда не би могли чути истину, и да их убеди како иде против неких варвара. И одржа ово и пре изведе војску у убојном реду и бој отпоче, но што му војници сазнадоше, с киме ће се побити. А заузевши раније ова места успе, да се више бори коњицом, у којој је био јачи, него пешадијом, у којој беше слабији.

4. У жестоком судару, пошто се добар део дана борило, падоше војвода Кратер и Неоптолем, који бејаше други у држави. С овим се борио сам Еумен. Када се ухватише у коштац и са коња сиђоше на земљу, као што се лако може разумети, више су се борили из непријатељског расположења и духа него из храбрости, и не раставише се пре но што један не испусти душу. Овај је задао неколико повреда Еумену, па ипак зато није изишао из боја већ је још жешће напао на непријатеља. Пошто је овде разбио коњицу, пошто погибе војвода Кратер и пошто бише заробљени понајвише племићи, пешадија, на та места доведена тако да без Еуменове воље не могаше измаћи, затражи мир. Како га доби, не одржа реч, већ, како нађе могућности, оде к Антипатру. Еу-

мен се трудио да поврати Кратера, који беше полумртав извучен из убојног реда; а кад то не могаде, због његовог достојанства а и због негдашњег пријатељства (јер му он за време Александра бејаше добар пријатељ) богато га опреми и кости му пошље у Македонију жени и деци његовој.

5. Док се ово догађало код Хелеспонта, Селеука и Антигон погубише Пердику код реке Нила, и врховна власт би пренета на Антипатра. Овде они који одступише од Антипатра, по решењу војске бише у осуству осуђени на смрт, а међ њима и Еумен. Овоме удару он не подлеже и ништа мање продужи рат. Али оскудица му истина не сломи али умањи храброст. Њега гонећи Антигон, и ако је имао у свако време војске у изобиљу, ипак је на путу имао неприлика, и никако немаде прилике да се упусти у бој на другом ком месту сем оних, где би мало њих могло одолети многима. Али на послетку кад му се лукавством није могло доскочити, опколи га множина. Па и отуда, изгубивши много својих војника, извуче се и побеже у тврђаву, која се зове Нора, у Фригији. Када га тамо опколише и пошто се бојао да, задржавајући се на једном месту, не изгуби војничке коње, јер не беше простора за кретање, препреден беше његов проналазак како да их на месту озноји и креће не би ли радије храну јели и да не буду без кретања. Завезао би кајшем коњу главу повисоко како би предњим ногама тек додиривао земљу, затим би их шибањем приморавао да скачу и да се ритају: ово им је кретање не мање натеривало зној но да су по пољу трчали. Отуда су се сви дивили кад је из тврђаве извео исто тако добре коње, мада је био више месеци у опсади, као да их је држао на отвореном пољу. У том затвору кадгод је хтео палио би нешто а нешто рушио од Антигонових опсадних направа и утврђења. Догод је трајала зима пробавио је све време на једном месту, пошто се не могаше утаборити под ведрим небом. А када се примицаше пролеће, претварајући се да се жели предати, док је још водио преговоре о предаји завара Антигонове начелнике па се заједно са својим војницима извуче без икаква вреда.

6. Кад му Олимпија, који бејаше мати Александрова, посла писмо и гласника у Азију да га пита за савет, да ли да оде у Македонију (јер тада је живела у Епиру) и затражи своја права, Еумен јој прво рече да се не креће и да чека, док не добије власт Александров син; али ако је каква жеља вуче у Македонију, да заборави све увреде и да се својом влашћу ни према коме не покаже опака. Али од свега тога она не учини ништа; јер и у Македонију оде и тамо се показа веома свирепо. А од Еумена, који беше далеко, тражила је да не допусти најцрњим непријатељима Филиповог дома и породице да униште и Филипово потомство и да притече у помоћ Александровој деци. Ако јој учини ову љу-

бав нек спреми војску што пре па нек је к њој у помоћ доведе. А да би то што лакше извршио, послала је писма свима начелницима који бејаху остали у служби, препоручујући им да му се покоравају и да слушају његове савете. Ово узбуди Еумена, те држаше да је боље, ако тако буде суђено, и погинути захвалан на доброчинствима но незахвалан живети.

7. Те тако скупи војску и спремаше се да зарати на Антигона. Али како у војсци бејаху многи племенити Македонци, а међ овима Пеукест, Александров телохранитељ, а тада заповедник Персије, и Антигон, под чијим заповедништвом бејаше македонска фаланга, то бојећи се зависти (коју ипак не могаде избећи), ако он као туђинац заузме врховну власт пре но који од Македонаца, којих беше множина, подигне у главном стану, у Александрово име, шатор и у њега нареди да поставе златан престо заједно са скиптром и дијадемом, и да се у њему сваког дана састају, да би се ту о најважнијим стварима саветовали, држећи да ће се изложити мањој зависти ако изгледа да под Александровом власти управља ратом. У том је и успео. Јер пошто се скупљало не у Еуменовом стану већ у Александровом и тамо се о свему већало, на неки начин беше прикривено, и ако је он једино свим управљао.

8. Еумен се у Паретаки с Антигоном потукао, али не у развијеном бојном реду већ уз пут, те га зло дочекана примора да оде у Медију на зимовање; а он у суседном пределу Персије раздели војску на зимовнике, али не како је он хтео већ како га је нагнала воља његових војника. Јер она чувена фаланга Александра Великог, која беше прешла преко Азије и покорила Персијанце, колико са старе славе своје толико и са слободе, захтеваше не да се покорава војводама већ да им заповеда, као што сада чине наши ветерани. Стога је опасно да не ушчине што су ови чинили, са своје необузданости и превелике слободе, да не упропасте све а не мање и оне на чијој су страни као и оне против кога су. Јер ако ко ушчита дела ових ветерана увидеће да су једнака са делима наших ветерана и наћи ће да нема никакве друге разлике до у времену. Али да се вратим онима. Зимовнике изабраше не према потреби рата већ према њиховој распусности, те се раздалеко беху расули. Када то дозна Антигон и када виде да се не може мерити са спремним противницима, науми да се послужи новим каквим планом. Бејаху два пута којима се из Медије, где он зимоваше, могаше доћи до зимовника својих противника. Од ових краћи беше преко пустих места, где нико није живео због оскудице у води, али дуг беше готово десет дана; а онај други, куда сви путоваху, још је толико био дужи, али не беше пуст и беше обилан у свему. Кад би овим путовао, увиђаше да ће противници пре сазнати о њиховом доласку но што би превалио трећину пута; али ако

пође оним пустим, надаше се да ће победити изненађена непријатеља. Да би ово извршио заповеди да се што више набави мешина и џакова, за тим хране, сем тога куванога јела за десет дана, да би се што мање ложила ватра у табору. Ником не рече, куда ће. Тако се спремивши пође, куда беше наумио.

9. Готово беше пола пута прешао када по диму из табора његовог донеше Еумену глас да се можда непријатељ примиче. Војводе се састадоше, наста питање шта да се ради. Сви су увиђали да не може тако брзо прикупити сву војску као што изгледаше да ће стићи Антигон. Када се сви поколебаше и стадоше очајавати, Еумен рече, ако се хтедну пожурити и чинити што им се заповеди, кад то раније нису учинили, да ће он отклонити опасност. Јер, говораше им, пут који би непријатељ могао прећи за пет дана, он ће учинити, да га још за исто толико дана задржи; стога нека похитају па нек сваки своју војску прикупи. А да би Антигонов напад спречио овакав је план скројио. Пошље поуздане људе на најудаљеније планине, које бејаху на путу противника, па им нареди да прве ноћи, на што већем простору наложе ватре што веће, да их око поноћи смање, а после поноћи готово погасе, да би привидним таборским обичајем улевали непријатељску сумњу, да је тамо табор па да је до њега допро глас о Антигоновом доласку; и друге ноћи да тако исто ураде. Ови људи, којима то беше наређено, марљиво изврше налог. Антигон кад се смрче угледа ватре, па помисли да се чуло за његов долазак, те да противници тамо прикупљају војску. Стога промени план, и пошто их није могао изненада напасти, промени пут па удари оним заобилазним и дужим где беше свега у изобиљу и ту се задржи читав дан да одмори војнике и окрепи запрегу, не би ли се са што одморенијом војском пустио у бој.

10. Тако је Еумен надмудрио препреденог војсковођу и омео му хитњу, али ипак много није добио. Јер због зависти војсковођа, са којима бејаше, и, непоштења старих војника македонских и ако из боја изиђе као победник, ипак би Антигону предан, мада му се војска у три маха беше заклињала да ће га бранити и да га никада не ће оставити. Али су неки толико омаловажавали врлину, да су више волели и веру погазити но њега сачувати. Али њега би Антигон, и ако му беше највећи непријатељ, ипак задржао у животу, да му његови допустише, јер увиђаше да му нико не би више помогао у ономе што су сви предвиђали. Неизбежни бејаху Селеук, Лизимах и Птолемеј, који беху већ моћни, а са њима је требало борити се око највише власти. Али то не дадоше они, који бејаху око Антигона, јер увиђаху да би, ако он прими Еумена, сви били мали према овоме. А и сам Антигон толико

се беше разгневио, да га могаше ублажити само велика нада на највеће успехе.

11. Те тако кад га Антигон баци у тамницу и када га начелник страже упита како жели да га чувају, „као најжешћег лава и најљућег слона“; јер још не бејаше решио, да ли ће га оставити у животу или неће. А к Еумену долажаху од сваке врсте; било их је таквих који су хтели да из мржње уживају гледајући како је пао, а било је и таквих који су желели из старога пријатељства да с њиме говоре и да га теше, а многи су хтели да га лично виде, какав је онај, кога су се толико дуго много бојали, онај у чијој пропасти лежаше сва нада на победу. А Еумен, пошто пробави дуже време у затвору, рече Ономарху, који беше врховни заповедник затвора, да му је чудно што га већ трећи дан тако држе; јер то не приличи мудрости Антигоновој, да се тако понаша према побеђеном: што једном не заповеди да га погубе или да га пусте. Како се Ономаху учини да дрско говори: „Када си такав био, рече му, што ниси пре погинуо у боју но што си допао непријатељских шака?“ А Еумен му одговори: „Камо да се то десило! Али се то недогоди, јер се никад не побих са храбријим од себе: јер се ни с ким не сукобих с оружјем у руци, а да ми не подлеже.“ И то беше неистина: јер пропаде не са непријатељске храбрости већ са непоштења својих пријатеља... јер бејаше и достојанствен и частан, а и снажан да поднесе напоре, јак, истина не толико телом колико личан.

12. Како Антигон сам не смеде о њему решавати, то изнесе ствари пред савет. Сви се прво пренеразише чудећи се што још није погубљен онај, са кога су толико година тако зло пролазили да су често долазили до очајања, који је највеће војводе погубио, најзад онај, од кога једино толико зависи, да, догод он буде жив, они не могу бити безбедни, међутим ако погине, да ће бити готово без посла: а на послетку, ако га ослободи, питаху га ко ће му бити пријатељ, јер они с Еуменом не ће остати уз њега. А Антигон сазнавши жељу савета, ипак остави себи још седам дана на расположење. Тада, бојећи се већ да не букне каква буна у војсци, забрани да се ико пусти к Еумену и нареди да му се ускрати насушни хлеб: јер говораше да не ће да чини насиља над оним, који му је некад био пријатељ. Еумен је само три дана мучен глађу и када се табор крете удавише га чувари без Антигонова знања.

13. Тако Еумен у својој четрдесет петој години, пошто бејаше, као што горе показасмо, служио у Филипа седам година, а у Александра тринаест у истом звању, од којих је једну годину био заповедник једнога крила коњичког, а после смрти Александра Великог управљао је као војвода војском и највеће војводе делом потиснуо делом погубио, би ухваћен не Антигоновом врлином већ непоштењем Македонаца и тако заврши

век свој. Како су мислили о њему сви они који се после смрти Александра Великог назваше краљевима, по томе се најлакше може судити, што се од њих нико не назва краљем за Еуменова живота, већ начелником, а међутим како паде Еумен сместа узеше и знаке и име краљевско, па и оно што с почетка на сва уста беху говорили да спасавају краљевство Александрове деце, не хтедоше одржати, него како се уклони овај једини бранитељ, показаше шта мисле. У овом злочинству прваци су били Антигон, Птолемеј, Селеук, Лизимах и Касандар. Антигон мртвог Еумена предаде сродницима његовим да га сахране. Ови му приредише пристојан војнички погреб уз пратњу целе војске, и постараше се да му се кости однесу у Кападокију матери, жени и деци његовој.

XIX. Фокион.

Атињанин Фокион и ако је често управљао војском и био у највишим достојанствима, ипак му је много чувенији частан живот но војни рад. Те тако о последњем нема ни помена, а са поштења изиђе на велики глас, по чем је и добио надимак Добри. Јер вечито бејаше сиромашан, и ако се могао много обогатити пошто су му указиване почасти и давана му највиша власт. Када је он одбијао богате поклоне краља Филипа и када га опомињаху посланици да их прими и у исти мах му напомињаху, да се бар о деци својој постара, ако он баш може и без њих бити, јер ће им тешко бити у највећој сиротињи да очувају толику очеву славу: „Ако буду налик на мене“, рече, „ова ће их иста њивица потхрањивати која је и мене довела до овог положаја; али ако не будну на ме налик, не ћу да се о моме трошку храни и одржава њихова раскошност“.

2. Пошто је готово до своје педесете године сретно поживео, у последње време дочека велику мржњу од стране својих суграђана, прво стога што се са Демадом беше сложио да се град преда Антипатру и што по његовом наговору Демостен и остали људи, за које се држало да су заслужни за отаџбину, по народној одлуци бејаху прогнати из државе. Али се Фокион није само о то огрешио што се рђаво старао о отаџбини већ и стога што не остаде веран пријатељству. Јер га је Демостен и уздигао и помогао да се попне до онога положаја, који заузимаше, када га подржавао против Харета; а Демостен га је и на суду, кад је одговарао за смртну пресуду, више пута бранио па и ослободио. А њега Фокион кад је дошао у опасност не само није бранио већ га је још издао. Али понајвише паде са једнога злочина јер, када имађаше у шакама врховну власт и када га је Деркил опомињао на то да Никанор, Касандров начелник, прети Пиреју, и захтевао да се о томе постара како не би држава

била лишена довоза, њему је пред народом Фокион тврдио да за то нема опасности и обећао да ће се за ту ствар заузети. Али не прође много, а Никанор се докопа Пиреја. Када се народ с оружјем у рукама слегне да заузет Пиреј поврати, Фокион не само да никога не позва на оружје већ се не хтеде ни оружанима ставити на чело. Међутим Атина не може постојати без Пиреја.

3. У то доба у Атини бејаху две странке, од којих једна заступаше народну а друга племићску страну, а у последњој су били Фокион и Димитрије Фалерски. Обе су ове странке стајале под македонском заштитом; јер народњаци беху на страни Полиперхонта, а племство се слагаше са Касандром. Међутим је Полиперхонт прогнао Касандра из Македоније. Тиме је народ постао надмоћнији па сместа осудивши противничке вође на смрт прогна их, а међ овима и Фокиона и Димитрија Фалерског, и по тој ствари пошље посланике Полиперхонту, да од њега траже да му одлуку потврди. Тамо отиде и Фокион. Како тамо стиже, нареде му да се брани пред краљем Филипом, али у ствари пред Полиперхонтом, јер је он тада управљао краљевим пословима. Њега Агнон оптужи што је издао Пиреј Никанору, савет га одлуком својом баци у тамницу и испрати у Атину да му се тамо суди по закону.

4. Кад се тамо стигло, како га због старости беху ноге издале, возили су га на колима; грдан се народ слегао, неки сећајући се старе славе, сажаљеваху га у старости, а већина бејаху раздражени због подозрења за издају (Пиреја) а понајвише што у старости устаде против народног добра. Стога не дадоше му ни да се брани на суду; већ пошто извршише извесне законске прописе осуђен је и предан једанаесторици, којима се по атинском обичају предају они које народ осуди. Кад га поведоше на смрт сретне га Еуфилет, његов врло добар пријатељ. Када му овај са сузама рече „Каква те неправда снађе, Фокионе!“ А овај му одговори: „Ипак ме не изненађује; јер тако завршише већином славни Атињани“. Светина га је толико мрзела, да га нико слободан не смеде сахранити. Стога га сахранише робови.

XX. Тимолеон.

Тимолеон бејаше из Коринта. Без сумње по мишљењу свих овај је човек био велики. Јер њему једином поће за руком, што не знам да ли је икоме, да ослободи отаџбину, у којој бејаше рођен, угњетену од тиранина, и Сиракузанце, којима бејаше послан у помоћ, опрости од дугогодишњег ропства и целу Сицилију, коју су варвари много година ратом мучили и кињили, својим доласком поврати у пређашње стање. Али у томе није био једнаке среће и, што се држи

да је најтеже, много је паметније подносио срећу но несрећу. Јер када се његов брат Тимофан, кога Коринћани изабраше за војсковођу, докопа тираније помоћу најамничких војника и када је и он могао имати удела у власти, толико бејаше далеко од тога да се у злочину с њим удружи, да је претпоставио слободу својих суграђана спасу брата свога и сматрао да је боље покоравати се законима него ли заповедати отаџбини. Тако мислећи постара се да преко жреца и заједничког сродника, јер за њим беше удата њихова рођена сестра, убије брата тиранина. Он сам не само да не хтеде дићи руку на њ, већ ни видети крв брата свога. Јер док се ово извршавало, он бејаше далеко на стражи, да не би притрчао у помоћ какав пратилац. Ово веома славно дело његово не цене подједнако сви: јер неки држаху да је повредио братску љубав и хвалу врлине његове каљаху из зависти. А његова мати после овога нити га је као сина у кућу примала нити га је погледала, а да га не назове, проклињући га, братоубицом и безбожником. Ово га је дотле потресало, да је каткад помишљао да учини крај животу и да се смрћу склони с очију незахвалних људи.

2. Међутим, пошто погибе у Сиракузи Дион, Дионисије се опет докопа Сиракузе. Његови противници замоле помоћ од Коринћана и затраже војводу, који ће их у рат водити. Тимолеон, кога тамо послаше, невероватном срећом протера Дионисија са целе Сицилије. И ако га је могао погубити, не хтеде то учинити, већ удеси да безбедно стигне у Коринт, јер су оба Дионисија често помагала Коринћане, па је хтео да остане успомена за ову доброту, а сматрао је да је она славна победа, у којој се види више благости но свирепства, на послетку и да се не би само ушима чуло већ и очима видело, кога је он и са какве власти бацио у колику недаћу. После Дионисијевог одступања ратовао је са Хикетом, који се бејаше борио против Дионисија; јер се показало да се овај није противио из мржње према тиранији већ из жеље да је се докопа, пошто га прогнаше Дионисије не хтеде дати власт из својих руку. Победивши њега Тимолен разби врло велику војску картагинску код реке Криниса и нагна их да се задовоље тиме што ће задржати Африку, и ако су врло много година држали Сицилију под својом влашћу. Ухватио је и Мамерка, италиског војсковођу, ратоборног и моћног човека, који беше дошао на Сицилију у помоћ тиранима.

3. Свршивши ово, када виде да су услед дуготрајног ратовања опустели не само предели већ и градови, прикупи кога је год могао, прво Сицилијанце, затим Коринћане прими као насељенике, јер у почетку су они и населили Сиракузу. Старим грађанима врати имања, а новима подели ратом испражњене земље, и државама врати законе и слободу: после тако великог рата толико је благостање створио градовима, да је

изгледало, е је он оснивач њихов а не они који у почетку доведоше досељенике. Тврђаву у Сиракузи, коју беше утврдио Дионисије да би град држао у опсади, из темеља разори, и остале браниче тираније поруши и потруди се да што мање остане трагова ропства. И ако је толико био моћан, да је могао господарити баш и против њихове воље, а толико су га волели Сиракужани, да је могао њима овладати без икаква отпора, ипак је више волео да га воле но да га се боје. Стога како се указа могућност сиђе с управе и као приватан грађанин проведе остатак живота. Али ово није чинио без искуства, јер што остали краљеви могаху заповешћу он је добијао наклоношћу. Никаква част није га обишла, и доцније ништа се у Сиракузи јавно није расправљало а да се раније није Тимолеоново мишљење сазнало. Ничији се савет не само није претпостављао него није се ни поредио. И то се све дешавало више услед његове доброте но мудрости.

4. У старости Тимотеј изгуби очни вид без икакве болести. Ову је недаћу тако трпељиво подносио да га нико није чуо да се жали нити је тада мање узимао удела како у приватним тако и у јавним пословима. Ишао би у позориште, кад би се тамо држао народни збор, услед слабог здравља, на колима, те би тако говорио оно што би му се свиђало. И то му нико не би уписивао у поноситост; јер из његових уста никад не изађе нити обесна нити каква хвалисава реч. Кад би га узносили пред њиме, никад друкчије не би говорио но да у томе има највећу захвалност да ода боговима, јер, када ови наумише да обнове Сицилију, хтедоше баш да он буде војсковођа. А он мишљаше да се ништа од људских ствари не дешава без воље божије; стога је у својој кући имао мало светилиште Аутоматије и њу је поштовао као највећу светињу.

5. Тимолеону, који беше тако изврсне доброте, догодише се још неколики необични случајеви. Јер највеће битке извео је баш на свој рођен дон, услед тога се десило да се његов рођен дан славио као празник по целој Сицилији. Кад је неки Лафистије, обесан и незахвалан човек, хтео Тимолеону да натури неко јамство, говорећи да тако с њиме ради по закону, и када се многи дигоше који покушаше да обуздају бестидност овога човека, Тимолеон замоли ове да то не чине; јер баш за то, да Лафистију и сваком другом буде тако што допуштено, он је поднео највећи труд и излагао се опасностима, јер је суштина слободе баш у томе, да је свима допуштено, што год хоће, по закону да траже. Тимолеон је једном, када је неки Лафистију сличан човек, по имену Деменет, пред народним збором почео омаловажавати му дела и у неколико нападати на њега, рекао, да је сад тек испуњен његов завет: јер је то баш вазда молио од богова, да такву слободу да Сира-

кужанима, по којој ће бити слободно свакоме да без казне говори о коме било што год хоће.

Када Тимолеон премину, погребен је о државном трошку у гимназији, која се зове Тимолеонова, уз спровод на који се беше слегла цела Сицилија.

XXI. О краљевима.

Ово су били од прилике војводе грчкога порекла, који, изгледа, заслужују помена, сем краљева; јер ових се нисмо хтели дотицати, пошто су њихова дела појединце изнета. Али њих није тако много. Лакедемонац Агесилај био је краљ само по имену, а не по власти, као и остали Спартанци. Али од оних који имаху краљевску власт најславнији су били, како ми мислимо, од Персијанаца Кир и Дарије, Хистаспов син, од њих и један и други докопаше се краљевства својом врлином и као приватни људи. Први је од њих погинуо у боју са Масагетима, а Дарије је умро од старости. А сем њих од истога народа још има три краља: Ксеркс и два Артексеркса, с надимком Макрохир и Мнемон. Најславније је дело Ксерксово, што је са највећом војском од памтивека са сува и са мора заратио на Грчку. А Макрохир се особито хвали што је био понајвећи и понајлепши телом, поред невероватне храбрости у боју: јер од њега не бејаше јачи ни један Персијанац. Мнемон је уживао велики глас са своје правичности. Јер када изгуби жену са злочинства своје матере, маколико да је осећао бол, ипак га савлада љубав према матери. Од ових су двојица имењаци услед болести одужили дуг природи, а трећи погибе од мача начелника Артабана.

2. Из македонског народа двојица се много истакоше изнад свих славом дела својих: Филип, Аминтин син, и Александар Велики. Од ових је један умро услед болести у Вавилону, а Филипа у Егији уби Пузаније кад је ишао на представу, баш пред позориштем. Само је један Епироћанин, Пир, који је војевао са римским народом. Кад је нападао на град Арг, погибе од камена. Исто тако и један само Сицилијанац, Дионисије старији. Јер бејаше и храбар и вешт ратник, и, што су у тирана лако не налази, нимало похотљив, ни раскошан, ни тврдица, ни за чим другим није жудео сем да сам и до смрти буде владар; стога је био свиреп: јер желећи се на власти учврстити није ничији живот штедео, само ако би за кога држао да му ради о глави. Врлином је својом стекао тиранију, али ју је с особитом срећом очувао, јер умре у седамдесетим годинама оставивши за собом напредну краљевину. И за све време своје дугогодишње владе не дочека ни једну смрт у породици, мада је имао деце од три жене и мада му се изродише толика унучад.

3. А били су сем тога велики краљеви и међ пријатељима Александра Великог, који после његове смрти заузеше краљевства, међ њима Антигон и његов син Димитрије, Лизимах, Селеук и Птолемеј. Од њих је Антигон погинуо у боју борећи се против Селеука и Лизимаха. Иста судба снађе и Лизимаха од Селеука: јер пошто покварише пријатељство заратише се међу собом. А Димитрије, пошто кћер своју даде Селеуку за жену ипак не могаде већма међ њима бити верна пријатељства, јер у рату заробљен таст допаде затвора зетовљева где се разболе и умре. Али не много по томе и Селеук погибе од лукавства Птолемеја Керауна, кога је он, кад га беше отац прогнао из Александрије, оскудног примио. Птолемеј, пошто за живота сину предаде власт, вели се, да је погинуо од руке свога сина.

О овима пошто мислимо да је довољно речено, изгледа није неумесно не прећутати о Хамилкару и Ханибалу, за које се зна да су и величином духа и препреденошћу надмашили све оне што су се родили у Африци.

XXII. Хамилкар.

Хамилкар, Ханибалов син, с надимком Барка, био је Картагињанин, у првом пунском рату, али при крају. Још као младић почео је заповедати војсци у Сицилији. Пре његовог доласка картагинске су ствари и на мору и на суву рђаво ишле, али чим се он појави, никада не уступи непријатељу нити му даде прилике да му шкоди, а он је опет сваком приликом непријатеља узнемиравао и вазда из распре излазио као победник. Стога, када су готово све на Сицилији Пунци изгубили, он је тако бранио Ерикс, да се није ни видело да се тамо води рат. Међутим Картагињани пошто их флотом код Егатских острва Гај Лутације, римски конзул, победи, реше да прекину рат и ту ствар оставише Хамилкару да реши. А он мада беше пламтео жељом за ратовање, ипак мишљаше да треба радити на миру, јер увиђаше да му отаџбина исцрпена трошковима не може дуже подносити недаће од рата; већ као што у себи мишљаше, како се мало поправе прилике, сместа да обнови рат и погна Римљане оружјем, док или врлином не победе или се побеђени не предаду. У тој намери углави мир, при чем је био тако дрзак, кад Катул рече да се рат не ће прекинути, ако он са својима, који држаху Ерикс, не одступе положивши оружје, да рече, да ће радије пропасти макар му и отаџбина пропала него ли вратити се с таквом срамотом кући: јер не приличи његовој врлини од отаџбине примљено оружје против непријатеља непријатељу да преда. Катул попусти његовој упорности.

2. А Хамилкар кад стиже у Картагину, дознаде да се држава налази у сасвим друкчијим приликама а не као што

се он надао. Јер услед дуготрајних спољних недаћа букнуо беше унутарњи такав рат, да Картагина не беше никада у сличној опасности сем када би разорена. Прво се бејаху одметнули најамници, с којима су се Картагињани борили против Римљана, а било је њих двадесет хиљада. Они одстранише сву Африку, па чак опколише и Картагину. Пунци се толико уплашише од овога зла, да су помоћ затражили чак од Римљана, и добили је. Али на послетку, када већ бејаху дошли до очајања, поставише Хамилкара за војсковођу. А он не само да потиште непријатеље од зидова, када их је било већ сто хиљада оружаних, већ дотле их је гонио, да су опкољени у кланцима више угинули од глади но од мача. Отаџбини је повратио све отуђене градове, међ њима Утику и Хипон, најважније у целој Африци. Још се тиме није задовољио, већ је и границе држави проширио, и у целој је Африци успостави такав мир, да се не виде никакав рат кроз читав низ година по томе.

3. Пошто је овоповршио како је желео, уздајући се и у непријатељском расположењу према Римљанима, не би ли што лакше нашао прилике за ратотање, изради да као војвода буде с војском послан у Шпанију, и тамо поведе сина Ханибала, коме беше девет година. Сем тога са њиме беше и славни лепи младић Хаздрубал, за кога неки веле да га је Хамилкар више волео но што се пристоји (јер такав човек није могао бити без опадача). Услед тога начелник морала забрани Хаздрубалу да се с њиме налази. Хамилкар му даде кћер за жену, што се по њиховим обичајима није могло бранити тасту и зету. Хаздрубала смо поменули јер је он био на челу војске кад је Хамилкар погинуо и велика дела извршио и митом изопачио првобитне старе обичаје картагинске, а после његове смрти доби власти од војске.

4. А Хамилкар, пошто пређе море стиже у Шпанију и са срећом изврши велике ствари: највећа и најратоборнија племена покори и целу Африку обогати коњима, оружјем, људима и повцем. Хамилкар на девет година пошто беше дошао у Шпанију, борећи се у боју против Ветона погибе баш кад је смишљао да зарати на Римљане. Његова је мржња на Римљане, изгледа, понајвише изазвала пунски рат. Јер Ханибал, његов син, услед очевог преклињања дотле беше доведен, да је више волео погинути но не огледати се са Римљанима.

XXIII. Ханибал.

1. Ханибал, Хамилкаров син, био је Картагињанин Ако је истина — у шта нико не сумња — да је римски народ претекао све народе у храбрости, не може се порећи да је Ханибал толико превазишао остале војводе војничком способношћу, колико римски народ храброшћу превазилази остале народе. Јер кад

год се с овим у Италији сукобио, увек је остао победилац. И да га код његове куће није ослабила завист његових суграђана, изгледа да је могао победити Римљане. Али противљење многих сломила је силину једног човека. Он је пак очинску мржњу на Римљане, која му је тако рећи у наслеђе остављена, тако сачувао, да би пре оставио живот него ли њу, па чак и када је био из отаџбине прогнат и када је њему самом била потребна туђа помоћ, није престао да у души ратује с Римљанима.

2. Јер када изоставим Филипа, кога је, и не саставши се с њим, начинио римским непријатељем, у овом је времену најмоћнији краљ од свих био Антиох. Овога је распламтио толиком жељом за рат да је чак од Црвенога мора покушао завојштити на Италију. Када су овоме дошли римски посланици да се известе о његовом расположењу, и када су се на тајним састанцима трудили да осумњиче Ханибала код краља — као да је овај тобоже од њих подмићен и да друкчије мисли него пре када су имали успеха, а Ханибал за то сазнао, и осетио да га не примају у тајна саветовања, дође, када му се указала прилика, краљу, и пошто му је говорио много о својој верности и о мржњи на Римљаие, дода још и ово: „Отац мој Хамилкар, када сам још био дечак — није ми тада било више од девет година — када је као војвода полазио у Шпанију, принео је жртву свеблагом и свевишњем Јупитеру. Док се вршио овај свети обред, запитао ме је да ли хоћу да путујем с њим на бојиште. Када сам се ја томе обрадовао и почео га молити да се не устеже да ме поведе, рече он: „Учинићу, ако ми даш реч коју тражим·“ У исти ме мах доведе до олтара, на коме је отпочео да жртвује, па уклони остале, а мени заповеди да се ухватим за олтар и закунем да никад нећу бити у пријатељству са Римљанима. Ту заклетву коју сам дао оцу, сачувао сам све до ових својих година тако да нико не треба ни да посумња да ћу и у времену које ми је још преостало бити исто тако расположен. Због тога ако мислиш што добро Римљанима, нећеш учинити лудо ако од мене сакријеш; а ако се спремаш за рат, сам ћеш себе обманути, ако ме у њему не поставиш за главног заповедника“.

3. У оним дакле годинама које смо горе рекли, отпутовао је са оцем у Шпанију, и после његове смрти, када је за војводу био постављен Хаздрубал, командовао је целокупном коњицом. Када и Хаздрубал би убијен, пренела је војска на овога врховно заповедништво. Ово је јављено у Картагину, па је ту званично одобрено. И тако је Ханибал, који постаде император пре своје двадесет пете године, за прве три године покорио сва шпанска племена, освојио Сагунт, који је био с Римљанима у савезу, и спремио три врло велике војске. Од ових је једну послао у Африку, другу је са братом Хаздрубалом оставио у Шпанији, а трећу је повео собом у Италију. Он

пређе Пиренеје и издржа борбу са свима становницима куда је пролазио: свакога је победио. Када је дошао на Алпе, који раздвајају Италију од Галије, и које с војском нико никада пре њега није прешао, осим Грка Херакла (због чега се и данас називају Грчком планином), разбио је Алпинце, који су покушали да му спрече прелазак, поравнио је терен, прокрчио путеве, и учинио да је слон у ратној спреми могао ићи онуда куда је пре тога ненаоружан човек једва могао да пузи. Туда је провео своју војску и стигао у Италију.

4. Код Роне се сукобио са конзулом Публијем Корнелијем Сципионом и надбио га. С овим се истим побио код Кластидија на Паду, и ту га је, рањенога, натерао у бегство. И по трећи пут му изиђе исти Сципион, са другом Тиберијем Лонгом, на Требији у коб; Ханибал се с њима сукоби, па их обојицу разбије. Одатле кроз Лигурију пређе Апенине, и пође у Етрурију. На овоме је путу добио тако тешку очну болест да му ни доцније никад десно око није сасвим ваљало. Док га је болест још мучила и док су га још носили на носилима, домамио је конзула Гаја Фламинија с војском код тразуменског језера у заседу и убио га, а исто тако, мало доцније, и претора Гаја Центенија, који је са одабраном шаком људи посео шуму. Ту му изиђоше на сусрет два конзула, Гај Теренције и Луције Емилије. И једном је и другом разбио војску у једној бици, убио је конзула Паула и осим тога још неколико бивших конзула, међу њима и Гнеја Сервилија Гемина, који је раније године био конзул.

После ове битке упути се, без ичијег отпора, на Рим, и задржи се на бреговима близу града. Пошто је ту логоровао неколико дана и повлачио се у Капуу, препречи му пут, на фалернском пољу, Квинт Фабије Максим, римски диктатор. Ту се Ханибал, који је био затворен у теснац, спасао ноћу, без икакве штете по своју војску, и преварио Фабија, веома опрезног војсковођу. Када се наиме била спустила ноћ он запали грање, које је везао јунцима међу рогове, и натера велики чопор оваквих јунаца у непријатељски логор. Ова изненадна појава задала је толики страх римској војсци, да се нико није усудио да изађе изван логора. Неколико дана после овог догађаја на превару је увукао у битку Марка Минуција Руфа, заповедника коњице, који је имао исту власт као и диктатор, и потукао га. Тиберија Семпронија Граха конзула по други пут, домами — и ако је сâм био у Луканији — у заседу и уби. На исти је начин убио код Венузије и Марка Клаудија Марцела, конзула по пети пут. Дуго би било набрајати све битке, па ће зато ово једно бити доста да се види како је то био велики човек: докле је год био у Италији, нико му се није у боју одупро, и нико се после битке код Кане није према њему улогорио на отвореном пољу.

6. Одавде је — никада непобеђен! — позват натраг да брани отаџбину, па је водио рат са Публијем Сципионом, сином оног истог Сципиона кога је он потукао најпре на Рони, па онда опет на Паду, и, трећи пут, на Требији. Пошто је снага његове отаџбине била већ исцрпена, желео је да за сада обустави рат, како би се доцније могао борити са већом снагом. И тако је дошло до заједничког разговора, али се у условима нису сложили. Неколико дана после овога сукоби се са истим Сципионом код Заме; буде потиснут и — невероватно! — за два дана и две ноћи стиже у Хадрумет, који је од Заме далеко око три стотине хиљада корака. Приликом овога бегства покушали су Нумиђани, који су с њим заједно одступили са бојишта, да га убију; али он им је не само измакао, већ је и њих саме уништио. Овде је прикупио бегунце, и новим регрутовањем скупио је за неколико дана многе војнике.

7. Када је био највише заузет спремањем, обуставише Картагињани рат са Римљанима. Ипак је он и даље командовао војском и ратовао по Африци, заједно са својим братом Магоном, све до конзуловања Публија Сулпиција и Гаја Аурелија. А када су ови били на власти, дођоше картагински посланици у Рим, да захвале сенату и народу римском што су са њима начинили мир, и да их због тога обдаре златним венцем, и у исто време замоле да се њихови таоци сместе у Фрегелу, а заробљеници да им се врате. Њима се према сенатској одлуци одговори да им је поклон драг и да га примају, таоци ће отићи у место за које моле, али заробљенике неће пустити, зато што Ханибала, чијим је заузимањем и отпочет рат, и који је највећи непријатељ римском имену, још и сада држе у војсци као војводу, а исто тако и његовог брата Магона. Када су Картагињани дознали за овај одговор, позваше Ханибала и Магона кући. Чим се овамо вратио, постао је краљ, пошто је скоро двадесет и две године био војвода. Јер као у Риму конзули, тако су у Картагини бирани сваке године по два краља на годину дана. У овоме се звању Ханибал покаже исто тако ревносан као и у рату. Јер је постигао да је од нових пореза не само било новаца да се по уговору плаћа Римљанима, него да још и преостаје, да се оставља у државну благајну. На годину дана после његове претуре, за конзуловања Марка Клаудија и Луција Фурија, дођоше посланици из Рима у Картагину. Ханибал, мислећи да су ови послати да њега траже, пре но што су примљени у сенат, укрца се тајно у лађу и побеже у Сирију Антиоху. Када се за ово чуло, послаше Пунци две лађе да га, ако могу, ухвате, имање му конфисковаше, кућу му разорише до темеља, а њега самог огласише за изгнаника.

8. Ханибал пак, у четвртој години како је од куће побегао, за конзуловања Луција Корнелија и Квинта Минуција,

искрца се са пет лађа у Африку, у земљу Киренску, не би ли могао увући Картагињане у рат, са надом и уздањем у Антиоха, кога је већ наговорио да се са војском крене у Италију. Овде позове свог брата Магона. Када су Пунци за ово сазнали, казнише Магона истом казном којом и његовог брата. Када су они — пошто су ствари стојале тако рђаво — одрешили лађе и отпловили, Ханибал дође Антиоху. О Магоновом свршетку постоје два предања, јер су једни забележили да је пропао у бродолому, а други да су га убили његови рођени робови. Антиох пак, да је у вођењу рата онако слушао Ханибалове савете, као што је почео кад је у рат ушао, борио би се о врховну власт ближе Тибру него Термопилима. И ако је Ханибал видео да Антиох много штошта лудо почиње, ипак га ни у којој прилици није оставио. Он је командовао малим бројем лађа које је имао да преведе из Сирије у Азију, и са њима се сукобио са рођанском флотом у Памфилском мору. И ако су ту, због бројне надмоћности непријатеља, биле савладане, ипак је на крилу којим је он командовао, он остао победилац.

9. Када је Антиох био потучен, Ханибал се за себе поплаши да га не издаду Римљанима, (а то би се без сумње и десило, да им је дао прилике да га се дочепају), па дође на Крит, Гортињанима, да ту размисли куда да се склони. Али увиде овај најпрепреденији човек да ће се наћи у великој опасности, ако се не постара, због крићанске грабљивости: јер је са собом носио много новаца, а знао је да је о томе пукао глас. Стога овако удеси. Много амфора напуни оловом, па их покрије златом и сребром. Њих у присуству првака остави у Дијанин храм, чинећи се као да све своје благо поверава њиховом поштењу. Довевши их у заблуду свим својим новцем напуни статуе од туча које је са собом носио, па их баци пред кућу. Гортињани стану врло брижљиво чувати храм, не толико од осталих колико од самога Ханибала, да им не би кришом покупио и са собом понео своје благо.

10. Тако сачувавши све своје благо превари Пунац Крићане, па дође до Прузија, у Понту. И код овога је исто тако био расположен према Италији и ништа друго није чинио него је краља оружао и дражио против Римљана. Када виде да Прузије није толико јак, придобијао је за се остале краљеве, придружавао је ратоборне народе. Али му се противио пергамски краљ Еумен, највећи пријатељ римски, те се водио између њих рат и на мору и на суву; али је Еумен свуда био јачи услед пријатељства са Римљанима. Стога је Ханибал још више желео да га савлада, јер ако га потисне, држаше, остало ће му бити у толико лакше. Да би га погубио, овако удеси. Кроз неколико дана требело је да се на флоти огледају. Али Еумен имађаше више бродова: стога је ваљало борити се лукавством, пошто му по оружју није био

раван. Ханибал заповеди да нахватају што више могу отровних змија па да их помећу у земљане судове. Кад их накупи врло много, истога дана, када ће се бити поморска битка, сазове све мрнаре па им нареди, да сви навале само на брод краља Еумена, а од осталих довољно им је само ако се бране, а то ће лако успети, оним мноштвом змија; његова ће ствар бити да им покаже на којој се лађи краљ вози; ако њега или ухвате или погубе, обећа им велику награду.

11. Пошто овако опомену војнике, с обе стране поведоше флоту. Како се бродови уврстише у убојни ред, пре но што ће се дати знак за бој, Ханибал, да би показао својима где се налази Еумен, пошље гласоношу у чуну са гласничком палицом. Овај, како стиже до противничких бродова, показујући писмо рече да тражи краља, те га сместа изведоше пред Еумена, јер нико не сумњаше да не ће бити што писано о миру. Гласник, пошто би показана војводама лађа, врати се тамо одакле је пошао. А Еумен кад отвори писмо у њему ништа друго не нађе сем онога што би га исмевало. И ако се овоме зачуди и не нађе узрока, ипак не оклеваше да сместа отпочне бој. Када се флоте сукобише, Битињани по Ханибаловом налогу сви нападну на Еуменов брод. Када њиховој сили краљ не могаде одолети, потражи у бегству спаса, које не би нашао да се није повукао у посаду која беше намештена на оближњој обали. Остали пергамски бродови када навалише на противнике, изненада на њих стадоше бацати оне земљане судове које горе поменусмо. Спочетка ови бачени судови изазиваху смех у бораца, јер не могаху разумети зашто их бацају. Али када видеше своје лађе пуне змија преплашивши се од ове новине, не видећи, шта пре да избегавају, обрнуше лађе, па се повукоше у свој бродарски табор. Тако је Ханибал лукавством победио пергамску силу, и то не само тада, већ често и на другом месту одржао победу сличном мудрошћу.

12. Док се ово дешавало у Азији, догоди се да Прузијеви посланици у Риму ручаху код бившег конзула Тита Квинтија Фламинија, и када се ту помену Ханибал, један од ових рече да је у Прузијевој краљевини. Сутра дан ово достави сенату Фламиније. Сенатори, који држаху да никако не ће бити без опасности догод буде жив Ханибал, пошљу посланике у Битинију, а међ овима и Фламинија, да од краља затраже да не штити њиховог највећег непријатеља већ да им га преда. Ово Прузије не смеде одрећи; одбијао је, да не траже од њега оно, што би било противно праву гостопримства: а они, ако могу, нека га ухвате; јер ће лако наћи место где је. А Ханибал је живео на једном месту, у тврђави коју му је на поклон дао краљ, и њу је тако био саградио, да по свим деловима грађевине имађаше излаза, бојећи се да му може устребати, као што се и догодило. Када тамо посланици до-

ђоше и са множином људи опседоше кућу, вратар их спази па рече Ханибалу да се указују преко обичаја многи оружани људи. Ханибал му аповеди да обиђе све капије на грађевини и да му брже јави да ли је опкољен на исти начин са свих страна. Када му брзо роб јави шта је видео, откри да су сви излази заузети, увиде да то није случајно, већ да га траже и да му нема више живота. А да живот не би предао туђој милости, сећајући се негдашњих врлина својих, узе отров који је обично вазда са собом носио.

13. Тако се смири најхрабрији човек, претурвиши многе разноврсне тегобе, у седамдесетој години свога живота. За чијег је конзуловања умро није познато. Јер Атик је у својим летописима записао да је умро за конзула Марка Клаудија Марцела и Гаја Фабија Лабеона, а Полибије за конзула Луција Емилија Паула и Гнеја Бебија Тамфила, Сулпиције Блито опет за време Публија Корнелија Цетега и Марка Бебија Памфила.

И овај такав човек толиким ратовима растрзан ипак је нешто времена посветио и књижевности. Јер постоје неколике његове књиге која састави на грчком језику, међ овима једна посвећена Рођанима о делима у Азији Кн. Манлија Волзона. А о Ханибаловом ратовању многи су оставили помена, али међ њима нарочито двојица, који су с њиме били у табору и у исто доба живели, догод им судбина допушташе, Силен Лакедемонац и Сосил. Овај је Сосил био Ханибалу учитељ грчког језика.

Али је време да завршимо ову књигу па да опишемо римске војсковође, да би се поредећи им дела лакше могло судити који су више за претпостављање.

ИЗ КЊИГЕ

КОРНЕЛИЈА НЕПОТА

О ЛАТИНСКИМ ИСТОРИЦИМА

XXIV. Катон.

Марко Катон родио се у муниципији Тускулу; још као дечак, пре но што ће се посветити државној служби, бавио се у Сабину, јер је тамо имао од оца наслеђено имање. Одатле је по наговору Луција Валерија Флака, с којим је заједно био и конзул и цензор, као што је обично говорио Марко Перпена, бивши цензор, преселио у Рим и почео ићи на форум. У војну је службу ступио у седамнаестој години. Био је војни трибун за конзулства Квинта Фабија и Марка Клаудија. Када се отуда вратио, пошао је с војском Гаја Клаудија Нерона, и његов се рад много ценио у боју код Сене, у ком је погинуо Хаздрубал, Ханибалов брат. Био је квестор конзулу Публију Африканцу, са којим није живео према положају, јер је целога живота с њиме

био у неслози. Постављен је за едила заједно са Гајем Хелвијем. А као претор добио је у провинцију Сардинију, одакле враћајући се раније још као квестор из Африке беше довео песника Квинта Енија, што не мање ценимо но макоји и највећи сардински тријумф.

2. Конзуловао је са Луцијем Валеријам Флаком. Добивши коцком у провинцију овострану Шпанију, из ње је однео тријумф. Пошто се тамо подуже задржао, по други пут конзул Публије Сципион Африканац, за чијег је ранијег конзуловања он био квестор, хтеде га уклонити отуда и његово место заузети, али то не могаде постићи у сенату, и ако је Сципион био најстарији у држави, јер се тада државом није управљало силом већ по праву. Стога Сципион, наљутивши се на сенат, како доврши своје конзуловање, повуче се и као приватан грађанин остаде у Риму. А Катон, поставши цензор са оним истим Флаком, био је веома строг у том звању, јер и многе племиће повуче на одговор и многе новине унесе у цензорске наредбе, не би ли тиме обуздао раскош, која се још у оно доба поче ширити. Скоро осамдесет година, до дубоке старости од младих година, није престајао изазнвати непријатељства државе ради. Мада су га многи нападали ипак не само да његов углед не претрпе никаква вреда, већ до последњег тренутка слава врлине његове само је расла.

3. У свему је био особито умешан: јер је био и вешт земљорадник, и искусан правник, и велики војвода и признат беседник и врло велики љубитељ књижевности. И ако је већ у зрелијим годинама пригрлио ове студије, ипак је толики напредак учинио, да није лако наћи ништа писано ни о Грцима ни о Италијанима, што он не би знао. Још као младић састављао је беседе. А у старости стаде писати историје. У првој су дела римских краљева, у другој је изнео како је поникла која италиска држава, стога их је, изгледа, све називао Изворима. У четвртој је описан први пунски рат, а у петој други. И све је ово написано у појединим одељцима. И остале је ратове наставио све до преторства Сервија Галбе, који је опленио Лузитанију; у овим ратовима није поименце помињао вође, већ без имена све бележио. И у њима је изложио што год је изгледало знаменито у Италији и у Шпанијама: у њима се огледа и велика умешност и велика вредноћа, али без учености.

О његовом животу и нарави више смо писали у оној књизи, коју смо посебице о њему саставили на захтев Тита Помпонија Атика. Стога упућујемо на ту свеску оне које Катон више занима.

XXV. Атик.

Тит Помпоније Атик водио је порекло од најстарије римске породице, и био је до смрти витез, што је наследио од

својих предака. Отац му је био марљив и, према тадашњем времену, богат а нарочито одан књижевности. Како је и сам волео књижевност, сина је поучавао у свим наукама, које се предају дечацима. Међутим дечак је науку лако примао, сем тога је имао пријатан говор и лик, тако да није само брзо схватао што би му се предавало већ и изврсно то и говорио. Стога је био још у детинству чувен међ вршњацима и међ њима блистао више но што му племенити другови могаху подносити. Те тако је све изазивао својим учењем, а међ овима бејаху Луције Торкват, Гај Марије син, Марко Цицерон: њих је друговањем тако освојио да им од њега нико не беше милији до века.

2. Отац му је рано преминуо. Још као дечак због сродничких веза са Публијем Сулпицијем, који погибе као народни трибун, није био изван такве опасности; јер Аниција, Помпонијева сестричина, беше удата за Сервијем, Сулпицијевим братом. Те, пошто погибе Сулпиције и када виде да је поремећена држава услед Цинине буне и да му не ће бити могуће да достојно живи, а да ма коју страну не увреди, јер му се суграђани беху завадили, пошто једни нагињаху на страну Сулиних а други на страну Цининих присталица, држећи да је време згодно да настави своје студије, оде у Атину. Па ипак је младог Марија проглашена као народног непријатеља помогао, јер му бегство олакша својим новцем. А да му ово странствовање не би нанело штете имању његовом, велики је део своје покретности пренео. Ту је тако живео да је по заслузи мио био свим Атињанима. Јер сем љупкости, која беше велика још у дечака, често је својим средствима олакшавао оскудицу у држави. Јер кад год би држави било потребно чинити зајам а међутим погодбе не би биле праве, вечито би се он умешао, и то тако да није трпео ни да од ње прима интерес нити да му дугује дуже но што је уречено. А то је било спасоносно за обе стране, јер нити је допуштао да се услед немања дугови одуговлаче нити да се увећавају прираштајем интереса на интерес. Али је поред ових услуга још чинио друга добра: јер је све грађане обдарио пшеницом тако, да сваки доби по шест мерица жита, а ова се мерица у Атињана зове медимна.

3. Ту се тако понашао, да је, другујући и са најнижима, изгледао раван првацима. Стога су му одавали у држави све почасти, које год су могли, па су желели да га приме и за суграђанина: али ово њихово добро не хтеде примити (а то понеки тиме тумаче, што се губи римско грађанство ако се прими туђе). Догод се тамо бавио, одупирао се, да му подигну статуу, али кад оде, не могаше их спречити. Те тако и њему и Фидији поставише статуе на најсветијим местима: јер су га имали и као сарадника и као саветника у самој управи државној. Сама му је срећа, дакле, дала

да се роди у ономе граду, у коме је седиште владавини над целим светом, да му тај град буде и отаџбина и домовина; али је ово доказ његове мудрости, што, када оде у ову државу, која превазилази све старином, уљудношћу и науком, бејаше у њој толико омиљен.

4. Када је тамо дошао Сула, путујући из Азије, догод се бавио, није се раздвајао од Помпонија, јер га занесе младићева уљудност и наука. Јер је тако говорио грчки, да је изгледало као да се родио у Атини; а тако му је латински говор био љубак, да се видело да му је урођена а не стечена лепота. Он је декламовао и грчки и латински песме тако да се ништа није могло више додати. Стога га Сула никако од себе није пуштао и желео га са собом повести. Кад га је Сула наговарао: „Не мој, молим те, рече Помпоније, тражити да ме поведеш против оних, са којима, да не би на те дигао оружје, и Италију оставих“. А Сула, похваливши младићево осећање дужности, полазећи заповеди да му однесу све поклоне што бејаше добио у Атини.

Ту се више година задржао, мада је своме иметку толико бриге поклањао колико сваки ваљан домаћин, и све остало време посвећивао било науци било атинској држави, ипак је ништа зато мање и пријатељима указивао грађанске услуге. Јер је и на њихове зборове одлазио, и кадгод би што озбиљније рађено није изостајао. Тако је Цицерону у свима његовим опасностима пружио особиту заштиту; када је бежао из отаџбине дао му је двеста педесет хиљада сестерција. А кад се стишаше прилике у римском народу, врати се у Рим, како мислим, за конзуловања Луција Коте и Луција Торквата: кад је полазио све га је грађанство тако испратило, да је показивало сузама својим бол услед будуће чежње за њим.

5. Ујак му је био Гај Цецилије, римски витез, а пријатељ Луције Лукула, који бејаше богат и веома ћудљив: његову је осорљивост тако поштовао да је, мада га нико није могао подносити, до најдубље старости сачувао његову неповређену наклоност. Стога му поштовање донесе плода. Јер Цецилије га на самрти тестаментом усини и постави за наследнака на три четвртине свога имања: по овом је наслеђу примио око десет милиона сестерција. — Атикова је сестра била удата за Гајем Тулијем Цицероном, а тај је брак удесио Марко Цицерон, са којим је он још из школе живео у највећем пријитељству, још у много приснијем пријатељству него са Квинтом, тако да се може увидети да у пријатељству много више вреди сличности нарави но сродство. А био му је присни пријатељ и Гај Хортензије, који је у то доба био први беседник, и не може се разликовати који га је од њих више волео, да ли Цицерон или Хортензије; и што бејаше најтеже, постизавао је да, међ онима, који се међу собом оти-

мали о толику славу, не дође ни до какве зависти, и да буде спона међ таквим људима.

6. У државним се пословима тако понашао, да се вазда мислило да припада бољој сграни и тако су га сматрали, па ипак се није предавао грађанским таласима, јер држаше да ни они нису своји господари који се за њима поводили као они што их морски таласи бацају. За почастима није тежио, мада су му биле приступачне било са љубави било са достојанства што је уживао, јер их не могаше човек ни тражити по обичају предака нити их заузимати придржавајући се закона уз толику навалу и подмићивање, а још мање их испуњавати у корист државну без опасности пошто толико беху покварени обичаји. На јавне продаје никако није одлазио. Ни за шта није био јамац па ни закупац. Никога није оптужио нити у своје ни у туђе име, на суд није излазио никада за своје ствари, а нико се ни с њим није судио. Од многих конзула и претора примљену префектуру тако је примао, да никога не прати у провинцију, јер се задовољавао само почашћу, а није хтео да се тиме богати; чак ни са Квинтом Цицероном не хтеде ићи у Азију, мада је у њега могао добити легатско место. Јер сматраше да му не приличи, кад већ не ће да буде претор, да буде преторска пришипетља. Тиме се постарао не само о свом достојанству већ и о своме спокојству, пошто избеже и сумњу о преступу. Стога поштовање које би он указивао беше свима милије, пошто увиђаху да га указује по дужности а не из страха или какве наде.

7. У том се деси Цезаров грађански рат. Када му би шесет година, користио се старошћу да се повуче, и никуда се не маче из Рима. Штогод је требало његовим пријатељима када иђаху ка Помпеју, све им је учинио од свога новца, па и самога Помпеја сродника свога није увредио. Од њега није имао никакво одликовање, као други који дођоше његовом помоћу било до почасти било до богаства. Од ових једни су без икакве воље пошли за њим у табор, а неки су чак на највећу увреду по њега остали код куће. А Цезару је Атиково мирно држање толико било мило, да и као победилац када је тражио од приватних људи новаца преко писама, Атику не само да није за то досађивао, већ му је послао његовог сестрића и Гаја Цицерона, које је био ухватио из Помпејева табора. Тако је старим начином живота избегао нове опасности по живот.

8. За тим дође ово. Када је по Цезаровом убиству изгледало да је држава била у власти Брута и Касије, и да се к њима окрете све грађанство, са Брутом је тако живео, да се тај младић ни са једним вршњаком није присније дружио но са овим старцем, и не само да га је имао као првог саветника већ и као друга. Неки смислише да се установи приватна каса за Цезарове убице од стране римских витезова. То ће се лако извести, мишљаху, ако прваци тога реда при-

ложе новац. Тако Гај Флавије, Брутов пријатељ, позове Атика да предњачи у тој ствари. А он, и ако је држао да треба чинити услуге пријатељима без обзира на странке од оваквих се планова повлачио, одговори: ако Брут жели да се што користи његовим средствима, послужиће се колико год му ова допуштају, али се он не ће по тој ствари ни с ким ни договарати ни састајати. Тако она сложна група би растурена неслагањем овога једног. Не прође много а Антоније се поче силити толико, да Брут и Касије оставивши своје провинције, које им беше форме ради дао конзул, изгубивши наду одоше у прогонство. Атик, који новац не хтеде прилагати заједно са осталима када је била у јеку ова странка, потиснутом Бруту, када полажаше из Италије даде на поклон сто хиљада сестерција. И у Епиру нареди да му даду три стотине хиљада, и ништа више није ласкао Антонију док је био у сили нити је очајне напуштао.

9. Затим дође рат код Мутине. Ако за њ речем да је у њему био само мудар, рекао бих мање но што треба, пошто је боље рећи био погађач, ако треба погађањем назвати природну доброту, која се ничим не колеба нити умањује. Антоније је изишао из Италије као оглашени непријатељ државе: а наде на повратак не беше никакве. Не само његови непријатељи, који тада бејаху најмоћнији и у највећем броју, већ и они што се његовим противницима продаваху и вређајући њега надаху се да ће извући какву корист, навалише на Антонијеве пријатеље, Антонијеву жену Флавију хтедоше опљачкати до голе душе, па се чак спремаху и децу да му потамане. А Атик, мада беше присни пријатељ Цицерону, највећи пријатељ Бруту, не само да им не даде ни мало да Антонију шкоде, већ на против Антонијеве је пријатеље када су из Рима бежали колико је год могао штитио и помагао у чем год бејаху оскудни. Публију Волумнију учинио је толико да не би имао више ни од рођенога оца. А самој Фулвији, на коју навалише с парницама и коју кињише великим претњама, толико је ревносно потпомагао, да не дође на суд ни на једно рочиште без Атика; Атик јој је био у свакој прилици јамац. Шта више, када је она неко имање у срећним приликама купила па на уречени рок после недаће није могла положити новац, он се умеша, да јој новац на веру без камате и без уговора, рачунајући за највећу добит то да се сви увере да се он сећа и да је захвалан, у исти мах показујући да је он обично пријатељ не срећи већ људима. Када је то чинио, нико није могао рећи да то ради рачунајући на прилике; јер ником није ни на ум падало да ће се Антоније докопати власти. Али су га неки оптимати укоревали, што изгледа да мало мрзи рђаве грађане. Међутим је он, по своме мишљењу, више водио рачуна о томе да ли је право да што ради него о томе шта ће други хвалити.

10. На једаред се окрете срећа. Кад се Антоније вратио у Италију, нико не мишљаше да неће Атик бити у великој опасности због присног пријатељства са Цицероном и Брутом. Те тако како стигоше војводе он се повуче са форума, бојећи се проскрипције, и крио се код Публија Волумнија, коме је, као што рекосмо, мало раније био помагао (толико беше у то доба превртљивости среће да час ови, час они бејаху или на највишем врхунцу или у највећој опасности), а са њиме бејаше и Квинт Гелије Кан, његов вршњак и једномишљеник. И ово је доказ о Атиковој доброти, јер са овим, с којим се бејаше још у школи упознао, до дубоке старости одржаваше све веће и искреније пријатељство. А Антоније, мада га обузимаше толика мржња према Цицерону да је не само њему него и свим његовим пријатељима био непријатељ и да их је хтео проскрибовати на опомену многих, ипак се опомену Атикове услуге и Атику пошто запита где се налази, својом руком написа писмо, да се не боји и да сместа к њему дође; да је и њега и њему за љубав избрисао Кана из проскрипционе листе; а да му се не би што десило, — јер беше ноћ — пошље му пратњу. Тако је Атик у највећем страху спасао не само себе већ и онога кога је највише волео (а ни од кога није тражио спаса само за себе већ за пријатеља), тако да се видело да није желео себи срећу изван његове. Кад се крмар са особитом славом узноси, ако спасе брод из буре и стеновитог мора, зашто се не би ценила необична његова мудрост, када изиђе здрав и читав из толиких и тако опасних грађанских бура?

11. Како је исплйвао из ових недаћа, друго што није чинио но да помогне што више њих чим год је могао. Када је светина за награде од императора истраживала људе за проскрибовање, нико не дође у Епир, а да је ма у чем осетио оскудицу: јер никоме није бранио да тамо остане до миле воље; шта више, после боја код Филипа и погибије Гаја Касија и Марка Брута, решио је да штити Луција Јулија Моцила бившег претора и његовога сина Аула Торквата као и остале које беше иста судба снашла, и наредио је да им се све потребно носи из Епира у Самотракију. Тешко би било све изређати, а није ни потребно. Једино ово желимо да се увиди, да његова издашност не беше ни према приликама нити препредена. А то о томе се може судити по времену, јер се није показивао услужан према срећнима, већ је вечито притицао у помоћ несрећнима. Он није ни мало мање поштовао Сервилију, Брутову матер после Брутове смрти но док беше у сретним приликама. Будући тако издашан никад није ни ским био у непријатељству, јер нити је кога вређао, нити је волео више светити се но заборавити и ако би га ко увредио. Он се вечито сећао примљеног доброчинства; а оних, што сам чињаше, сећао се само толико колико би био захвалан онај,

који би их примио. Тако је учинио да се види е је право речено: „Људима сваком своја нарав чини срећу". Па ипак он не створи пре срећу но што је себе таквим учинио, јер се чувао да ни у чем с правом не заслужи казну.

12. Тиме је дакле учинио да Марко Випсаније Агрипа, који беше у присном пријатељству са младим Цезаром, мада је услед омиљености и Цезарове моћи имао прилике да се жени из какве је год хтео куће, највише волео у сродство ступити са њиме и да је кћер овога римског витеза претпоставио кћерима из најплеменитијих породица. И тај брак склопио је (не треба крити) Марко Антоније, један од тријумвира за обновљење републике, чијом наклоношћу и ако могаше увећати своје имање толико беше далеко од жудње за новцем, да се њиховом наклоношћу ни у чем није послужио, сем у молбама за своје пријатеље који би се нашли или у опасности или у неприлици. А ово се најбоље видело баш за време проскрипције. Јер када су Луцију Ауфеју, римском витезу, његовом вршњаку, који је више година живео у Атини куда га одведе жеља за филозофијом, и који је имао скупоцена имања у Италији, тријумвири били његова добра продали по обичају по коме се тада радило, Атиковим трудом и умешношћу успело се толико да је исти весник известио Сауфеја и да је очевину изгубио и повратио. Он је ослободио Луција Јулија Калида, за кога после смрти Лукреција и Катула могу, чини ми се, с правом тврдити да га је наше доба изнело као најотменијег песника а исто тако и ваљаног и најобразованијег човека, кога је, још у осуству, после проскрибованих витезова а због њихових великих добара у Африци уврстио у број проскрибовани Публије Волумније, Антонијев занатски префект. Ово је тешко сада пресудити, да ли му је било труднија или славније, јер је познато да је водио бригу о пријатељима кад би се нашли у опасности, па били они ту или не били.

13. А исто је тако сматран и за ваљана домаћина. Јер и ако је имао новаца ипак од њега нико није мање куповао ни зидао. Али ипак није ништа горе становао и имао на расположењу све што је најбоље. Јер кућа му је била на брду Квириналу. по имену Тамфилијева, коју је у наслеђе добио од ујака, а њена лепота не бејаше у грађевини колико у шумици око ње; била је још у старо доба саграђена и показивала је више укус но трошак: ништа је није мењао, сем ако би га услед старости нагнала на какву оправку. Чељад је имао, ако се суди по корист, најбољу, ако по спољашности једва осредњу. Јер међ њима бејаху веома образовани робови, изврсни читачи и врло многи преписачи, тако да ни обичне слуге не бејаху ни један који обоје поменуто не би умео лепо чинити, особито добри. И од њих ни један не беше који не би био рођен и образован у његовој кући; а то је знак не само уздржљивости већ и вредноће. Јер треба сматрати да је особина уме-

реног човека да не жуди неумерено за оним, што види да многи желе, а више својим радом но новцем прибављати није просечна вредноћа. Био је елегантан, али не величанствен, врло угледан, а без много трошка: волео је особито чистоту, а не обиље. У покретности био је умерен, тако да се нигде није могла видети никаква сувишна ствар. А не ћу прећутати, мада мислим, да ће то понекима изгледати без вредност, пошто је био пре свега врло имућан римски витез и није тако мало издашно у својој кући дочекивао људе из свих редова, па ипак обично није више трошио месечно од три хиљаде сестераца, како се види из његовог дневника. И то не велимо да смо чули, већ да знамо: јер смо често услед пријатељства бивали посвећивани у домаће ствари.

14. На његовим гозбама друго се што није могло чути до читача, а то држимо да је веома пријатно; никада се код њега није ручало а да није било ма што читано; не би ли гости исто тако уживали у јелу колико и у душевној забави: јер је оне к себи позивао, чија се нарав не би разликовала од његове. И ако је примио толики новац, ипак ни у колико није изменио начин живљења, ништа у навакама, толико је био умерен, да поред 2,000,000 сестераца, што беше од оца наследио, па ни кад му придођоше још 10,000.000 сестераца, није ништа мање богато живео, но што беше одредио, и у обе прилике беше на истој висини. Није имао никаквих вртова, никакву кућу у предграђу нити раскошну вилу на приморју, ни у Италији, сем Аретина и Номентана, два пољска добра, а сав му приход у новцу састојаше се у епирским имањима и кућама у самоме Риму. Отуда се може увидети да се он није користио толико величином новца колико паметним располагањем.

15. Лаж нити је говорио нити је могао подносити. Те тако нити је био љубазан без строгости нити озбиљан без приступачности, тако да би се тешко разумело, да ли су га пријатељи више поштовали или волели. Кадгод би га за што молили, савесно би обећавао, јер држаше да нису услужни већ неозбиљни они који обећавају оно што не могу учинити. А у одржавању онога на што би једном дао пристанак, толико је био брижљив, да је изгледало да не врши туђу већ своју сопствену ствар. Никада му не бејаше досадно оно чега би се латио, јер мишљаше да је ту у питању његов углед, а од тога му ништа није било милије. Стога је он водио бригу о свим стварима оба Цицерона, Марка Катона, Квинта Хортензија. Аула Торквата и још многих других витезова римских. По овоме се може судити да није избегавао државне бриге из лености већ из начела.

16. Не можемо навести већи доказ о његовој љубазности него то да је као дечак био врло мио старом Катону, а као старац младићу Марку Бруту, а са својим вршњацима Квинтом

Хортензијем и Марком Цицероном тако је живео да је тешко пресудити за који је узраст био најподеснији. А Цицерон га је тако особито волео да му ни брат Квинт није био милији нити дражи. На то указују сем књига у којима је њега помињао и које су обнародоване, још шеснаест свезака писама, од његова конзулства па до последњега времена Атику упућених. Ко их ушчита, не ће зажалити за испреплетаном историјом оних времена. Све је описано о тежњама првака, махнама вођа, променама државним тако, да све у њима изгледа јасно и лако се може сматрати да је мудрост на неки начин прорицање. Цицерон је предсказао не само да ће се десити оно што се још за његова живота догодило, већ и оно што се сада збива, све је то прорекао као пророк.

17. А о љубави Атиковој према његовим рођеним на што много да помињем, када сам из његових уста слушао како се дичи на погребу матере своје, коју сахрани у деведесетој години, када њему беше шесет и седам, да се никада са матером није морао мирити, па ни са сестром која беше готово његових година, није био никад у завади. А то је знак да међ њима или никад не беше распре, или да је он био тако трпељив према њима, да је сматрао да се не треба срдити на оне које му ваља волети. Али то није чинио само по природи, мада јој се сви покоравамо, већ и са учености своје: јер је прописе поглавитих филозофа тако схватао, да се њима служио за живот а не зарад истицања.

18. Био је такође особито подражавао обичајима предака а и волео старину, коју је толико тако марљиво био познавао, да је целокупну изложио у оној књизи у којој је изређао грађанске власти. Јер нема ни једнога закона нити уговора мира нити рата нити каква славна дела римскога народа, што не би у њој у своје време било прибележено, и, што је понајтеже било, тако је породичне лозе унутра уплео, да се отуда можемо упознати са пореклом свакога славнога човека. Исто је тако и посебице чинио у другим књигама, као што је на захтев Марка Брута набројао породицу Јунија од почетка па до овога доба све редом, бележећи, ко је од кога рођен, каква је звања и у које доба вршио; на исти је начин изнео и породице Марцела Клаудија Марцела, Сципиона Корнелија и Фабија Максима, Фабија и Емилија. Од ових књига ништа није пријатније за оне, који осећају какву жељу да сазнаду што о славним људима. Држимо да се дотицао и песништва, не би ли и његове сласти окусио. Јер је у стиховима оне, који су чашћу или славом својих дела надмашили остале Римљане изнео тако, да је под ликовима појединаца описао дела и звања њихова само у четири пет стихова: што се једва може веровати како је могао толике ствари исказати у тако малом обиму. Од њега има још једна књига написана грчким језиком о Цицероновом конзуловању.

19. Ово довде објавили смо још за живота Атикова. Сада, кад је судбина хтела да га преживимо, наставимо остало и колико можемо, показаћемо читаоцу стварним примерима, као што смо горе наговестили, да срећу чини свакоме понајвише лична нарав. Јер он задовољавајући се својим витешким родом, у коме се и родио, доспео је до сродства са сином божанственог императора, пошто је већ раније стекао у њега пријатељство ничим другим до отменошћу свога живота, којом је остале придобио прваке у држави истога достојанства, али мање имућне. Јер Цезар је имао такву срећу, да му удес ништа није пропустио дати што је раније икоме дао и учинио му оно што дотле не могаде стећи ни један римски грађанин. Атику се беше родила унука од Агрипе, за кога је удао своју кћер као девојку. Њу је Цезар, једва ако јој је било година дана, испросио за Тиберија Клаудија Нерона, сина Друзила, пасторка свога: овом је везом освештао пријатељство и још приснијом учини њихову пријатељску везу. Иако пре ове прошевине не само кадгод би био изван Рима никад не би никоме од својих писао а да Атику не пише, шта ради, особито шта чита, где је и колико се задржавао, већ и кад би се десио у Риму а услед бесконачних својих послова мање често но што је желео састајао са Атиком, ни један дан не би толико нагло прошао а да му не пише, час би га питао по штогод из старине, час би му стављао какво питање из песништва, понеки пут опет шалећи се измамио би му опширније писмо. Отуда се деси, када се храм Јупитра Феретра на Капитолу, који подиже Ромул, услед старости и немара поче без крова сам рушити, да се на Атикову опомену Цезар постарао да га оправе. Па и Марко Антоније није се мање дописивао са њиме тако да се старао да Атика извештава тачно из најудаљенијих земаља о томе шта ради. Шта то значи, лакше ће оценити онај који могне судити о томе колико му је требало мудрости да сачува везе и наклоности оних међ којима бејаше не само надметање око најважнијих ствари, већ настајала толика суревњивост колико је било неизбежно између Цезара и Антонија када је сваки за се желео не само да буде први у Риму већ и на целоме свету.

21. На тај начин када је навршавао седамдесет седму годину и дочекао дубоку старост не мање с достојанством но са општом омиљеношћу а и све се више богатио (јер је добио многа наслеђа али ничим другим но добротом својом) и када је тако био здрав да читавих тридесет година није ни окусио лекова, доби болест, коју су с почетка и он и лекар потцењивали; јер мишљаху да је пролив, против којега су давали брзе и лаке лекове. Пошто га је три месеца мучила ова болест без икаквих болова сем оних што му долажаху од лекова, наједаред толика сила ове болести навали на црева, да се у последње доба на боковима отворише чиреви и по-

тече гној. Али пре но што ће му се ово догодити, када издана удан осети све јаче болове и да грознице наваљују, позове к себи зета Агрипу, а са њим и Луција Корнелија Балба и Секста Педуцеја. Како их угледа где долазе, наслонивши се на лакат рече: „Колику сам бригу и марљивост показао у чувању мога здравља у ово последње доба, пошто ми ви можете посведочити, то нема никакве потребе о томе још нашироко и надугачко говорити. Како сам, као што се надам, испунио све и ништа нисам пропустио што би се тицало мога лечења, остаје ми још да се о себи постарам. Нисам хтео да ви то не знате: јер сам решио да престанем хранити болест. Јер ових дана штогод сам од јела окусио, тиме само сам протезао живот не би ли повећао болове, а без наде на спас. Зато од вас тражим, прво да ми одобрите намеру, затим да не покушате узалуд одвраћајући ме да ме у томе спречите“.

22. После овог говора који је изговорио са таком чврстином у гласу и лику, изгледало је као да се само сели из куће у кућу, а када га Агрипа плачући и љубећи молио и преклињао да не убрзава и сам оно на што га и природа гони, и пошто је као и тада могао још поживети, сачувати себе за се и за друге, све му је молбе немом упорношћу ућуткао. Тако пошто се од хране уздржа два дана, наједаред нестаде грознице и болест му би лакша. Али ипак поред тога што је наумио то је извршио и тако петога дана, од онога када се на ово решио, у очи априлских календа премину за конзуловања Гнеја Домиција и Гаја Созија. Изнеше га на носилима, као што је наредио, без икакве свечаности у спроводу, на који се слегоше сви честити грађани и силан народ. Сахранише га поред Апијевог пута до петог камена у гробници Гаја Цецилија, ујака његовог.

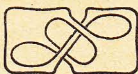

РЕЧНИК

Агамемнон, Менелајев брат, микенски краљ, главни војвода грчки у тројанском рату.

Агесилај, спартански краљ (397—361 пре Хр.).

Агрипа, Марко Випсаније, присни пријатељ Октавијана Августа (63—12 пре Хр.).

Ака, финичански приморски град, у новије доба Св. Жан дакр (St. Jean d' Acre).

Александар, 1) Ферски тиранин у Тесалији. — 2) Александар Велики, македонски краљ (356—323 пре Хр.).

Александрија, град, који је основао Александар Велики у Мисиру.

Алкмеон, син пророка Амфијараја, убио своју матер Ерифилу.

Аминта, македонски краљ, отац Филипа II, дед Александра Великог (умро 370 пре Хр.).

Амон, мисирски бог. Њега су Грци звали Зевс Амон, а Римљани Јупитер Амон.

Андокид, славни беседник и војвода атински, врло добар пријатељ Алкибијадов.

Антигон, понајзнатнији војвода Александра Великог, погинуо у боју код Иса (301 пре Хр.).

Антиох (II) малоазиски краљ. Њега је Ханибал (196 пре Хр.) подбадао против Римљана.

Антипатер, међ војводама Александра Великог понајзнатнији, после смрти Пердике он је имао највишу власт у македонској држави (322 пре Хр.).

Антоније, Цезаров пријатељ, са Октавијаном и Лепидом образовао други тријумвират после Цезарове смрти. Код Актије изгуби (21 пре Хр.) битку, па побегне у Мисир, где се убије.

Апенини, планински ланац што се пружа од Алпа па кроз целу Италију.

Апијев друм, назван по Апију Клаудију Цеку, који га је (314. пре Хр.) начинио. То је био најлепши пут у Италији.

Аполон, бог сунца, песништва и прорицања. Чувено је његово пророштво било у Делфима.

Арг, главни град у Арголиди. на северној обали Пелопонеза.

Аристид, (родио се 540 пре Хр) чувени војсковођа и државник атински.

Аркадија, област у Пелопонезу.

Артаксеркс I Макрохир (дугорук) јер му је једна рука била дужа, владао је 465—425 пре

Хр. — *Артаксеркс (II) Мнемон,* тако прозван са свога необичног памћења, унук Артаксеркса I, владао 405—362. Против њега се дигао Кир млађи, његов брат, који погибе у боју код Кунаксе (401 пре Хр.).

Артемизија, северно предгорје Еубеје.

Аспенђанин, становник Аспенда, у Памфилији.

Атик, Тит Помпоније. Атиком или Атичанином прозват је што је дуже време живео у Атици, у Атини. Родио се 109 пре Хр., види Помпоније.

Ахерон, река у доњем свету, па онда и тај свет.

Беоћанин, становник Беотије, у средњој Грчкој. Беоћани нису уживали глас бистрих људи.

Божанствен. Овај је епитет добио Јулије Цезар после смрти, а доцније исти је додаван имену живога цара.

Брут. 1) Марко Јуније, један од Цезарових убица. — 2) Децим Јуније Брут, брат првога, који је такође био у завери против Цезара.

Вавилон, велики град на Еуфрату, престоница Вавилоније.

Венузија, град у јужној Италији.

Византија, град на Босфору, сада Цариград.

Випсаније, види Агрипа.

Галија, галска земља, сада Француска.

Гимназија, место за телесна вежбања.

Гинеконит, (грчка реч). Женско одељење у грчкој кући.

Гозба, свечана. У латинском pulvinar, узглавље, постеља на коју су Римљани полагали кипове својих богова приликом свечаних гозба и жртвовања.

Гостинске везе, лат. hospitium у Корнелија стоји место грчке речи *проксенија..* Готово су све грчке државе имале по ког Атињанина који би дочекивао и бивао домаћин њихових изасланика. Ови *проксени* одговарају у неколико данашњим конзулима.

Дамон, славни грчки музичар, који је живео у време Перикла.

Дарије. 1) Дарије Хистаспов (521—485 пре Хр.) персиски краљ. — 2) Дарије II са надимком Нот такође персиски краљ (424—405 пре Хр.).

Делфи, град у Фокиди, где је било славно пророчиште Аполоново.

Демад, атински беседник, вођ македонске странке, Демостенов противник.

Демостен, највећи грчки беседник, Атињанин (393—322 пре Христа), противник македонске странке.

Десница. Дати десницу, пристати. Послати десницу, послати пристанак.

Димитрије. 1) Димитрије Фалеранин, по Фалеру, атичком приморском граду (345—283 пре Хр.), филозоф и беседник. — 2) Димитрије Полиоркет (опсађивач), син Антигона, војводе Александра Великог, македонски краљ (294 пре Хр.).

Дионисије старији, сиракуски тиранин. (431—367 пре Хр.). — Дионисије млађи, син Дионисија старијег. — Дионисије, славан тивски музичар.

Друзила, Ливија, жена Тиберија Клаудија Нерона. У овом је браку родила потоњег цара римског Тиберија.

Едил, чиновник, који је надгледао храмове и друге јавне грађевине, и друмове, а у исти мах вршио и полициску дужност.

Едип, тивски краљ, који је убио свога оца Лаја, из незнања, па се оженио својом матером Јокастом.

Емилији, чувена римска породица, која је доводила порекло своје од Асканија или краља Нуме.

Еније, Квинт, најславнији римски песни пре класичнога доба. (240—170 пре Хр.). Он је творац римске епопеје. Од његових *Летописа* остали су само неколики одломци, а било их је осамнаест књига. Ни од његових трагедија није ништа остало.

Епаминонда, славни тивски војсковођа.

Еуагора, владао на Кипру око 400 пре Хр.

Еубеја, острво у Егејском мору.

Еумен, војвода Александра Великог, кога је у тамници удавио Антигон. — 2.) пергамски краљ (198—158 пре Хр.).

Еумолпиди, атинска свештеничка породица. Они су обављали елеусинске мистерије. Они су водили порекло од Еумолпа, трачког песника и свештеника, који је у Атици установио елеусинске мистерије.

Ефори, (надзорници) спартански чиновници, које је установио Теопомп, било их је пет, служили су само по годину дана. Сви су били из народа, те одговарају римским трибунима. Имали су право да затворе краљеве.

Закинт, острво у јонском мору.

Заклетва, велика. Ко би је полагао, одлазио би у храм Тезмофора (Церере и Просерпине). После жртве, покрио би се пурпурним огртачем које од поменутих богиња, па, држећи у руци упаљену буктињу, изговарао би заклетву. (Плутарх, Дионов живот). Дион, 8.

Зама, картагински град, код кога је Корнелија Сципион победио Ханибала (202. пре Хр.).

Занатски, заповедник. У римској је војсци био нарочити одред за мостове, опсадње направе и друге сличне послове — нека врста пионира. Њихов је заповедник био што и ратни трибун.

Ификрат, гласовити атински војвода, око половине IV века пре Хр.

Јазон, тиранин тесалског града Фере, око половине IV века пре Хр.

Јунији, чувена римска породица, од ње се у историји помиње Луције Јуније Бруте, који је из Рима прогнао Тарквиније, затим и Марко Јуније Брут, Цезаров убица.

Јупитер, врховни римски бог. — Јупитер феретар (feretrius од feretrum, носила) по народном предању тако га је назвао Ромул, пошто му је на носилима принео одору са првог побеђеног непријатељског војсковође. (Ливије, I књ. гл.).

Кадмеја, тврђава у Теби, прозвана по оснивачу Кадму.

Калид, Луције Јулије, сем Корнелија нико не помиње овог песника.

Камен. Полазећи од римскога фора Римљани су по друмовима забадали на сваких хиљаду корака по један камен, то је била римска миља.

Кана, град у Апулији. Код овога је града Ханибал до ноге потукао Римљане (216 пре Хр.).

Капуа, град у Кампанији.

Капитол. 1) Троструки храм Јупитра, Јуноне и Минерве на капитолском брежуљку. — 2) Капитол, поменути брежуљак.

Картагина, славна финичанска насеобина на северној обали Африке.

Касандар, војвода Александра Великог, доцније македонски краљ.

Касије, Гај, са Марком Брутом коловођа завере против Цезара.

Катул, Гај Валерије, римски песник (87—43 пре Хр.). Земљак Корнелија Непота. Његове су лирске песме пронађене у Млецима почетком XIV века.

Квиринал, један од седам брежуљака на којима је подигнут Рим.

Кераун (тресак, муња) надимак Птолемеја, сина мисирског краља Птолемеја Лага.

Кизик, град у Малој Азији.

Кикладска острва, у Егејском мору, тако се зову јер леже као у кругу (киклос).

Кимон, Милтијадов отац. — 2) Милтијадов син, славни атински војвода и државник. Корнелије Непот место код Еуримедена вели код Микале да је Кимон одржао победу (469, пре Хр.).

Кипар, острво на југу М. Азије.

Кир 1) Кир старији, персиски краљ (555—529 пре Хр.). — 2) Кир млађи, брат краља Артаксеркса II, погинуо (401 пре Хр.) у боју код Кунаксе.

Кирена, грчка насеобина у северној Африци.

Кластидија, град у северној Италији.

Клаудије, Марко Клаудије Марцел, чувени римски војвода из другога пунског рата. Породица Клаудија, најпоноснија у римском племству, водила је порекло од богатог Сабињанина Апија Клаудија, који се преселио био у Рим по прогонству краљева.

Книд, град на обали М. Азије.

Књига лат. volumen, завијутак, свитак, јер су Римљани писали на дугим тракама од неколиких ужих трака од папира заједно слепљених. Овакав дуг лист омотавао би се око тање облице, па би се при читању одмотавао.

Колоне, мање место у М. Азији, у Троади.

Конзул, У Риму су највишу власт делила два врховна чиновника, који су се звали конзулима, а бирани се сваке године, по њима се обележавале године.

Конон, Тимотејев отац, атински војвода. — 2) Конон, Тимотејев унук.

Коринт, славни град на Истоку, између средње Грче и Пелопонеза.

Корнелији, славна римска породица, од које се помињу многи славни људи, као Публије Корнелије Сципион Африканац који је код Заме победио Ханибала; Луције Корнелије Цина, Маријев друг у грађанском рату против Суле; Луције Корнелије Сула (138—78 пре Хр.) победио Марија и Цину, вође народне странке.

Корњача. Војници саставе штитове изнад глава својих да заштите борце који су једном гредом или овном разбијали зидове или платна градска.

Коронеја, град у Беотији, где је Агесилај 394 г. пре Хр. победио удружене Атињане и Беоћане. У том је граду био чувени храм богиње Минерве.

Кратер, војвода Александра Великог. Он и Хефестион уживали су особиту наклоност у Александра који је говорио: Кратер је пријатељ краљев, а Хефестион Александров.

Кров, покретан, опсадна направа, под којом су непријатељи подилазили под градска платна и рушили их.

Ксенофон, Атињанин, чувени историчар и ученик Сократов.

Ксеркс, персиски краљ (486 до 465 пре Хр).

Лакедемонац, Лаконац, Спартанац, становник Лаконије или Спарте, главнога града Лаконије, у Пелопонезу.

Ламах, атински војвода у пелопонеском рату.

Ламйсак, град у М. Азији, чувен са својих винограда.

Легаш, подзаповедник, помоћник, намесника у римским провинцијама, заменик.

Лезб, острво на западној обали М. Азије.

Леонида, спартански краљ, погинуо 480 пре Хр. јуначки бранећи Термотилски кланац од Ксеркса.

Леукшра, град у Беотији, код којега је Епаминонда (371 пре Хр.) победио Спартанце.

Лигурани, народ у западној горњој Италији.

Лизандар, спартански војвода у пелопонеском рату, погинуо код Халиарта 394 пре Хр.

Лизимах, војвода Александра Великог, погину 281 пре Хр.

Лидија, област у М. Азији.

Ликови. Племенити су Римљани чували слике својих предака, обично ликове од воска, које су држали у атрију и које су при пратњама носили.

Лукреције Кар, Цицеронов савременик, римски песник. Од њега је остао поучан спев *о йрироди* (De natura rerum).

Лукул, Луције Лициније, римски конзул, војвода у рату против понтиског краља Митридата, веома богат и раскошан.

Лузишанац, становник Лузитаније, данашње Португалије.

Магнезија, град у М. Азији на реци Меандру.

Македонија, област у северној Грчкој.

Макрохир, види Артаксеркс.

Маншинеја, град у Пелопонезу, код ње је Епаминонда победио Спартанце, али и погинуо (362 пре Хр.).

Мардоније, зет краља Дарија, погинуо као персиски војвода код Платеја.

Марије, Гај, римски конзул

(82 пре Хр.), син Сулиног противника, Гаја Марија.

Масагети, скитски народ на источној обали касписког мора.

Менелај, спартански краљ, у време тројанског рата.

Меркур (грчки Хермес) гласник богова, бог говорништва, трговине. Њему су подизали известне стубове (херме) као богу трговине и саобраћаја.

Месенија, град и област у Пелопонезу.

Микала, предгорје М. Азије према острву Саму, чувено са грчке победе над Персијанцима.

Мијунт, град у М. Азији на реци Меандру.

Милтијад, атински војвода, маратонски победник. По Херодоту (VI 34) није овај Милтијад ударио основ атинској власти на Херсонесу. Том Хердотовом Милтијаду овај би био праунук.

Минерва, (грчка Атина) богиња мудрости, уметности и науке.

Мистерије, верска тајна у вези са обредима и светковањем. Тако су у Елеусини биле Димитрине (Церерине) мистерије. Њима су могли присуствовати само посвећени. — *види* Еумолпиде.

Младић, одговара ђетићу. Тако се каже за човека догод може носити оружје, дакле од 16 до преко педесет година.

Мора, одељење од 600 пешака у Спарти.

Мунихија, најмање атинско пристаниште.

Муниципија, град који има своје законе и власти заједно са правом на римско грађанство. Стога су грађани из Муниципије могли тражити службу и у Риму.

Накс, највеће кикладско острво.

Нектенабид, мисирски краљ из IV века пре Хр.

Неонтих, (нови зид), тврђава у Тракији.

Нептун (грчки Посидон), бог мора.

Никија, гласовити државник и војвода атински у доба пелопонеског рата.

Нил, река у Мисиру.

Номента, град у Сабинској.

Нумидија, област у северној Африци.

Олимпија, место у Елиди, у Пелопонесу. Ту су приређиване оне гласовите олимписке игре, близу Пизе и Алфере, где су били храмови и попришта. Време од четири године чини једну олимпијаду, јер су се игре прирећивале сваке пете године. Прва је олимпијада била 776 пре Хр.

Олинт, град на полуострву Халкидики.

Олтар, жртвеник, не значи само жртвеник већ и најближу околину, цео простор на који се простире његова заштита. Молиоци би падали на колена са скрштеним рукама.

Орест, Агамемнонов син, који је убио своју матер Клитемлестру што му је оца убила.

Остракизам (остракон шкољка, црепић) гласање које се вршило писањем на црепићима. На тај су начин из Атине осуђивани на прогонство најуглед-

нији грађани. да се не би докопали тираније.

Пад или По, река у северној Италији.

Пактија, град у Тракији на Пропонтиди.

Палестра, школа рвања.

Палица, весничка (caduceus). У најстарије доба маслинова гранчица са белим тракама, које се доцније заменише змијама, бејаху у рукама гласника (парламентара), а на мору би ову палицу забадали на предњи део лађе или чамца.

Пар, кикладско острво.

Паузаније, син спартанског војводе Клеомброта, умро 467 пре Хр. што га је Корнелије Непот описао под бројем IV, а помиње у Аристиду, 2. — 2) Паузанија, унук поменутог, спартански краљ (408—394 пре Хр.) — 3) Паузаније, неки Македонац што је убио Филипа, оца Александра Великог (336 пре Христа).

Пелопида, тивски војвода.

Пелопонез, данашња Мореја, ово су име доводили од Пелопса, Танталовог сина. Пелопонески је рат, борба око превласти између Атине и Спарте, вођен од 431—404 пре Хр.

Пердика, старији брат македонског краља Филипа (365 до 360 пре Хр.). — 2) војвода и пријатељ Александра Великог.

Перикле, славни државник атински, умро 429 пре Хр.

Печат. Писмо се савијало тако, да је изгледало као књига (ситна књига), па су га обавијали концем или врпцом, најзад би чвор покрили воском или неком кредом или иловачом.

Пидна, град у Македонији.

Пизистрат се докопао власти у Атини, која је била слободан град, те с тога су га назвали тиранином (560—527 пре Христа).

Пир, епирски краљ (237—272 пре Хр.).

Пиренеји, планински ланац између Француске и Шпаније.

Питагора, грчки филозоф (око 550 пре Хр.), основао филозофско-политичку школу у јужној Италији, у Кротони.

Питак, један од седморице грчких мудраца (650—569 пре Хр.), Милећанин.

Питија, Аполонова свештеница у делфиском храму. Она је прорицала на троношцу, који је био изнад неког отвора у земљи, откуда је куљао некакав гас, те је бацао у занос. Она би онда у том заносу нешто неразговетно говорила, што би затим свештеници тумачили. Питијини су одговори били неодређени, нејасни и двосмислени.

Платеја, град у Беотији.

Платон, један од највећих филозофа старогa века (429—348 пре Хр.), био је родом Атињанин. Историчар Диодор вели, да је Дионисије, сиракуски тиранин, наредио да Платона на пијаци продаду као роба, а други опет да је наредио бродарима да га избаце на обалу, где се првом приликом зауставе.

Плен, који би се отео од непријатеља, делио се на троје, један би део припадао државној каси, један војницима, а трећи војводи. Војвода би обич-

но свој део утрошио на подизање какве јавне грађевине и споменика.

Полибије, чувени грчки историчар (II век пре Хр.). Он је написао на грчком језику историју Рима. Од ове је остало само првих пет књига.

Помпеј, Гнеј. Он је са Цезаром и Красом основао тријумвират. Доцније га је Цезар потукао код Фарсале (48 пре Хр.).

Помпоније, Тит, Атик. (109 до 32 пре Хр.). Његов је живот описао Корнелије Непот.

Пунац, Финичанин, Картагињанин. Често се у том називу истиче лукавство и превара.

Понт, црно море. — 2) Битинија или област у М. Азији на јужној обали Црног мора.

Претор. 1) предстојник, управник. — 2) војсковођа, заповедник. — 3) претор, највиши чиновник после конзула, судски старешина. Пошто би навршио своју годину службе у Риму, одлазио би у какву област као пропретор или намесник.

Префект, занатски, пионерски заповедник.

Провинција, област, освојена покрајина. Њоме је управљао пропретор или проконзул.

Проскибовати, ставити изван закона.

Проскинисис, метанисање, падање ничице пред персиским краљем.

Птолемеј, син Птолемеја Лага, војвода Александра Великог, први мисирски краљ од македонског порекла (323—204 пре Хр.). — Птолемеј Кераун.

Рапсодија, песма, поједина песма из Илијаде.

Рудници, сребрни у Лаурију, веле, давали су на 500,000 дин. годишње.

Сабињани, становници средње Италије.

Саламина, острва у сарнонском заливу.

Самотракија, острво у Егејском мору.

Сатрап, намесник и војсковођа у појединим персиским покрајинама.

Селеук, војвода Александра Великог, краљ велике области, од Инда до средиземног мора, доцније само Сирије (311—281 пре Хр.).

Семпроније, Тиберије, Лонг. конзул 218 пре Хр. — 2) Тиберије Семпроније Грах, конзул 213 пре Хр.

Сена, приморски град у северној Италији.

Сест, град на Хелеспонту.

Сестерције, римски сребрн новац (око 20 п. д.).

Сиракуза, велики грчки град на Сицилији, основан 734 пре Хр.

Скитала, штап. Ефори су давали војсковођама један штап, а други исте величине и дебљине имали су они. Кад би имали какву поруку да пошљу војводи, омотавали би око свога штапа траку од коже или пергамента, па би по њој писали, затим би одмотали траку те је слали куд треба. Тако исписану траку могао је прочитати само онај који би имао исти онакав штап као у ефора.

Сократ, велики грчки филозоф, Платонов учитељ, на смрт осуђен 399 пре Хр.

Спарта, главни град у Лаконији, на реци Еуроти.

Стоја, шарена, галерија слика у Атини на тргу.

Телент, рачунска јединица, од прилике 6000 динара.

Тарент, град у јужној Италији.

Теба, главни град у Беотији.

Темистокле, славни атински војвода, умро 450 пре Хр.

Тенар, град на Пелопонезу.

Теопомп, грчки историчар из IV века пре Христа.

Терамен, атински војвода и беседник, један од тридесеторице тирана атинских.

Термопиле, кланац између Ете и мора, где је погинуо јуначки бранећи Грчку од персиске најезде Леонида са триста Спартанаца, 480 пре Хр.

Тибар, река у средњој Италији.

Тимеј, грчки историчар, са Сицилије (362—256 пре Хр.).

Тимолеон, коринтски војвода из IV века пре Хр.

Тиранија, насилна владавина.

Тразибул, атински војвода, ослободио Атину од тридесеторице тирана.

Тразуменско језеро у Етрурији, у Италији, где је Ханибал одржао победу 218 пре Хр.

Трезена, град у Арголиди, у Пелопонезу.

Троја, град у Троади, на обали М. Азије.

Тукидид, славни грчки историчар (472—403 пре Хр.), описао Пелопонески рат.

Тускул, град у Лацији, у Италији.

Фабији, славна римска породица, водила је порекло од једног Херакловог сина, а угасила се у I веку пре Хр. — 1) Квинт Фабије Максим оклевало, диктатор 217 пре Хр. — 2) Квинт Фабије Лабеон, конзул 183 пре Хр. — 3) Фабије Максим, Атиков пријатељ, конзул (45 пре Христа).

Фаланга, збивена чета тешко оружаних војника. — 2) Македонска фаланга опет чета таквих војника само постројена у дугом четвороуглу. Александрова је фаланга била од три хиљаде сребрним штитовима наоружаних војника.

Фалерско, атинско, пристаниште.

Фидија (Атик, 3.) о овоме се човеку ништа не зна. Сем тога има више тумачења како би ту нејасну реч у рукописима ваљало читати.

Финичани, гласовити трговачки народ из Финикије, с обале средиземног мора између Сирије и Палестине.

Филип. 1) Филип II, македонски краљ (владао 359—336 пре Хр.), отац Александра Великог. — 2) Филип, брат Александра Великог, погубљен 317 пре Хр. — Филип V, македонски краљ (220—179 пре Хр.), ратовао у два маха са Римљанима (214 —205 и 200—195 пре Хр.).

Филипи, место у Македонији.

Филист, писац једне историје Сицилије и Мисира, али је то дело изгубљено.

Фокион, атински војвода и државник, погубљен 318 пре Христа.

Хаздрубал, Хамилкаров зет и последник у војводству. — 2) Хаздрубал, Ханибалов брат.

Халкида, град на острву Еубеји.

Халкиоика (кућа од туча), надимак (Атине) Минерве, јер је у Спарти њој био посвећен храм који је изнутра био обложен тучем.

Хамилкар, славни картагински војвода у првом пунском рату, Ханибалов отац.

Ханибал, најславнији картагински војвода у другом пунском рату (219—202 пре Хр.).

Хелеспонт, данас Дарданели. — 2) области на обалама овог мореуза.

Хелоте, староседеоци у Спарти, које су Лакедемонци покорили и држали као робље.

Хемеродрома, весник који је могао по цео дан трчати (хемера, дан; дромос, трчање, друм).

Херакле, полубог, најславнији грчки јунак.

Хермес, види Меркур.

Херсонес, трачко полуострво на Хелеспонту.

Хефестион, пријатељ и војвода Александра Великог. *Види* Кратер.

Хилиарх, управо заповедник над хиљадом људи, царски доглавник у Персији.

Хипон, град у картагинској области.

Хистасп, отац Дарија, персиског краља.

Хомер, најславнији епски песник грчки, творац Илијаде и Одисеје.

Хортензије, Квинт, најславнији римски беседник после Цицерона (I век пре Хр.).

Цезар, Гај, Јуније. 1) Цезар римски војвода, државник и као диктатор погинуо 44 пре Хр. Написао дела: О галским ратовима, о грађанским ратовима. — 2) Гај Јуније Цезар Октавијан, Цезаров посинак, склопио тријумвират са Антонијем и Лепидом, најзад римски цар са надимком Август (узвишен), владао од 31 пре Хр. до 14 после Христа.

Цензор, римски чиновник који је пописивао имања и грађане, надзиравао јавну моралност.

Цицерон, Марко Тулије највећи римски беседник, родио се у Арпину 106 пре Хр., а погинуо по заповести Антонија, 43 пре Хр.

Читање. Приликом какве свечане гозбе у Римљана госте би забављали свирком, песмом или читањем. Читачи су били за то нарочито спремљени робови.